

Міністерство освіти і науки України
Львівський національний університет імені Івана Франка
Філологічний факультет

Катедра української мови
імені професора Івана Ковалика

**АНАЛІТИЧНІ ДРУГОРЯДНІ ЧЛЕНИ РЕЧЕННЯ В
СУЧАСНІЙ УКРАЇНСЬКІЙ МОВІ: СТРУКТУРНО-
СЕМАНТИЧНА ТА ФОРМАЛЬНО-ГРАМАТИЧНА
ХАРАКТЕРИСТИКА
(НА МАТЕРІАЛІ ПРОЗОВИХ ТВОРІВ О. ЗАБУЖКО)**

Магістерська робота
студентки II курсу групи ФЛУМ-21с
спеціалізації 035.01 Українська мова та література
(освітня програма “Українська мова та література”)
денної форми здобуття освіти
Марцінів Марії Петрівни

Науковий керівник – к.ф.н. доц. Кутня Г. В.

Львів – 2022

ЗМІСТ

ВСТУП.....	4
РОЗДІЛ I. ТЕОРЕТИЧНІ ЗАСАДИ АНАЛІТИЧНИХ ОДИНИЦЬ У СУЧАСНІЙ ЛІНГВІСТИЧНІЙ ЛІТЕРАТУРІ	8
1.1. Поняття аналітизму як типологічної ознаки мови та явища різних мовних рівнів	8
1.2. Різні аспекти характеристики синтаксичних аналітичних одиниць в українському мовознавстві	21
1.3. Традиційні погляди на аналітичні одиниці відповідно до формальних синтаксичних ролей в традиційному синтаксисі.....	32
РОЗДІЛ II. ХАРАКТЕРИСТИКА АНАЛІТИЧНИХ ДРУГОРЯДНИХ ЧЛЕНІВ РЕЧЕННЯ В СУЧАСНІЙ УКРАЇНСЬКІЙ МОВІ НА МАТЕРІАЛІ ПРОЗИ ОКСАНИ ЗАБУЖКО	56
2.1. Характеристика аналітичних означень у сучасній українській мові (на основі синтаксичного прозового матеріалу творів О. Забужко)... ..	61
2.1.1. Означення власне синтаксичного аналітизму (граматикалізовані утворення)	62
2.1.2. Означення семантико-синтаксичного аналітизму (виражені традиційними синтаксично неподільними словосполученнями).....	77
2.1.3. Невласне аналітичні означення (означення, що стосуються не синтаксичного аналітизму).....	80
2.2. Характеристика аналітичних обставин у сучасній українській мові (із залученням синтаксичного матеріалу прози О. Забужко)	82
2.2.1. Обставини власне синтаксичного аналітизму (граматикалізовані утворення)	83
2.2.2. Семантико-граматичні аналітичні обставини	94
2.2.3. Невласне аналітичні обставини	104

2.3. Характеристика аналітичних додатків у сучасній українській мові (на джерельному матеріалі творів О.Забужко).....	107
2.3.1. Власне синтаксично аналітичні додатки	107
2.3.2. Семантико-граматичні аналітичні додатки	109
2.3.3. Невласне аналітичні додатки	115
ВИСНОВКИ	118
СПИСОК ВИКОРИСТАНОЇ ЛІТЕРАТУРИ	127

ВСТУП

У сучасних лінгвістичних дослідженнях науковці часто звертаються до таких явищ, як **синтетизм і аналітизм** в українській мові.

У сучасній мовній практиці аналітизм досліджують на різних мовних рівнях, зокрема синтаксичному, лексичному, морфологічному. Наукові праці присвячені синтетизму й аналітизму в сучасній українській мові належать І. Вихованцю, К. Городенській, О. Дубовій, О. Тараненко, А. Загнітку. Давніші праці, в яких розглядали ці мовні тенденції належать С. Смеречинському, Л. Щербі, В. Горпиничу, Л. Булаховському, Б. Кулику. Науковці задаються метою віднайдення чітких критеріїв для розмежування властивостей синтетизму й аналітизму, та їх відповідних напрямів розвитку на різних мовних рівнях.

Серед відповідних наукових доробків варто звернути увагу на теоретичні праці А. В. фон Шлегеля у яких вперше йдеться про поділ мов на синтетичні та аналітичні, а також і їх протиставлення.

Сучасні наукові розробки Н. Іваницької, зокрема посібник «Формально-граматична і семантико-синтаксична структура простого речення в українській та англійській мовах», де порушено питання синтетизму та аналітизму форм членів речення. Монографії А. Загнітка «Теорія сучасного синтаксису» та «Теоретична граматики української мови: морфологія», в яких автор демонструє прояв аналітизму на морфологічному і синтаксичному рівнях.

Дослідники надають перевагу вивченню аналітизму, ніж синтетизму. І навіть при частому використанні цього терміна він не має остаточного тлумачення серед науковців.

Актуальність теми зумовлена тим, що у сучасному українському мовознавстві явище аналітизму щодо членів речення розглядають переважно в оцінці підмета та присудка як головних членів речення, другорядні ж члени речення при цьому залишаються поза увагою. Термін «поширені другорядні члени речення» не вичерпує усіх аналітичних поєднань, які виконують

функцію другорядних членів. Серед останніх функціонує чимало таких, статус яких щодо терміна «поширений» викликає дискусію, зокрема це стосується одиниць, що наслідують моделі складених підметів та присудків, наприклад: *Приніс книжку за двісті гривень*. Не окреслено також і статус другорядних членів речення, виражених іншими синтаксично зв'язаними словосполученнями (на зразок *Останнім часом надворі хурделить*), фразеологізмами тощо, адже такі аналітичні компоненти не підпадають під оцінку «поширений член речення» (останні стосуються переважно напівпредикативних чи уточнювальних відокремлених зворотів).

Принагідно інформуємо, що для виявлення аналітичних одиниць, а саме аналітичних членів речення, послуговуємося прозовим матеріалом О. Забужко, однак використовуємо його як ілюстративний, не характеризуючи при цьому ідіостиль письменниці.

Мета: проаналізувати аспекти вивчення аналітизму в сучасній лінгвістиці та, відповідно до них, схарактеризувати різноманітні аналітичні другорядні члени речення в сучасній українській мови на матеріалі твору О. Забужко «Музей покинутих секретів» крізь призму семантики та формальної оцінки. Мета передбачає **такі завдання:**

- на основі мовознавчих досліджень виявити основні ознаки аналітизму як загальнолінгвістичної властивості та типи аналітизму відповідно до мовних рівнів (лексичний аналітизм, морфологічний, синтаксичний тощо) та з погляду значеннєвих та формальних ознак (формально-граматичний та структурно-семантичний аналітизм).

- проаналізувати виявлені аналітичні другорядні члени (до останніх будемо включати ті одиниці, що виражені поєднанням слів), класифікувавши їх за різними видами аналітизму, а саме:

1. Одиниці лексичного та фразеологічного аналітизму. Їх аналітична структура відповідає структурно-семантичній зв'язаності (такими прогнозовано виступають одиниці невластиве синтаксичного характеру, а саме лексикалізовані утворення, фразеологічні одиниці,

мовні штампи та кліше, перифрази. Такі **аналітичні другорядні члени** речення з погляду формальної структурної оцінки будемо зіставляти з **простими другорядними членами речення**, аналогічно до головних членів речення.

2. Одиниці **синтаксичного аналітизму** у двох типах:

А) другорядні члени речення, що засвідчують **семантико-граматичну зв'язаність**. Це одиниці, які відповідають визначеним моделям синтаксично зв'язаних словосполучень, у яких опорний компонент має ослаблену семантику. Переважно такі словосполучення виконують ролі підметів та присудків, однак, прогнозовано, можуть функціонувати, хоч і рідше, в позиції другорядних членів (*одного з них, децю смачне, багато студентів*). Такі аналітичні другорядні члени можуть і не відповідати моделям складених підметів чи присудків, наприклад словосполучення *останнім часом, останнього року*, набувають синтаксичної зв'язаності лише у формі непрямих відмінків.

Б) другорядні члени речення, що засвідчують **власне синтаксичну зв'язаність**. Таких одиниць є найбільше, в традиційній граматиці це поширені другорядні члени речення (означення, обставини, рідше додатки), напівпредикативні чи уточнювальні, виражені різними зворотами (дієприкметниковими, дієприслівниковими, субстантивними), напр.: *Він ішов, охоплений відчасм і люттям*. Такі члени речення часто не бінарні, а можуть включати три, чотири чи й більше компонентів, які граматикуєються з опорним компонентом.

Об'єкт дослідження — речення, що засвідчують аналітичні другорядні члени (виражені не одним словом).

Предметом дослідження: є поєднання, що формують аналітичні другорядні члени речення.

Під час написання магістерської роботи використовуємо такі **методи дослідження:**

- **описовий** — для якнайбільш деталізованого пояснення особливостей будови аналітичних конструкцій;

- **метод суцільної вибірки** — для виділення аналізованих одиниць, відбору аналітичних другорядних членів речення з метою формування фактичного матеріалу дослідження;

- **історичний** — для ознайомлення з хронологією формувань поглядів на досліджуване явище;

- **структурний** — для дослідження структури аналітичних компонентів речення;

- **кількісний** — з метою виявити кількість проаналізованих аналітичних другорядних членів речення.

Структура роботи складається зі вступу, двох розділів, висновків, списку літератури.

Розділ I. ТЕОРЕТИЧНІ ЗАСАДИ АНАЛІТИЧНИХ ОДИНИЦЬ У СУЧАСНІЙ ЛІНГВІСТИЧНІЙ ЛІТЕРАТУРІ

1.1. Поняття аналітизму як типологічної ознаки мови та явища різних мовних рівнів

Кожна мова має свою структурну організацію, а за загальними структурними властивостями мови зводять у типи, незважаючи на їх ступінь спорідненості.

За типологічною класифікацією мов, тобто за домінантним типом, що означає чільні ознаки структури мови, ми розуміємо певні системно пов'язані типологічні властивості мовної структури.

Як відомо, у будь-якій мові обов'язково поєднуються домінантний тип та недомінантний (периферійний) тип. Для англійської характерний домінантний тип у мові — аналітизм, а периферійні — аморфізм і синтетизм. Для української ж, навпаки, властивий синтетизм.

У розвідці «Ueber das vergleichende Sprachstudium in Beziehung auf die verschiedenen Epochen der Sprachentwicklung» («Про порівняльне вивчення мов у зв'язку з різними епохами розвитку мови»), прочитаній у Берлінській академії 1820 року, В. фон Гумбольдт виокремив чотири морфологічні типи мов: «ізолюючий, аглютинуючий (аглютинативний), флективний та інкорпорууючий»¹.

Українська мова є мовою флективного типу. «Флективні мови — мови, в яких у вираженні граматичних значень провідну роль відіграє флексія (закінчення). До флективних мов належать індоєвропейські та семіто-хамітські. Флективні (фузійні) мови поділяють на синтетичні та аналітичні»².

До синтетичних зараховують такі мови як: українська, чеська, польська, литовська, німецька, латинська, давньогрецька, старослов'янська, готська, санскрит та ін. «Синтетичні мови (від гр. *synthesis* «поєднання») —

¹ Кочерган М. П. Загальне мовознавство. — К.: ВЦ Академія, 2010. — С. 45.

² Кочерган М. П. Вступ до мовознавства. — К.: ВЦ Академія, 2006. — С. 326.

мови, у яких граматичне значення синтезується з лексичним у межах слова (граматичне значення виражається за допомогою флексій і формотворчих афіксів, чергування звуків і суплетивізму)»³.

До аналітичних зараховують всі романські мови, а із слов'янської групи до таких належать македонська і болгарська мови. «Аналітичні мови (від гр. *analysis* «розчленування») характеризуються тенденцією до окремого (аналітичного) вираження лексичних і граматичних значень (лексичне значення виражене повнозначними словами, а граматичне — службовими словами, порядком слів, інтонацією)»⁴.

У мовно-мовознавчому словнику Хадумод Буссман подається таке визначення аналітичних мов: «тип класифікації, запропонований Шлегелем (1818) у морфологічних аспектах для мов, які мають тенденцію позначати синтаксичні зв'язки в реченні зовні за допомогою службових слів (синсемантичне слово), таких як прийменники або допоміжні дієслова»⁵. Як опозитивні зазначені синтетичні мови.

У лінгвістичному і фонетичному словнику англійської мови Девіда Крістала представлено визначення: «аналітичний (пркм.) термін, який характеризує тип мови, встановлений порівняльною лінгвістикою з використанням структурних (на відміну від діахронічних) критеріїв і зосередженням на характеристиках слова: в аналітичних мовах усі слова незмінні і синтаксичні зв'язки показані в першу чергу порядком слів. Термін розглядається як опозиція до синтетичних і іноді також полісинтетичних мов, які включають аглютинативні та флексійні типи, де слова зазвичай містять більше однієї морфеми. Як завжди в таких класифікаціях, категорії не є чіткими: різні мови відобразатимуть характеристику аналітичності більшою чи меншою мірою»⁶.

³ Кочерган М. П. Вступ до мовознавства. — К.: ВЦ Академія, 2006. — С. 327.

⁴ Там само. — С.327

⁵ Bussmann Hadumod. *Routledge Dictionary of Language and Linguistics*. Translated and edited by Gregory Trauth and Kerstin Kazzazi. — London, New York: Routledge, 2006. — P. 88.

⁶ Crystal David. *A Dictionary of Linguistics and Phonetics*. 6th edition. — WileyBlackwell, 2008. — P. 24.

Коли у мові відбуваються типологічні зміни, як перехід від синтетизму до аналітизму на прикладі англійської мови, то змінюється тип мови. «Аналітизм і синтетизм виділяються як типи в мові, що характеризуються наявністю формотворення, протиставляються за розташуванням формативів (дистантним або компактним) відносно носія основного лексичного значення у формальній структурі номінативної одиниці»⁷.

Теорія протиставлення типів аналітизму та синтетизму виникла не в мовознавчих науках, а у філософії. Терміни *аналітизм* і *синтетизм* у науковий обіг увів І. Кант у праці «Критика чистого розуму», де він протиставляє класи суджень, а саме: аналітичні і синтетичні судження: «аналітичні судження (ствердні) — це ті, у яких зв'язок предиката з суб'єктом мислиться через тотожність, а ті, у котрих цей зв'язок мислиться без тотожності, повинні називатися синтетичними судженнями»⁸. І. Кант взяв за головний принцип, що слугував основою відокремлення типів — новий зміст у них або його відсутність «через який вони є або суто пояснювальними, які не додають нічого до змісту пізнання, або розширюють і збільшують дане пізнання; перші можуть бути названі аналітичними, другі — синтетичними думками»⁹. Згодом у 20-тих роках ця ідея мала продовження у філософії неопозитивізму.

Німецький лінгвіст К. Бюлер порушив проблему аналітизму на засадах Кантового протиставлення суджень — аналітичних та синтетичних. «Розглядаючи питання про понятійні комплекси, він звернув увагу на той факт, що композит на зразок *Grassland* є аналітичним унаслідок того, що фактично "land" вже має ознаки поняття *grass* і лише експлікує вже існуюче,

⁷ Фомічова В.О. Причини аморфізаційних змін у мовах різних типів : автореф. дис. на здобуття наук. ступеня канд. філолог. наук : 10.02.15. – Одеса, 2017. — С.4.

⁸ Іммануїл Кант. Критика чистого розуму. Переклад з німецької Ігоря Бурковського. Київ: Юніверс, 2000. — С.45.

⁹ Поміркована Т. В. Аспекти вивчення аналітизму в сучасній лінгвістиці. *Studia Linguistica*. – Випуск 3. – К., 2009. — С.274.

на відміну від синтетичних понятійних комплексів, які вносять щось нове, чуже до початкового поняття»¹⁰.

Згодом у лінгвістиці на початку XIX століття сформувалися терміни *аналітична / синтетична мова*. Їх запропонував А. В. фон Шлегель у книзі «*Observations sur la langue et la littérature verifiées*», де дав їх конкретне трактування: «Мови з флексіями можна розділити на дві категорії, які я називатиму синтетичними мовами та аналітичними мовами. Під аналітичними мовами я розумію ті, що змушені вживати артиклі перед іменниками, займенники перед особами перед дієсловами, які керують відмінюванням із допоміжними дієсловами, які замінюють закінчення відмінків, яких їм не вистачає, прийменниками, що виражають ступінь порівняння прикметників за прислівниками тощо. У синтетичних мов у свою чергу нема таких обмежень»¹¹. Термінологія А. В. фон Шлегеля залишається актуальною і в сучасному мовознавстві. У своїх працях А. В. фон Шлегель протиставляв аналітичні та синтетичні мови, проте «дослідження над конкретними явищами різних мов показали, що достатніх підстав для такого узагальнення немає, оскільки 1) у мові водночас спостерігаються тенденції до синтетизму і аналітизму; 2) єдиного процесу односпрямованого руху мовної структури (як припускали деякі дослідники, від синтетизму до аналітизму) не засвідчено і 3) явище синтетизму-аналітизму є динамічним за самою своєю природою і не дозволяє робити однозначні класифікаційні висновки»¹². Тому у другій половині XIX століття концепція типологічного поділу мов на аналітичні, синтетичні, флективні і т.п. втратила свою актуальність.

А вже «на початку XX століття Сапір (1921) намагався застосувати типологічні поняття XIX століття до мов Північної Америки, які він вивчав,

¹⁰ Поміркована Т. В. Аспекти вивчення аналітизму в сучасній лінгвістиці. *Studia Linguistica*. – Випуск 3. –К., 2009. — С.274.

¹¹ Schlegel August Wilhelm. *Observations sur la langue et la littérature provençales*. — Paris, Librairie grecque-latine-allemande, 1818. — P. 16. [Електронний ресурс] – Режим доступу : <https://archive.org/details/observationssur00schlgoog/page/n8/mode/2up>

¹² Бондар О. О. Загальнотеоретичні засади дослідження явищ синтетизму/аналітизму в українській мові. *Вісник Житомирського державного університету імені Івана Франка*. – 2011. – Вип. 58. — С. 88.

але типологія знову стала популярною лише в наукових роботах 1960-х років Джозефа Грінберга»¹³. У 1960 році Грінберг опублікував першу статтю, яка статично показує типологічні відмінності кількісно, шляхом обчислення він полічив аналітичний показник (індекс) для різних мов. «Рівень складності морфологічної структури слова виражається кількістю морфів, що у середньому припадають на одну словоформу. Це називається індексом синтетичності, який вираховується за формулою M/W , де M — кількість морфів в уривку тексту, а W — кількість мовних слів у цьому ж тексті»¹⁴.

Попри це, для розрізнення мовних типів науковці виокремлювали в мовах певні сполуки *des Hauses ta von dem Haus*, що отримали назву: «аналітичні конструкції». Зацікаленість такими конструкціями почала стрімко зростати, та в цілому це стосується граматикалізації мовних елементів.

І досі науковці послуговуються терміном «аналітична конструкція», проте «трапляється він не так часто і було проведено дуже мало загальних досліджень аналітизації, у яких використовується цей термін. У 2000-х роках стало популярним розглядати мови з точки зору «складності», що пов'язана з аналітичністю»¹⁵.

На сьогоднішній день питання аналітизму досить широко вивчене, відповідно є достатньо пояснень щодо цього терміна в різних лінгвістичних джерелах, зокрема у словниках та енциклопедіях, всі такі визначення базуються на граматичному концепті розчленованості, однак відрізняються у формулюваннях, які заслуговують, на нашу думку, на окрему увагу. Так, у словнику лінгвістичних термінів подано таке формулювання: Аналітичний, що походить від гр. *analytikos* та означає розчленований — це «такий, що має

¹³ Michaelis S. Analytic and synthetic: Typological change in varieties of European languages. Language Variation – European Perspectives VI: Selected papers from the 8th International Conference on Language Variation in Europe (ICLaVE 8) / S. Michaelis, M. Haspelmath. – Leipzig: Benjamins, 2015. — P. 3.

¹⁴ Дворова О. Аналітичні форми кримськотатарського дієслова в аспектному та часовому відношенні. Україна: Молодіжна наукова ліга. – Запоріжжя, 2020. — С. 17.

¹⁵ Michaelis S. Analytic and synthetic: Typological change in varieties of European languages. Language Variation – European Perspectives VI: Selected papers from the 8th International Conference on Language Variation in Europe (ICLaVE 8) / S. Michaelis, M. Haspelmath. – Leipzig: Benjamins, 2015. – С. 1–17.

в своєму складі більше одного слова; що складається з двох або більше слів, у тому числі й службових. Аналітична форма — описова, складена форма, що утворюється поєднанням службового слова з самостійним, наприклад: *буду робити, став працювати, більш зручний, найбільш авторитетний*¹⁶.

«Аналітичні мови — мови, в яких граматичні відношення виражаються службовими словами, порядком слів інтонацією та іншими засобами»¹⁷.

Також визначення аналітизму знаходимо і в тлумачних словниках: «Аналітичні мови — мови, у яких відношення між словами в реченні виражені не формами слів, а за допомогою службових частин мови, інтонації та порядку слів тощо. Словниковий метод, заснований на використанні словника словоформ, може бути з успіхом застосований для аналітичних мов, мов зі слабо розвиненою морфологією (англійської, французької і т. ін.), але для фузійних, подібних до української, він неприйнятний (з наук. літ.); синтетичні мови протистоять аналітичним мовам, в яких слово переважно є лексичною одиницею, а граматичні зв'язки передаються службовими словами»¹⁸.

Визначення аналітизму як граматичного явища в проекції на українську мову подає в енциклопедії української мови І. Вихованець: «Аналітизм (від грец. *analytikos* — розклад, розчленування) — типологічна ознака мовної структури, що виявляється у роздільному вираженні основного (лексичного) і додаткового (морфологічного, синтаксичного, словотвірного) значень слова. Аналітизм засвідчують такі показники, як морфологічна незмінність слова і наявність аналітичних (складних) форм. У мовах з морфологічною незмінністю слова граматичні значення передаються поєднаними з ними службовими або напівслужбовими словами, порядком слів, а також інтонацією. Аналітизм протиставляється синтетизмові як типологічній ознаці протилежного типу. Ступінь аналітизму визначають за середньою кількістю морфем у слові. Аналітичні форми складаються з (повнозначного) і

¹⁶ Ганич Д.І., Олійник І.С. Словник лінгвістичних термінів. — Київ: Вища школа, 1985. — С. 15.

¹⁷ Там само. — С. 130

¹⁸ Словник української мови / За заг. ред. І. К. Білодіда. — К.: Наукова думка, 1970—1980. — Т. 1. — С. 42.

допоміжного (службового) слова. В українській мові витворилися три різновиди аналітичних форм: морфологічні синтаксичні та словотвірні»¹⁹.

Не оминув визначення цього поняття і А. Загнітко у своєму короткому лінгвістичному словнику: «Аналітизм (грецьк. *analysis* — розклад, розчленування) — розвиток аналітичного ладу мови; типологічна ознака мовної структури, що виявляється у мові неаналітичного типу в роздільному вираженні лексичного і граматичного значень слова: *буду читати, буду співати* — форма майбутнього недоконаного»²⁰, а також С. Єрмоленко: «Аналітична форма — описова, складена форма, утворена поєднанням службового слова із самостійним. Аналітичний — розчленований, який складається з двох чи більше слів, повнозначних і службових. Аналітичні мови — мови, в яких граматичні відношення між словами, порядком слів, інтонацією тощо»²¹.

Отже, у мовознавстві аналітизм протиставляється синтетизму, пов'язаний із загальною теорією розвитку мов та є на всіх рівнях мовної системи. Українську мову зараховують до синтетичного типу флективних мов з елементами аналітизму. Як відомо, мова реагує на всі зміни у житті її носіїв, у ході її розвитку можна визначити суттєві зміни, що відбулися у минулому, у вимові, морфології та синтаксисі, у словотворі та лексиці.

Оскільки аналітизм пов'язаний з рядом лінгвістичних питань, йому присвячено багато досліджень не тільки в плані типологічної класифікації мов, а також і змінам у граматичному ладі мові.

Словник польської граматики містить тлумачення аналітичної та синтетичної граматичних форм: «аналітична граматична форма, складна граматична форма, що складається з кількох слів тексту. Одне з цих слів несе словникове значення, а інше (або решта) є допоміжними словами, які

¹⁹ Вихованець І. Р. Аналітизм. Українська мова. Енциклопедія. — К. : Вид-во «Укр. енцикл.» ім. М. П. Бажана, 2004. — С. 23.

²⁰ Загнітко А. П. Словник сучасної лінгвістики. — Донецьк: ДонНУ, 2012. — С. 51.

²¹ Українська мова: Короткий тлумачний словник лінгвістичних термінів / За ред. С.Я. Єрмоленко. — К.: Либідь, 2001. — С. 15.

використовуються лише для передачі інформації про граматичну функцію всієї конструкції.

Аналітичні граматичні форми трапляються особливо в мовах з невеликою флексією або взагалі без рефлексивних (і неаглютинуючих), наприклад, в англійській мові, особливо у відмінюванні дієслів. Польською — це насамперед форми майбутнього часу дієслів недоконаного виду (наприклад, *я буду писати, ти будеш жити*). Форми підрядного відмінка іноді вважаються аналітичними через можливість окремого входження частки *би* (наприклад, *зробив би - (він) би (те) зробив*), і навіть форми минулого часу через можливість окремого входження частки *-m, -ś, -śtu, -ście* (традиційно називають рухомі закінчення). Безперечно, аналітичними є також рідше вживані варіантні форми умовного способу, *як-от би, хотів би* тощо, а також форми, що є наслідком вживання минулого часу (-> час в історії польської мови), напр. *я зробив був, я зробила була, ти зробив був*.

Синтетична граматична форма, проста граматична форма, представлена одним текстовим словом. Синтетична граматична форма є в польській мові як флективна і аглютинативна форми. Синтетичні граматичні форми словникових незмінних слів (наприклад, прислівників) складаються з однієї морфеми (*вчора, потім*), а відмінювані слова — не менше ніж з двох морфем — лексична морфема і одна або кілька граматичних морфем (наприклад, *будинок-у, кіт-у*. У польській мові більшість граматичних форм — синтетичні»²².

Інтерес до аналітизму в граматиці (передусім у морфології) з'явився у ХІХ столітті при порівнянні класичних мов з новоєвропейськими, котрі мали тенденцію до аналітизму. У мовознавстві фігурують різні погляди науковців щодо аналітизації. «Одні вчені схиляються до думки, що постання аналітичних форм і подальше їхнє розширення призводить до певного збіднення мови, оскільки флективні мови, за Ф. Боппом, засвідчують вищий

²² Bralczyk Jerzy, Gruszczyński Włodzimierz Słownik gramatyki języka polskiego. Copyright by Wydawnictwa Szkolne i Pedagogiczne Spółka Akcyjna Warszawa 2002. — С. 88.

ступінь розвитку усіх мов світу, а кореневі корелюють з «дитинством» людства. Інші ж мовознавці наголошують на тому, що аналітичні мови є свідченням динаміки людської абстракції, оскільки флективні форми сигналізують про відсталість, неспроможність абстракції мислення. Ще інші дослідники констатують, що аналітизація граматичного ладу ні в якому разі не постає підтвердженням прогресивного розвитку або деградації, а виступає певним явищем на відповідному розвитку мови»²³.

А. Загнітко вважає, що розвиток тенденцій аналітизму у слов'янських мовах, включно з українською, має філософське підґрунтя. Ним є «рівень пізнавальної компетентності мовця, прагнення урізноманітнити реалізацію певної семантики, ступінь індивідуальної когнітивної системи. Рівень навичок дискретизації, об'єктивації та інтерпретації об'єктивної дійсності мовцем зумовлений цілим спектром знань індивіда про світ, його знань про мову, її потенції. Саме мова забезпечує достатньою мірою членування континууму дійсності і вираження цінних властивостей реалій об'єктивного світу. Уміння мовця інтерпретувати ці властивості мотивуються знаннями про світ (стереотипи, схеми тощо) і знаннями про мову (одиниці мови, особливості їх комбінаторики, можливості перетворення, комунікативні параметри мовних одиниць)»²⁴. А те, що в сучасній українській мові відбуваються зміни у поширенні аналітизму можна пояснити «загальною тенденцією розвитку мов у бік аналітизації, ускладненням ментальної сфери людства, що зумовлює перевагу аналітичних форм експлікації, впливом європейських мов, передусім англійської, функціональною перевагою аналітичних форм, які забезпечують чітко й точно вираження семантики»²⁵.

Варто зауважити, що до таких змін як аналітизація української мови науковці мають розбіжні погляди. Хтось визнає послідовну тенденцію до

²³ Загнітко А.П. Теорія сучасного синтаксису. – Донецьк: ДонНУ, 2007. — С. 229.

²⁴ Загнітко А. П. Теоретична граматики сучасної української мови. Морфологія. Синтаксис. – Донецьк : БАО, 2011. — С. 422.

²⁵ Баган М. П. Співвідношення синтетизму й аналітизму в сучасній українській лінгвістичній термінології. Вісник Київського національного лінгвістичного університету. Серія : Філологія. – 2019. – Т. 22, № 1. — С. 103.

цього явища як цілком виправданий, еволюційний прогрес у синтетичних мовах. Наприклад, О. Дубова зазначає: «гіпотеза аналітизації синтетичних мов як визначення еволюційної перспективи цих мов від середини 20 століття набула статусу універсальної»²⁶. А також подає перелік змін, що є «виявами аналітизаційних перетворень: 1) скорочення складу іменникових флексій, занепад їх функціональних можливостей і посилення ролі прийменників у вираженні відмінкових значень; 2) поширення граматичної омонімії синтетичних афіксів і форм та їх диференціація засобами контексту; 3) збільшення кількості незмінюваних слів (іменників, прикметників); 4) поширення аналітичних утворень у різних підсистемах української мови (дериваційній, морфологічній, синтаксичній)»²⁷. На противагу Л. Ажнюк висловлює стурбованість до таких змін, оскільки це спричиняє «до несвідомої формалізації та невмотивованого граматичного «окнижнення» текстів некнижних стилів через зміну співвідношень у вживанні синтетичних та аналітичних засобів та призводить до стильової деформації сучасної української мови»²⁸.

Аналітичні конструкції притаманні будь-якому типові мов, та аналітичний лад мови передбачає наявність декількох його взаємопов'язаних проявів на різних мовних рівнях. «Співвідношення явищ синтетизму й аналітизму в різних пропорціях спостерігається в кожній мові, і не випадково дослідники не засвідчують існування ні «цілковито синтетичних», ані «цілковито аналітичних» мов»²⁹.

Аналітизм проявляється в морфології, синтаксисі, словотворі та лексиці «і віддзеркалює міру розчленованості усвідомлення предметів і явищ навколишньої дійсності»³⁰. Вважається, що аналітична будова слова —

²⁶ Дубова О. А. Вплив еволюційних процесів на структурно-типологічну кваліфікацію сучасної української мови. Філологічні студії. Науковий вісник Криворізького державного педагогічного університету. – 2017. – Вип. 16. — С. 104.

²⁷ Там само. — С. 104.

²⁸ Ажнюк Л. В. Сильова деформація в українському мовленні російсько-українських білінгвів. Мовознавство. – 2011. – № 2. — С. 38.

²⁹ Бондар О. О. Явища мовного синтетизму й аналітизму в контексті проблематики лінгвістичної типології. Проблеми семантики, прагматики та когнітивної лінгвістики. – 2011. – Вип. 19. — С. 33.

³⁰ Там само. — С. 30.

морфологічне явище: «проявом аналітизму в морфології є наявність аналітичних форм (морфологічних аналітичних конструкцій), що складаються з повнозначного та службового слів»³¹.

Нахил до аналітизму в морфології проявляється:

- 1) «у скороченні числа відмінків;
- 2) у зростанні класу невідмінюваних імен (іменників, прикметників, числівників);
- 3) у зростанні класу іменників спільного роду, точніше, у застосуванні форм чоловічого роду на позначення жіночої статі;
- 4) у зміні способу позначення збірності в іменах іменників (збірне значення у форм, що позначають одиничність)»³².

Морфологічно аналітизм проявляється у таких формах: граматизація, коли за допомогою граматичних форм передається два або кілька корелюючих граматичних значень, граматикалізація, коли виникають та розширюються групи аналітичних конструкцій з функціональними дієсловами, а також утворюються частини мови з аналітичними категоріальними властивостями, наприклад, слова , що виражають категорію стану.

А. Загнітко зараховує до морфологічного аналітизму: «1) аналітичну форму майбутнього часу недоконаного виду; 2) аналітичну форму давноминулого часу; 3) форми умовного способу; 4) форми третьої особи одними і множини імператива; 5) форми минулого і майбутнього часу предикативів; 6) аналітичні форми вищого та найвищого ступенів порівняння прикметників; 7) аналітичну форму вищого ступеня порівняння прислівників»³³. Сюди можна додати також аналітичні морфологічні форми,

³¹ Дубова О. А. Систематизація типів мовного синтетизму та аналітизму. [Електронний ресурс] – Режим доступу: <https://lib.chmnu.edu.ua/pdf/naukpraci/movoznavstvo/1999/2-1-1.pdf>

³² Косьміна В. Ю. Аналітичні форми й конструкції як труднощі в засвоєнні граматики іноземної мови. Викладання мов у вищих навчальних закладах освіти на сучасному етапі. Міжпредметні зв'язки. Наукові дослідження. Досвід. Пошуки: зб. наук. пр.- Харків 2018. – Вип. 33. — С. 71.

³³ Загнітко А.П. Теорія сучасного синтаксису. – Донецьк: ДонНУ, 2007. — С. 227.

які реалізуються за допомогою прийменниково-відмінкових конструкцій, де прийменники будуть виступати аналітичними синтаксичними морфемами.

Н. Клименко розглядає вияв аналітизму «у зростанні аналітичних форм при вираженні роду іменників. Цей спосіб вираження властивий словам «спільного» роду, що поза контекстом потенційно є носіями двох градем і лише ситуативно іменник співвідноситься з особою і оформляє значення чоловічого або жіночого роду. Категорія роду цих слів виражається узгоджувальними одиницями, наприклад, займенниками: *Роман — такий невдаха, Марія — така невдаха*»³⁴.

О. Боднар зазначає, що «аналітичні структури належать до морфосинтаксичних фактів мови, тому для дослідження кожної із них варто залучати теоретичні напрацювання щодо мовного аналітизму загалом»³⁵. Аналогічне бачення має А. Загнітко: «аналітичність слід розглядати вузько, досліджуючи аналітичність морфології на синтаксичному тлі»³⁶.

За допомогою синтетичних форм граматичне значення виражається «в межах слова, тобто лексичне й граматичне значення синтезовані в одній формі. Наприклад: *праця* (граматичне значення називного відмінка однини жіночого роду виражене закінченням слова -а), *важкіший* (граматичне значення вищого ступеня виражене в межах слова за допомогою суфікса -іш), *англ. foot "нога" — feet "ноги"* (граматичні значення однини й множини виражені в межах слова за допомогою чергування звуків [и] й [і:]»³⁷.

Аналітичними формами «лексичне і граматичне значення виражені різними словами: лексичне — самостійним словом, а граматичне — службовим. Наприклад: *буду писати* (лексичне значення виражене словом *писати*, а граматичне значення першої особи однини майбутнього часу — службовим дієсловом *буду*). Пор. ще: *англ. I shall write - Я буду писати*»³⁸.

³⁴ Клименко Н.Ф. Вибрані праці. Упоряд. Є.А. Карпіловська, О.Д. Пономарів, А.О. Савенко. — К.: Видавничий дім Дмитра Бураго, 2014. — С. 187.

³⁵ Боднар О. О. Загальнотеоретичні засади дослідження явищ синтетизму/аналітизму в українській мові. Вісник Житомирського державного університету імені Івана Франка. — 2011. — Вип. 58. — С. 88.

³⁶ Загнітко А.П. Теорія сучасного синтаксису. — Донецьк: ДонНУ, 2007. — С. 229.

³⁷ Кочерган М. П. Вступ до мовознавства. — К.: ВЦ Академія, 2006. — С. 281.

³⁸ Там само. — С.327

Аналітичні форми передають граматичне значення поза межами слова, а функція та значення цих форм виявляються у контексті, при співвідношенні з іншими словами. З цього морфологічний аналітизм тісно пов'язаний із синтаксичним.

Отже, аналітизм притаманний усім рівням мови: окрім словотвірного, лексичного та морфологічного рівня (як попередньо зазначали, зокрема наводячи визначення та міркування сучасних українських лінгвістів), це явище властиве і **синтаксису**.

1.2. Різні аспекти характеристики синтаксичних аналітичних одиниць в українському мовознавстві

На синтаксичному рівні аналітизм «репрезентують такі одиниці, для яких основною є номінативна функція і які мають семантичну структуру, що складається з основного й синтаксичного модифікаційного елементів, і формальну структуру, що поділяється на основний компонент — засіб вираження основного значення та форматив — засіб вираження синтаксичного значення»³⁹.

Як відомо, словосполучення — це синтаксичний елемент, що формується з поєднання двох або більше повнозначних слів, поєднаних підрядним зв'язком — узгодження, керування, прилягання. Словосполучення і сполучення слів потрібно розмежовувати: адже кожне словосполучення є сполученням слів, але не будь-яке сполучення слів може бути словосполученням. Таким чином, словосполучення розглядають залежно від ступеня злиття їх частин, тому існують вільні (членовані) та невольні (нечленовані) словосполучення. Ці синтаксичні одиниці можна розділити так: зазвичай у вільному словосполученні кожен компонент зберігає власне лексичне значення, а в реченні виконує самостійну синтаксичну функцію та є окремим повноцінним членом речення. Найнижчий ступінь семантичного злиття компонентів існує саме у такому виді словосполучень. Сполучення слів виражає таку семантико-граматичну єдність, яка виконує роль лише одного члена речення — простого з погляду синтаксису, хоч і аналітично складеного з двох або більше слів.

Аналітизм на структурно-семантичному рівні стосується перш за все словосполучень та сполучень слів, які незалежно від синтаксичної позиції будуть цілісним компонентом.

³⁹ Сопачова В. Структура і семантика аналітичних предикативних синтаксем англійської мови. [Електронний ресурс] — Режим доступу: http://irbisnbuv.gov.ua/cgi-bin/irbis_nbuv/cgiirbis_64.exe?C21COM=2&I21DBN=UJRN&P21DBN=UJRN&IMAGE_FILE_DOWNLOAD=1&Image_file_name=PDF/Npchdufm_2009_98_85_22.pdf

Невільні словосполучення — це такі словосполучення, «які складаються із несамотійних слів, за своєю семантикою та функцією близькі до окремого слова і виступають одним членом речення»⁴⁰. Компоненти неподільних сполук як і цілісних поєднані між собою одним із способів підрядного зв'язку, але головний компонент не має конкретного змісту, тому його доповнює залежне слово і таким чином вони утворюють цілісну сполуку. Якщо у такій сполуці замінити будь-яке слово, то зруйнується її загальне значення. Їх поділяють на: лексично невільні, фразеологічно невільні та синтаксично невільні.

Лексично невільні або лексично зв'язані словосполучення — «становлять лексико-граматичну єдність двох чи більше повнозначних слів (часто ускладнених службовим словом), яка синтаксично не членується, виражає одне поняття, виступає окремим членом речення»⁴¹. Це усталені сполуки слів, здебільшого — складні наукові терміни, наприклад: *ведмежі вушка, ромашка лікарська*, дво- або багатослівні назви окремих істот, предметів і явищ: *ціаністий калій, броунівський рух, атомна енергія, білий віриш*, або власні назви, наприклад: *Біла Церква, Чорне море, Кривий Ріг, Тарас Григорович Шевченко, Верховна Рада України*. Сюди ж зараховують окремі загальні назви, що означають одне поняття: *дитячий садок, додаткова вартість*. Бувають також сурядні словосполучення, де обидва компоненти є лексичним або фразеологічним сполученням слів: *вуглекислий газ і сірчана кислота, працювати а не байдики бити*. Такі сполуки не розчленовано позначають єдине поняття і є об'єктом лексики. Вони утворилися внаслідок такого явища як лексикалізація. Лексикалізація (від *лексика*) — «перетворення компонента слова, словоформи чи сполучення слів на окреме слово або стійке словосполучення як еквівалент слова. Основні різновиди лексикалізації: лексикалізація словосполучення та речення як їх зрощення: *Великдень добридень, маловідомий*. Перетворення вільного

⁴⁰ Дуденко О.В. Синтаксис української мови. — Умань: ВПЦ «Візаві», 2015. — С. 7.

⁴¹ Дудик П.С. Словосполучення в українській літературній мові. — Київ, 1998. — С. 56.

синтаксичного словосполучення на лексично і фразеологічно стійкі словосполучення *білий гриб* — боровик, *хліб і сіль*, *знати в три шиї*»⁴².

Фразеологічно невільні або фразеологізовані / фразеологічно зв'язані словосполучення — це стійкі сполучення слів, які в реченні виступають у ролі одного члена речення, а за значенням здебільшого дорівнюють одному слову наприклад: *накивати п'ятами* — втекти, *замилювати очі* — обманювати, *прикусити язика* — замовкнути. Такі сполуки не мають граматичного значення та не становлять синтаксичних словосполучень, хоч і складаються з кількох компонентів. Тут виявляється найвищий ступінь семантичного злиття компонентів.

Синтаксичний аналітизм насамперед стосується проблеми взаємного зв'язку між частиною мови та членом речення, а саме в аспекті його морфологічного вираження. Звикло вважати, що «член речення — мінімальна синтаксична одиниця, яка виражається повнозначним словом, нерозкладним словосполученням чи поєднанням слів, що вступає в предикативні, атрибутивні, об'єктні чи обставинні відношення»⁴³. Найбільш проблемними виступають синтаксично нечленовані одиниці, оскільки вони виражаються нетиповими формами: словосполученням чи поєднанням повнозначних слів «тобто синтаксичних компонентів аналітичної будови. Синтаксичні компоненти аналітичної будови являють собою словосполучення, до складу яких входять синсемантичні слова, тобто такі, що не мають своєї чітко визначеної семантики, а реалізують її лише у сполученні із залежними повнозначними словами»⁴⁴.

В українському синтаксисі усталеною є традиція розглядати під кутом зору аналітизму словосполучення, які в реченні виконують роль одного члена, який за структурно-граматичними параметрами прийнято називати

⁴² Тараненко О. О. Лексикалізація. Українська мова. Енциклопедія. – К. : Вид-во «Укр. енцикл.» ім. М. П. Бажана, 2004. — С. 295.

⁴³ Бондар О. О. До проблеми синтаксичного аналітизму. [Електроннийресурс] – Режим доступу: <http://intkonf.org/bondar-oo-do-problemi-sintaksichnogo-analizmu/>

⁴⁴ Козачук Г. О. Синсемантичні слова як компоненти аналітичної форми вираження підмета. Науковий часопис Національного педагогічного університету імені М. П. Драгоманова. Серія 10 : Проблеми граматики і лексикології української мови. - 2011. - Вип. 7. — С. 187.

«складеним». Аналітизм таких одиниць зумовлений здебільшого неповнозначною семантикою опорного компонента. Семантичне ‘тяжіння’ може мати різну силу, однак цілісність таких одиниць певним чином прогнозується ще поза контекстом, такі поєднання виступають нерозкладними потенційно, ще не реалізуючи своєї синтаксичної функції у реченні; вони мають визначені семантико-граматичні моделі. Такий **синтаксичний аналітизм** можемо вважати **семантико-структурним** різновидом. Синтаксичні словосполучення, яких стосується ця ознака, достатньо добре проаналізовано в українському синтаксисі. Потреба в їх аналізі підпорядкована прикладним аспектам — визначенню обсягу такої синтаксичної одиниці як члена речення — як в шкільній, так і в академічній граматиці. Такий синтаксичний аналітизм вже відзначали в українському синтаксисі ще на початку ХХ ст. (С. Смеречинський), детальної ж характеристики та класифікації такі поєднання зазнали від середини ХХ ст. (Б. Кулик, О. Мельничук, Л. Булаховський, В. Горпинич, Г. Удовиченко, І. Білодід) і залишаються сферою зацікавлення сучасних дослідників у царині прикладних аспектів синтаксису (Н. Іваницька, А. Загнітко, Г. Козачук, І. Вихованець, О. Дубова).

У процесі вивчення таких аналітичних одиниць українські лінгвісти розвинули розбіжну термінологію. Так, С. Смеречинський, Л. Щерба послуговувалися визначеннями «неподільні сполуки», «кількісно-іменні сполуки», Є. Кротевич пропонував «синтаксичне слово», В. Кононенко «стягнені конструкції протилежного значення», Н. Янко-Триницька «синтаксичні фразеологізми», В. Горпинич, Н. Балко «синтаксично нерозкладні словосполучення», О. Максим'юк «позиційно стійкі словосполучення», А. Загнітко, Г. Козачук подають термін «цілісне словосполучення».

Н. Іваницька, Т. Довгань слушно зауважують, що в самій «основі синтаксичного поняття «складена форма» члена речення лежить насамперед

семантична єдність (смилова цілісність) повнозначних слів, яка перетворюється в єдність граматичну»⁴⁵.

Синтаксично невідільні або синтаксично нерозкладні словосполучення — це словосполучення, «що синтаксично не розчленовуються на складові компоненти й виконують у реченні єдину синтаксичну функцію, виступаючи одним членом речення, хоча й складаються з лексично самостійних, повнозначних слів. У таких словосполученнях один із компонентів лексично послаблений словосполучення: *підвищеної потужності, високий на зріст, нової конструкції у висловах трактор підвищеної потужності, баскетболіст високий на зріст, машина нової конструкції*, де вони виступають у функції означення. До синтаксично нерозкладних належать також словосполучення *три дні, кілька учнів, п'ять зошитів, багато людей* тощо, у яких стрижневі слова (*три, кілька, п'ять, багато*) лексично пов'язані з другим компонентом, а все словосполучення виступає як один член речення»⁴⁶.

До зв'язаних сполук, що виконують синтаксичну функцію єдиного члена речення належать займенникові, іменні, прийменниково-іменні, кількісно-іменні сполуки. В. Горпинич подає такі типи кількісно-іменних сполук:

- «Кількісно-іменні, в яких опорний компонент (головне слово) виражений числівником, а залежний — іменником (у непрямих відмінках опорний компонент виражений іменником, а залежний-числівником): *три танкісти, тридцять витязів і под.*»⁴⁷.

- Як окремий підвид сюди можна зарахувати сполуки з неозначено-кількісною семантикою, у яких опорний елемент буде виражатися неозначено-кількісним числівником: *чимало сторінок, безліч зусиль, море*

⁴⁵ Іваницька Н., Довгань Т. Використання елементів статистичного методу в практиці аналізу лінгвістичного тексту (на матеріалі аналітичних форм підмета). Наукові записки Вінницького державного педагогічного університету імені Михайла Коцюбинського. Серія: Філологія (мовознавство): збірник наукових праць. — Вінниця : ТОВ «фірма Планер», 2017. — Вип. 25. — С. 78.

⁴⁶ Бевзенко С. П., Литвин Л. П., Семеренко Г. В. Сучасна українська мова. Синтаксис. — К.: Вища шк., 2005. — С. 20.

⁴⁷ Горпинич В. О. Нерозкладні синтаксичні словосполучення в українській мові. Українська мова і література в школі. — 1988. — № 7. — С. 65–70. [Електронний ресурс] — Режим доступу: http://my-edu.ru/edu_ukr_met/4_005.html

птахів. Такі числівники у сполученні з абстрактними чи речовинними іменниками: *багато любові, мало знань*. Роль неозначено-кількісних числівників можуть виконувати нумералізовані іменники: *лан пшениці, сила народу*.

- «Кількісно-іменні словосполучення, у яких опорний компонент є або іменником, утвореним від числівників, або іменником із значенням кількості: *десятки кілометрів, сотні людей, тисячі юнаків і дівчат, мільйони голосів, мільярди дрібних крапель, більшість робітників, частина вчителів, меншість тракторів, пара коней, половина шляху, чверть століття і т. ін.*

- Кількісно-іменні словосполучення, в яких опорний компонент виражений іменником із значенням сукупності, міри, об'єкту, обсягу і т. ін.: *група екскурсантів, натовп людей, грудка каміння, відро води, бідон молока, склянка соку, метр ситцю, кілометр дороги, згряя галок, море квітів, маса привітань, хмара комарів, тьма бджіл, потік машин»⁴⁸.*

- «Іменні словосполучення числівника (або займенника) та іменника (або займенника) з прийменником *з(із)*, які мають узагальнене значення частини від цілого, окремого в спільному, виділення одного із загальної кількості: *один із присутніх, двоє з учнів, хтось із групи, дехто з нас, хто-небудь із лікарів, один із центрів, одне з міст (сіл, морів, полів, озер і т. ін.), кожний з лікарів, кожний з нас і т. ін.*

- Словосполучення з узагальненим значенням сумісності або сукупності, що складаються з іменників або займенників, об'єднаних прийменником *з*: *батько з матір'ю, чоловік з дружиною, мати з дітьми, ми з тобою, викладач із студентами, голка з ниткою, зима з весною і под.*

- Іменникові словосполучення із залежними компонентами, вираженими порядковими числівниками: *другого січня, третього липня, п'ятого травня; друга зміна, третій поверх і под.»⁴⁹.*

⁴⁸ Балко М. Сучасні підходи до вивчення синтаксичних конструкцій з синсемантичним Словом. Лінгвістичні студії: 36. наук. праць. – Вип. 20. – Донецьк : ДонНУ, 2010. — С. 108.

⁴⁹ Горпинич В. О. Нерозкладні синтаксичні словосполучення в українській мові. Українська мова і література в школі. – 1988. – № 7. – С. 65–70. [Електронний ресурс] – Режим доступу: http://my-edu.ru/edu_ukr_met/4_005.html

Наступні типи синтаксично зв'язаних сполук — це:

- «Іменникові словосполучення із залежними компонентами типу з очима, з лицем, з носом із зачіскою, з плечима, вдачі, росту і прикметниками до них при характеристиці особи. Опорними компонентами в них виступають іменники, що називають осіб, за різними ознаками. Такі нерозкладні словосполучення виступають у ролі одного члена речення — неузгодженого означення, іменної частини складеного присудка, підмета тощо.

- Словосполучення двох іменників, об'єднаних прийменниками з *і на, від і до, з(із) і до* в нерозкладну структурно-семантичну одиницю.

Із нерозкладними словосполученнями цього типу не треба змішувати іменниково-прийменникові звороти ідіоматичного характеру, які семантично подібні до слова і тому виступають одним членом речення. Це сполучення різних словоформ одного й того ж іменника (*день за днем*) або антонімічних іменників (*з вечора до ранку*) за допомогою прийменника, які в реченні набувають прислівникового значення (*рік у рік, день у день, з вечора до ранку, день за днем, з ранку й до ночі, з краю в край, з боку на бік і под.*).

- Іменникові словосполучення, опорні компоненти яких мають послаблену семантику, що компенсується значенням залежних компонентів, виражених також іменниками. Це словосполучення з опорним компонентом, що означає початок, кінець, середину явища, названого залежним компонентом.

- Перифрази — описові звороти, які вживаються замість однослівної назви з метою створення художнього образу або зміни стилю висловлювання. Цілісність перифрастичного словосполучення зумовлюється семантикою слів-компонентів, які зберігають своє лексичне значення і в складі звороту, що виступає в функції одного члена речення: *степові кораблі* (комбайни), *стальний кінь* (трактор), *біле золото* (бавовна) *ранок життя* (дитинство), і под. Розчленування їх на окремі члени речення руйнує семантичну цілісність художнього образу.

• Метафоричні словосполучення, які виникли на базі вільних синтаксичних словосполучень внаслідок переносного вживання одного або обох компонентів, що позбавляє їх семантику самостійного характеру і сприяє росту значеннєвої цілісності, фразеологізації. Внаслідок цих процесів компоненти метафоричного словосполучення втрачають здатність виступати окремими членами речення: *вогненні мечі, артилерійські громи, криваве небо, срібний передзвін, гострий холод, мертве поле, гарячий серпень, фарфорові бутони, золоті блискавиці, бірюза неба, золотий промінь, золоті кошки соняшників, сталь багнетів, китиця квітів, грива гір* і под.»⁵⁰.

П. Дудик подає такий тип як синтаксично напіввільні словосполучення:

«структурно-семантичне поєднання компонентів підрядних словосполучень буває неоднаковим, не однотипним. Це слугує однією з основ, одним із критеріїв поділу словосполучень на синтаксично вільні, синтаксично напіввільні»⁵¹. До синтаксично напіввільних він зараховує такі словосполучення, де один з компонентів виступає зі своїм лексичним значенням, а інший — це синтаксично нерозкладне сполучення слів. Синтаксично напіввільні словосполучення цей граматист поділяє на чотири групи, серед яких:

1. «Синтаксично напіввільні словосполучення, залежний компонент яких становить цілісне, нерозкладне щодо змісту сполучення слів. Виражаючи одне поняття, таке словосполучення слів виконує роль одного другорядного члена речення, відповідає на одне питання. Приклади словосполучень цього типу: *людина з великої літери, жінка похилого віку, студент п'ятого курсу, костюм бежевого кольору, чай вищого сорту*.

2. Синтаксично напіввільні словосполучення, головним чи залежним компонентом яких виступає лексичне сполучення слів типу:

⁵⁰ Горпинич В. О. Нерозкладні синтаксичні словосполучення в українській мові. Українська мова і література в школі. – 1988. – № 7. – С. 65–70. [Електронний ресурс] – Режим доступу: http://my-edu.ru/edu_ukr_met/4_005.html

⁵¹ Дудик П.С. Словосполучення в українській літературній мові. – Київ, 1998. — С. 61.

Вінницька область, Чорне море, академія наук, старший лейтенант, лексичне значення слова, голосний звук.

3. Структурних моделей синтаксично напіввільних словосполучень значно більше, теоретичний опис їх став би надто об'ємним, через що доцільно буде обмежитись наведенням тільки різнотипних прикладів таких словосполучень: *сотні дівчат, частина учнів, половина вулиці, чверть метра, дві сторінки, кілька ночей, кожен з вас, один з них, батько із сином, ми з тобою, одне з озер, весна з літом, море квітів, відро молока, від Тернополя до Львова, із заходу на схід, щось не зрозуміле, хтось кмітливий, початок року*. Ця група сполучень слів синтаксично нечленована, виконує функцію тільки одного члена речення й одного з двох елементів підрядного словосполучення.

4. Фразеологічні сполучення з їхньою семантичною й граматичною не розчленованістю. Це напіввільні словосполучення, у яких роль головного чи залежного компонента виконує фразеологізм (ідіома). У реченні: *Зажив тепер Чіпка з Грицьком душа в душу*. (П. Мирний) виділяємо словосполучення *зажив (як?) душа в душу*, (тобто *дружньо*): у цьому словосполученні реалізовано обставинно-означальний тип синтаксичних відношень»⁵².

Окрім синтаксично, лексично та фразеологічно зв'язаних одиниць, П. Дудик також розрізняє такі «продуктивні різновиди сполучень слів:

1. Сполучення слів, які становлять аналітичні (складені) форми слів: *буду конспектувати* (форма дієслова в майбутньому часі), *більш ефективний* (форма вищого ступеня прикметника), *найбільш вразливий* (форма найвищого ступеня прикметника).
2. Сполучення: а) того самого іменника в різних відмінкових формах з прийменником чи без нього: *день за днем, з дня на день, робота роботою* (нехай залишається); б) поєднання двох дієслів у якійсь одній

⁵² Дудик П.С. Словосполучення в українській літературній мові. – Київ, 1998. — С. 63.

формі: *піду подивлюся, посиджу послухаю*; в) поєднання інфінітива з дієвідмінюваною формою того ж самого дієслова: *послухати — то послухаю, зробити зроблю, заспівати заспіваю*.

3. Прийменниково-іменне сполучення слів: *у біосфері, над Каспійським морем*.

4. Сполучення слів, утворене поєднанням дієслова з часткою: *прочитайте ж, зробили б»⁵³*.

При аналізі різних учень про аналітизм а також його визначень, бачимо що вони взаємодоповнюють один одного, та все ж варто подати тлумачення, яке б мало свої переваги, а саме: розкривало типологічні властивості аналітизму та демонструвало прояви цього явища на різних рівнях мовної системи.

Аналітизм, що буквально означає розпад протиставляється синтетизму — поєднання, є типологічною ознакою мовної структури, яка характеризується роздільним вираженням значень слова, коли основне лексичне значення передається повнозначним словом, а додаткове граматичне (морфологічне, синтаксичне, словотвірне) за допомогою службових слів (прийменники, частки, сполучники також допоміжні дієслова), інтонацією чи порядком слів. З цього: основною ознакою аналітичних конструкцій є те, що граматичне значення передається поза межами слова, тобто засобами контексту.

Сучасна українська мова з граматичного погляду має флективну синтетичну будову, та паралельно з цим у ній можна спостерегти певні елементи та тенденції до аналітизму.

Аналітизм виявляється на основних мовних рівнях, зокрема в морфології проявляється в морфологічній незмінності слів, граматичне значення яких можна передати за допомогою службових та аналітичних морфологічних конструкцій, що становлять поєднання повнозначних та

⁵³ Дудик П.С. Словосполучення в українській літературній мові. — Київ, 1998. — С. 57.

службових слів, між якими не буде синтаксичного зв'язку та семантико-синтаксичних відношень, вони виражатимуть певну категорію: часу, способу, особи, ступеня прояву ознаки. Синтаксичний аналітизм виявляється на рівні речення у словосполученнях, що складаються з двох чи більше повнозначних слів, тобто у формах, які розчленовано виступають цілісним членом речення (як головним, так і другорядним). Такі словосполучення є аналітичними з огляду на те, що містять лексеми з релятивною семантикою або синсемантичні слова, тобто такі, що є інформативно недостатніми, вони не можуть виконувати роль самостійного члена речення та завжди вимагають поширення, щоб бути повними з структурно-семантичного погляду. Аналітизм таких словосполучень можна встановити тільки в реченні, оскільки поза його межами вони виступають синтаксично вільними. Аналітизм у лексиці простежується в семантично цілісних одиницях, що тотожні слову у формі сполук повнозначних слів, тобто вільних словосполучень або фразеологізмів.

1.3. Традиційні погляди на аналітичні одиниці відповідно до формальних синтаксичних ролей в традиційному синтаксисі

Грамматичний аналітизм, а саме цілісність окремих компонентів у функції членів реченнєвої структури, здавна привертала увагу граматистів. Так, граматичну зв'язаність компонентів речення зауважив ще В. фон Гумбольдт. На основі аналізу сполучення інфінітив + допоміжне дієслово учений схарактеризував стрижневу ознаку нечленованих конструкцій: «злитість в одне ціле таких структур примушує забути значення окремих частин; утворення такого типу становлять те, що ніколи не знаходить поділу на частини»⁵⁴.

На матеріалі слов'янських мов аналітичні сполуки, що відіграють роль одного члена речення, лінгвісти описували ще з кінця XIX — початку XX століть. У цей період «теорія нерозкладних конструкцій носила лише епізодичний характер. У 50–60-х роках XX століття теорія синтаксичної зв'язаності була опрацьована на різних рівнях. На рівні словосполучення розглядалися загальні питання синтаксичної зв'язаності компонентів: лексичне і граматичне значення обох компонентів, виникнення «нових» змістових відношень між елементами конструкції. У цей період розвитку теорії синтаксичної зв'язаності вчені послуговувалися різними термінами на позначення цілісних компонентів, наприклад: «синтаксично зв'язані конструкції», «невільні синтаксичні формули», «нерозкладні конструкції». У сучасному мовознавстві найуживанішими є терміни «синтаксично зв'язані (нечленовані, неподільні) цілісні словосполучення»⁵⁵.

Кожен член речення виражається типовими формами — найчастіше синтетичною, тобто одним словом або однією граматичною формою. Про таку усталеність зауважує також і Г. Козачук: «Структурна і семантична функції слова в реченні найчастіше перебувають у певній відповідності,

⁵⁴ Гумбольдт В. фон. Избранные труды по языкознанию. - М.: Прогресс, 1984. - С. 339.

⁵⁵ Вакуленко Г. М. Цілісні словосполучення у функції власне обставин місця в українській мові. Література та культура Полісся. - 2016. - Вип. 84. - С. 151.

тобто одним словом виражається один член речення»⁵⁶. Рідше аналітичною, яка виражається за допомогою двокомпонентної або кілька компонентної граматичної форми. Коли «два і більше (комплекс) слів забезпечують один структурний компонент речення, а семантичний компонент того чи іншого члена речення зумовлює його граматичну структуру»⁵⁷. Аналітична форма це — «словосполучення, у якому наявне головне слово релятивної семантики, яке вимагає прислівного поширювача відповідної граматичної форми, і слова абсолютної семантики, що здатне компенсувати інформативну недостатність слів релятивної семантики. Такі поєднання слів з погляду смислового та граматичного становлять цілісність на синтаксичному рівні вони граматикуються і виступають у функції одного члена речення аналітичної форми»⁵⁸.

Кожен компонент вільних словосполучень є окремим повноцінним членом речення, та все ж такі сполуки можуть виражатися аналітично за умови, що виступають в реченні як семантико-синтаксична єдність. Компоненти синтаксично вільних словосполучень «членуються і на рівні речення, і на рівні словосполучення. Залежні компоненти словосполучень зберігають свою автономність. Частина ж синтаксично вільних словосполучень на рівні речення цю особливість втрачає, оскільки, набуваючи цілісності, функціонує як один член»⁵⁹.

У формально-синтаксичній площині залишається актуальним питання мінімальної елементарної / неелементарної синтаксичної одиниці. Відомо, що в канві речення елементарну синтаксичну одиницю становить будь-який член речення, якщо головний, то виражений простою формою підмета чи присудка, якщо другорядний — одним повнозначним словом. Неелементарну синтаксичну одиницю становлять складені форми головних членів речення

⁵⁶ Козачук Г. О. Багатослівні члени речення. Українська мова і література в школі. – 1990. – № 12. — С. 52.

⁵⁷ Там само. — С. 52.

⁵⁸ Козачук Г. О. Словосполучення у функції обставини місця в українській мові. Науковий часопис Національного педагогічного університету імені М.П. Драгоманова. – 2011. – Вип.8 — С. 87.

⁵⁹ Явір В.В. Складні випадки визначення членів речення, виражених словосполученням. Українська мова і література в школі. – 1986. – № 5. — С. 28.

(складені підмети, складені імені дієслівні присудки, складені (подвійні) присудки) та другорядні у формі словосполучення. «Формально елементарними є такі мінімальні синтаксичні одиниці, які складаються з однієї морфологічної форми (синтетичної або аналітичної): *співає; хай читає; на березі; буду чекати* тощо. Формально неелементарною виступає така мінімальна синтаксична одиниця, яка утворюється з двох і більше морфологічних форм, що характеризуються власним парадигматичним статусом, пор.: *хоче співати; був учителем; прийшов солдатом; поїздка з Києва до Львова* та ін.»⁶⁰.

Через аналітичну форму вираження у сучасній синтаксичній науці існує дискусія між узгодженістю частин мови та членів речення. «Як відомо, і головний, і другорядний член речення може бути виражений поєднанням двох і більше лексичних одиниць, одна з яких нездатна самотійно виражати предметні значення, а лише граматично оформляє синтаксичні компоненти речення. Інша лексична одиниця заміщає інформативну недостатність першої, при цьому є виразником предметного значення словосполучення в цілому. Саме тому такі словосполучення виконують функцію одного члена речення. Синтаксична чи семантична нерозкладність заявлених сполук сприймається тільки на рівні речення»⁶¹.

Самостійні частини мови — це повнозначні слова, що мають власне граматичне і лексичне значення та є повноцінними членами речення. Як зазначають Н. Л. Іваницька та Н. Б. Іваницька: «серед повнозначних слів виділяється група слів, які власним фонемним складом неспроможні реалізувати семантику. Вони обов'язково сполучаються з іншими повнозначними словами і разом з ними виражають певний зміст. У такий спосіб утворюються в мові семантичні єдності слів: *курс (на що?) на прискорення, стратегія (чого?) оновлення, усвідомити себе (ким?)*

⁶⁰ Загнітко А. П. Теоретична граматики української мови: Синтаксис : монографія. – Донецьк : ДонНУ, 2001. — С. 360.

⁶¹ Вакуленко Г. М. Цілісні словосполучення у функції власне обставин місця в українській мові. Література та культура Полісся. – 2016. – Вип. 84. — С. 152.

господарем, втілювати (що? в що?) ідеї перебудови в практику, підвищення (чого?) якості продукції, інтеграція (чого?) науки і виробництва і т.п. Семантичні єдності повнозначних слів є основою утворення:

- а) сильних синтаксичних зв'язків між словами;
- б) членів речення непростого (аналітичної) будови.

Якщо на основі семантичної єдності повнозначних слів утворюється член речення непростого будови, можна говорити, що така семантична єдність стала єдністю граматичною (синтаксичною), тобто граматикалізувалася.

Граматичною єдністю повнозначних слів називається таке поєднання повнозначних слів за допомогою сильних синтаксичних зв'язків, яке являє собою семантичну єдність, що граматикалізувалася — стала одним членом речення непростого будови»⁶².

У сучасному синтаксисі щодо аналітично збудованих компонентів речення науковці зазвичай не користуються терміном «аналітичний», натомість такі, що виражені не одним словом характеризують як: «поширені члени речення», «багатослівні члени речення», «ускладнені члени речення», «багатослівні компоненти» або ж «блоки». Найчастіше термін «аналітичний член речення», застосовують до головних членів речення, підмета та присудка, саме вони утворюють предикативну основу речення та перебувають у двобічному зв'язку і залежності, всі інші (другорядні) члени речення групуються навколо них. На цьому ґрунтується традиційний формальний синтаксичний напрям, а термін «аналітичний» відображає більшою мірою логіко-семантичний підхід у граматиці, тобто можна говорити про основоцентричні орієнтири формальної граматики в баченні аналітизму: зумовлені прикутою увагою до граматичної основи, представлені підметом та присудком.

На основі синтаксичних властивостей підмета І. Вихованець подає формальну ознаку «морфолого-синтаксичного характеру, якою є спосіб його

⁶² Іваницька Н. Л., Іваницька Н. Б. Формально-граматична і семантико-синтаксична структура простого речення в українській та англійській мовах. Посібник із спецкурсу. – Вінниця: Вид-во Вінницького держ. пед. ун-ту ім. М. Коцюбинського, 2004. — С. 21.

вираження. З цього погляду підмет буває простий і складений. Простий підмет виражається синтетично, а складений — аналітично»⁶³.

У ролі простого підмета виступає одне слово, що є: іменником, займенником, субстантивованим прикметником чи дієприкметником, числівником, вигуком, інфінітивом, або ж поєднання слів еквівалентне за змістом до одного слова. «Поряд із простим підметом трапляються словосполучення, які стали настільки тісними і синтаксично нерозкладними, що почали виконувати функції складених підметів»⁶⁴.

Складений підмет, той, що має аналітичну будову «складається з двох або більше елементів, являє собою синтаксично нечленовану, цілісну сполуку»⁶⁵, виражається синтаксичним словосполученням. Такі синтаксичні словосполучення є неподільними, оскільки стрижневий компонент (головне слово) потребує беззастережного використання залежної словоформи. Вони мають характерну «семантичну єдність компонентів, що ґрунтується на обов'язковій лексичній сполучуваності слів (*сорок студентів, багато людей, загін космонавтів*)»⁶⁶.

На сьогодні семантико-синтаксично цілісні словосполучення, що в реченні виступають у ролі складеного підмета детально проаналізовано та детально викладено їх структурні моделі.

Як зазначають автори «Синтаксису сучасної української мови: Проблемні питання»: «У функції підмета можуть виступати словосполучення, головне слово яких не має предметного значення (числівники, займенники) або семантично спустошене і тому потребує доповнення залежними словами. У таких підметах предметне і граматичне значення виражається різними словоформами»⁶⁷. Тому серед описаних сполук у ролі підметів виділяють два способи їх вираження:

⁶³ Вихованець І. Р. Граматика української мови. Синтаксис. — Київ: Либідь, 1993. — С. 217.

⁶⁴ Сучасна українська літературна мова : Синтаксис / за заг. ред. І. К. Білодіда. — К. : Наук. думка, 1972. — С. 152.

⁶⁵ Вихованець І. Р. Граматика української мови. Синтаксис. — Київ: Либідь, 1993. — С. 217.

⁶⁶ Коваль Л.М. Модульний курс синтаксису простого речення в українській мові. — Вінниця: Книга-Вега, 2010. — С. 64.

⁶⁷ Слинько І. І. Синтаксис сучасної української мови: Проблемні питання.. — К. : Вища шк., 1994. — С. 106.

- 1) «синтаксично неподільними словосполученнями;
- 2) семантично неподільними словосполученнями»⁶⁸.

А також вказують типи синтаксично нечленованих сполук:

- 1) «з кількісним значенням;
- 2) із значенням вибірності;
- 3) із значенням сумісності.

Підмети-словосполучення з кількісним значенням складаються з кількісного числівника в називному відмінку або його еквівалента й іменника в родовому відмінку або тільки з еквівалента. Такий підмет виражає предметнокількісні відношення. Числівник не має предметного значення, зате його формальний покажчик називний відмінок є засобом вираження граматичного значення підмета. Залежне слово передає речове значення підмета»⁶⁹.

Компонентами складеного підмета зазвичай бувають:

- 1) кількісний числівник (власне кількісний, неозначено-кількісний, збірний) та іменник у формі називного відмінка множини або родового множини чи однини. До того ж ті іменники, що будуть утворювати єдине ціле з числівниками типу *два, три, чотири*, виражаються називним відмінком множини: — *Вона правду каже, — тихо мовив "Левко". Прийшли **три царі** з східної землі, принесли дарі Діві Марії... (О.Забужко)*. А в поєднанні з іншими видами числівників у «тому числі й зі збірними іменниками вживаються у формі родового відмінка множини»⁷⁰: ***Шість** (чи більше?) **мільйонів мертвих євреїв** — дорівнює Голокост. **Десять** (чи менше?) **мільйонів мертвих українських селян** — дорівнює Голодомор. (О.Забужко)*;

- 2) Це також «іменник та слово з кількісним значенням типу *багато, мало, чимало, трохи, стільки, скільки, кілька* тощо»⁷¹: *Лягло костьми. **Людей***

⁶⁸ Слинко І. І. Синтаксис сучасної української мови: Проблемні питання.. – К. : Вища шк., 1994. — С. 106.

⁶⁹ Там само. — С. 106.

⁷⁰ Сучасна українська літературна мова / за ред. М. Я. Плющ. – Київ: Вища шк., 1994. — С. 317.

⁷¹ Там само. — С. 317.

муштрованих **чимало** (Т. Шевченко). У таких словосполученнях займенникові числівники поєднані з «будь-якими за значенням іменниками, які підлягають лічбі, у формі родового відмінка множини»⁷²: *На землі багато квітів. Поміж ними є одна* (А. Чубинський); *Ах, скільки струн в душі дзвенить!* (Олександр Олесь). «Аналогічну модель можуть мати словосполучення, до складу яких входять іменники, що виражають конкретну кількість (*десяток, сотня, тисяча, трійка, п'ятірка*), та іменник у формі родового відмінка однини чи множини»⁷³: *Він тільки побачив спалах, страшний спалах, сліпучіший, аніж може витримати людський мозок, — ніби вибухла разом тисяча сонць, і земля злетіла вгору висотним чорним валом* (О.Забужко). *Господарі ззираються: двійко школярів, заскочених учителем у туалеті за курінням* (О.Забужко). Або іменники кількісного значення (*половина, пів десятка, пів сотні*) *Половина саду цвіте, половина в'яне* (Народна творчість).

Складений підмет може виражатися також такими поєднаннями, що складаються з таких двох компонентів:

3) «іменник у називному відмінку, що у реченні має значення обмеження, та іменник у родовому відмінку»⁷⁴: *Світає, край неба палає*, (Т. Шевченко);

4) а також «іменник або займенник у називному відмінку та іменник в орудному відмінку»⁷⁵: *Мати з дочкою працювали у полі*.

Аналітичний підмет-словосполучення, що має усталену модель: поєднання з повнозначних слів, що мають значення сумісності. Один компонент у формі називного відмінка, інший орудного з прийменником з - це «іменник (або його еквівалент) у називному відмінку + іменник з прийменником (або його еквівалентом) в орудному відмінку. Такі словосполучення виражають сумісність і виконують функцію соціативного

⁷² Козачук Г. О. Підмети, виражені словосполученням. Українська мова та література в школі. – 1982. – № 1. — С. 36.

⁷³ Там само. — С. 36.

⁷⁴ Сучасна українська літературна мова / за ред. М. Я. Плющ. – Київ: Вища шк., 1994. — С. 318

⁷⁵ Там само . — С. 318.

підмета»⁷⁶ : *Ілля з Онисею пройшли у відчинені ворота (Є.Гуцало)*. Підмети такої моделі *Ілля з Онисею* еквівалентні однорідним підметам *Ілля і Онися*. Тому варто наголосити, що синтаксична цілісність такого підмета-словосполучення менш міцна і її потрібно підсилювати формою присудка у множині: *Олеся з Андрієм вийшлили з дому. Батько з матір'ю повернулися*. «При відсутності цього показника словосполучення розкладається»⁷⁷ : *Олеся з Андрієм вийшла*.

До складених зараховують підмети зі значенням вибірності, де їх головними компонентами є займенники, числівники у формі називного відмінка (власне кількісні чи неозначено-кількісні) і *з* в родовому відмінку. Залежний компонент у цьому випадку — іменник чи його відповідник у родовому відмінку множини з прийменником *з*, *із*: *хтось із нас, дехто зі студентів, хтось з гурту*. «Такий підмет виражає відношення вибірності. Головний компонент обмежує коло предметів. Він не має предметного значення, а використовується для вираження граматичного значення підмета»⁷⁸: *Чи хтось із наших мистецтвознавців про це писав, чи це твоє власне спостереження (О.Забужко)?*

Г. Козачук наводить приклади моделей словосполучень вибірного змісту відповідно до вираження головного слова: «Головний компонент зумовлює частково смислові значення їх: кількісні числівники виражають чітко визначену кількість предметів (*двоє з товаришів*), займенники лише вказують на невизначену кількість (*дехто з пасажирів*). Порядкові числівники виражають послідовність предметів при їх переліку (*третій з ряду, шостий з черги*). У таких словосполученнях головний компонент частково втрачає лексичне значення, а залежний наповнюється конкретним матеріалом.

⁷⁶ Козачук Г. О. Підмети, виражені словосполученням. Українська мова та література в школі. — 1982. — № 1. — С. 37.

⁷⁷ Слинко І. І. Синтаксис сучасної української мови: Проблемні питання. — К. : Вища шк., 1994. — С. 106.

⁷⁸ Там само. — С. 106.

Крім числівників, головним компонентом можуть бути означальні, неозначені та заперечні займенники»⁷⁹: *Ніхто з них не був навіть військовозобов'язаним (В. Козаченко); Багато хто з них досі пишуть мені листи (В. Шкляр); В дійсності сила їхнього самозречення виявилась більшою, ніж у нього, — либонь, ще й тому, що кожен із них зосібна ніколи не мав себе за щось особливого [...]* (О.Забужко). Та наголошує, що «словосполучення лише такої моделі можна вважати підметом. Поза нею числівники та означальні, неозначені і заперечні займенники виконують самостійно синтаксичну функцію підмета»⁸⁰: *На тротуарі стояло двоє (Ю. Бердник); А хтось взагалі відмовився коментувати події сьогодення.*

Підмети виражаються і семантично неподільними словосполученнями, які виконують функцію єдиного найменування, де з іменниками на позначення обсягу, міри, сукупності сполучаються тільки відповідні слова: *гурт людей, купа сіна, клаптик паперу, отари овець.*

Компоненти семантично неподільного словосполучення зберігають свою значеннєву самостійність, проте виконуючи синтаксичну роль члена речення, засвідчують свою неподільність. «Семантично неподільні словосполучення мають таку граматичну модель: головне слово — іменник у називному відмінку в обох числових формах, а залежне — іменник у родовому відмінку в обох числових формах. Семантична цілісність цих словосполучень сприймається лише в межах конкретного контексту. Граматично вони здебільшого розчленовуються легко. Це залежить, насамперед, від того, чи компоненти вжиті з прямим, чи з переносним значенням. Якщо вони є словами з прямим значенням, то граматичному розчленуванню такі словосполучення піддаються легко, а коли з переносним — важче, а то й взагалі не піддаються»⁸¹.

⁷⁹ Козачук Г. О. Підмети, виражені словосполученням . Українська мова та література в школі. – 1982. – № 1. — С. 38.

⁸⁰ Там само. — С. 38.

⁸¹ Там само. — С. 38.

Наступні типи семантично неподільних словосполучень, що в реченні виступають складеними підметами:

Словосполучення, **що мають метафоричне значення**, де підмет має образну характеристику предмета, компонентами яких є «іменники: *низка, маса, рій, клубок* (називний відмінок) з переносним значенням, а залежними — іменники будь-якої семантики в родовому відмінку»⁸²: *Рине блискучих пісень водоспад, никнуть у млості дерева, куці...* (С. Черкасенко); *У неї [Марії] чоло, а за ним хорониться брунька розуму, яка от-от розів'ється, розцвіте й пізнає добро і зло* (У. Самчук); *Сміху сиплется срібна злива* (В. Бичко); *І спогадів могутня течія несе мене назад — у клекіт років* (Л. Дмитерко).

Семантично неподільні сполучення слів з компонентами: «*початок, середина, кінець, край, кусок, решта, вид, ряд* і под. з іменником у формі родового відмінка»⁸³: *Кінець шляху для гусениці, але початок життя для метелика — кокон* (Р. Бах).

Сполуки з іменником, «що має значення групи, сукупності осіб чи предметів з іменником у родовому відмінку»⁸⁴: *Пастухи гнали з степових маєтків отари овець, череди волів та робочих верблюдів* (О. Гончар).

Аналітичними підметами є також «словосполучення з неозначеного займенника на основі хто, що і прикметникової форми: *Неначе струни на гітарі перебирає ніжний хтось* (В. Сосюра). *В таку добу під горою, біля того гаю, що чорніє над водою, щось біле блукає* (Т. Шевченко)»⁸⁵.

Аналітичним підметом бувають не лише субстантивовані частини мови, серед них виділяють:

⁸² Козачук Г. О. Підмети, виражені словосполученням. Українська мова та література в школі. — 1982. — № 1. — С. 39.

⁸³ Дудик П. С. Синтаксис української мови — К. : ВЦ „Академія”, 2010. — С. 96.

⁸⁴ Кулик Б. М. Курс сучасної української літературної мови. — Ч. II: Синтаксис. — К. : Радянська школа, 1965. — С. 36.

⁸⁵ Слинько І. І. Синтаксис сучасної української мови: Проблемні питання. — К. : Вища шк., 1994. — С. 108

1) «слова, що не мають предметного значення і вживаються у спеціальних текстах, це переважно службові слова, які не субстантивуються, наприклад: *Біля* з родовим відмінком означає місце, близькість до чогось;

2) фразеологізми з предметним значенням»⁸⁶, наприклад: *Скільки око сягне розкинулось біле безмежжя донецького степу* (Літ. Україна);

3) «предикативні одиниці, що почасти субстантивуються»⁸⁷: *За непослух забере тебе Той, що в скалі сидить* (Леся Українка).

Аналітичній моделі складеного підмета відповідає також інфінітивний у випадку, коли дієслово в неозначеній формі інформативно недостатнє: *Найвище щастя — бути добрим* (Б.-І. Антонич).

Хоч підмети переважно виражені засобами в називних відмінках + родовий чи орудний, випадають складені моделі, серед яких нікотрий компонент не виступає у формі називного відмінка: *Мало що з закликів доходило до натовпу, та й мало хто з людей дослухався* (Б. Лепкий).

Не належать до складених прості підмети ускладнені «повторенням тієї самої форми, частками, займенниковими формами в ролі підсилювальних часток, напр.: *Був день як день* (Л. Костенко); *Всі четверо — хірург, асистент і сестра — ствердно хитнули йому головами* (О. Довженко)»⁸⁸; *Не я сам, не я сам коники попасав* (Нар. пісня). Також «підмети, виражені лексикалізованими поєднаннями (*Кривий Ріг*) та фразеологічними зрощеннями (*сон у руку*), з огляду на те, що вони становлять цілісне номінативне значення, за структурою складеними вважати не варто»⁸⁹.

У шкільній та академічній граматиці розглядають як лексикалізовані сполуки у ролі простого підмета фразеологічні сполучення чи речення: *Як до такого роду, то краще з моста в воду* (Нар. творчість); *Стояла тепла осінь, бабине літо* (І. Ле), складні назви, власні, на позначення особи: *Його душу наповнює снами, а над нами Чумацький Віз, без віків і коліс над нами*

⁸⁶ Слинько І. І. Синтаксис сучасної української мови: Проблемні питання. – К. : Вища шк., 1994. — С. 108

⁸⁷ Там само. — С. 108

⁸⁸ Шульжук К. Ф. Синтаксис української мови / К. Ф. Шульжук. – К. : ВЦ Академія, 2004. — С. 71.

⁸⁹ Кутня Г. В. Синтаксис сучасної української мови. Ч. І: Словосполучення та просте речення. – Львів, 2013. — С. 164.

(М. Вінграновський); *Аркадій Троян* — один з найкращих учнів: допитливий, дотепний (О. Копиленко). Якщо йдеться про назви творів, цитати чи уривки, у такому випадку роль підмета виконує «непоширене або поширене речення, що вживається, зокрема, як назва твору чи іншого об'єкта: «*І «Ніч яка, господи, місячна, зоряна», і «Ой видно село», і «їхав стрілець на війноньку» мають своїх відомих на ім'я — не всім, звичайно,— авторів (М. Рильський)*»⁹⁰.

Під аналітичними утвореннями розуміють такі конструкції що з одного боку мають будову очевидно подібну будові словосполучень, а з іншого — істотно відрізняються від них, уподібнюючись до слова. Аналітичні утворення з такого погляду насамперед близькі чи навіть прямо збігаються з елементами, що визначаються як фразеологічні одиниці. Оскільки вони мають ознаки словосполуки, але при цьому еквівалентні слову та функціонують як одне слово. К. Шульжук наголошує, що «не всі сполучення слів у реченні є синтаксичними словосполученнями. Зокрема, не є словосполученнями ... аналітичні форми прикметників і дієслів (*більш значущий, буду писати*); синтаксично нерозкладні конструкції і фразеологізми (*Кривий Ріг, Новий Буг, гарбуза дати, тримати камінь за пазухою*)»⁹¹.

З боку синтаксису фразеологізми видаються досить суперечливими елементами мови, оскільки їхня форма відповідає словосполученню, функція у реченні — одне слово, а за взаємовідношеннями між компонентами їх можна оцінити як аналітичну конструкцію.

Якщо розглядати фразеологізми як знаки мовної системи, то обов'язково з боку спаяності їх форми та змісту. Граматична структура фразеологізмів передбачає елементи, що співвідносяться з словосполученням або реченням. «Фразеологізми, співвідносні із словосполученням, організуються за моделями вільних сполучень слів, властивих тій чи іншій

⁹⁰ Сучасна українська літературна мова : Синтаксис / за заг. ред. І. К. Білодіда. – К. : Наук. думка, 1972. — С.153.

⁹¹ Шульжук К. Ф. Синтаксис української мови. – К. : ВЦ Академія, 2004. — С. 33.

мові. Такі фразеологізми співвідносяться з різними частинами мови»⁹². Тому в реченні можуть виконувати різні синтаксичні функції, бути у ролі підмета, присудка, означення чи обставини.

Хоч фразеологізми становлять єдине поняття, їх можна розглядати в контексті аналітизму, з огляду на те, що вони є цілісним поєднанням членованого типу. Такі одиниці засвідчують не синтаксичний а лексичний аналітизм «оскільки зі структури такої єдності не виокремлюється компонент граматичної семантики, що дає підстави вивести їх з площини синтаксичних одиниць, зокрема словосполучень, попри відтворення моделей останніх. Отож, якщо фразеологічна одиниця не становить об'єкта синтаксису, її функцію в реченні не можна з погляду структурно-граматичних особливостей оцінювати як складену, оскільки це суперечить визначенню останньої»⁹³.

Аналогічно можна визначати сполуки у вигляді лексикалізованого словосполучення, терміна або найменування. Характерною особливістю лексикалізованих синтаксичних одиниць є семантична єдність а також здатність бути єдиним членом речення. Лексикалізована синтаксична конструкція накладається на лексико-граматичні властивості слова і таким чином функціонально відповідає одному слову. «У таких поєднаннях жоден компонент не є окремим носієм синтаксичного значення, відтак і цілісність таких сполук не синтаксична, а лексична: *Ромашка золотиста розцвіла, петрів батіг розплющив сині очі (А. Малишко)*»⁹⁴.

Так само перифрази, які реалізуються словосполученнями або реченнями. «Перифраза — описовий зворот, за допомогою якого явище, предмет, особа, реалія називається не прямо, а описово, через характерні їх риси»⁹⁵. Вони функціонують у ролі єдиного члена речення, з огляду на

⁹² Баран Я. А., Зимомря М. І. Теоретичні основи фразеології. – Ужгород, 1999. — С. 57.

⁹³ Кутня Г. В. Деякі зауваги про аналітизм підмета з погляду його структурно-семантичної оцінки та формально-граматичної організації. Вісник Львівського університету. Серія філологічна. - 2016. - Вип. 63. — С. 39.

⁹⁴ Там само. — С. 39.

⁹⁵ Пономарів О. Д. Стилїстика сучасної української мови. – Тернопіль: Навчальна книга – Богдан, 2000. — С. 62.

власну семантичну цілісність. Наприклад: *акули пера* — журналісти; *велетень українського духу* — Іван Франко. Є. Регушевський такий мовний зразок не зараховує до синтаксичного, «описуване явище не граматичне, а лексичне, пов'язане з фразеологією і лексикологією»⁹⁶.

Для того, щоб встановити межу складеного підмета-словосполучення, потрібно врахувати його конструкцію, семантичну і синтаксичну цілісність. Такий підмет позиціонує у ролі одного члена речення, бо його розщеплення спричинить порушення граматичної та смислової цілісності, тобто позбавить змісту.

Організаційним центром речення виступає також присудок. «Присудки поділяються залежно від співвідношення реального і граматичного значення: вони можуть виражатися разом в одному компоненті й окремо у двох чи кількох компонентах. Залежно від цього виділяються прості і непрості складені, аналітичні присудки»⁹⁷.

За тим, що будова присудків вирізняється характерною неоднорідністю, в українській граматиці структуровано їх типологію «з огляду на морфологічну природу присудкової форми і способу вираження модально-часових значень»⁹⁸.

Традиційно, у сучасній синтаксичній науці «найбільш прийнятною класифікацією присудка за структурою слід вважати поділ його на простий (синтетичний), складений і подвійний (складний - аналітичний). Інші підтипи і види присудка є структурними різновидами вказаних трьох типів»⁹⁹. А за морфологічною властивістю присудка його класифікують як дієслівний, іменний або ж прислівниковий, зокрема, урахувавши його композицію, виокремлюють складені форми дієслівного та іменного.

⁹⁶ Регушевський Є. С. Перифрази в українській мові. Мовознавство. – 1984. – № 4. — С. 41.

⁹⁷ Слинько І. І. Синтаксис сучасної української мови: Проблемні питання. – К. : Вища шк., 1994.— С. 111.

⁹⁸ Шульжук К. Ф. Синтаксис української мови. – К. : ВЦ Академія, 2004. — С. 74.

⁹⁹ Сучасна українська літературна мова : Синтаксис / за заг. ред. І. К. Білодіда. – К. : Наук. думка, 1972. — С. 154.

Окрім як типової форми дієслова, прості присудки можуть виражатися фразеологічними зрощеннями: *Я печу раків і мовчки стою на одному місці, каючись, що прийшов сюди (М. Стельмах).*

Конструкція простих присудків може компонентно ускладнюватися при цьому форма змінюватися не буде. Зазвичай до ускладнень зараховують:

— частками: *Сидить собі, філософствує, і вухом не веде!.. (О.Забужко);*

— синсемантичними дієсловами: *Так би мовити, піднято з дна часу, підсвідомий стереотип сприйняття: десь вони там під мулом літ собі лежали, а ми їх узяли та й видобули на світ — оцасливили б то, чи як?.. (О.Забужко);*

— повтореннями тих самих дієслів-присудків: *Та вже цвітуть, цвітуть нарциси, тендітним полум'ям горять (В. Крищенко).*

Простий присудок існує у складних чи складених формах минулого (давноминулого) і майбутнього часів: *Ми з дружиною стояли на балконі, вона, сміючись, цитувала, як чорт підкрався до місяця і вже простягнув*

було руку схопити, але відсмикнув, посмоктав обпечений палець, дригнув ногою і заскочив з іншого боку (Л. Костенко); Я буду крізь сльози сміятись

(Леся Українка), разом у формах наказового і умовного способів: *Та годі вам клопотатися, нумо вечеряти (Марко Вовчок); О, швидше б день палкий*

погас! (О. Олесь). «Аналітичні форми протистоять словосполученням у функціональному плані, тому що в них роль допоміжного компонента

зведена до морфеми, і вони виступають одним членом речення, характеризуючись нерозкладністю синтаксичної семантики

(словосполучення у своїй структурі вміщують два або більше членів речення). На цій підставі (синтаксичної нерозкладності) аналітичні форми

об'єднуються з флективними в одне широке поняття — морфолого-синтаксичні засоби. Вони чітко протиставлені аналітичним конструкціям, у

яких допоміжний компонент завжди виконує окрему синтаксичну функцію»¹⁰⁰.

Розглянуті складені форми дієслова засвідчують морфологічний аналітизм, а не синтаксичний, оскільки допоміжні слова виражають лише граматичне значення, не порушуючи змісту сполуки і цілого речення.

Складений дієслівний присудок — це аналітична сполука, що складається з допоміжного дієслова у відмінюваній формі, яке функціонує як зв'язка та інфінітив, тобто має дві частини: основну та допоміжну. Ці сполуки вважають морфологізованими. Основу такого присудка «становить інфінітив повнозначних дієслів, сполучений з особовими формами модальних і фазових дієслів або прикметниками з модальним значенням. Дієслівний складений присудок відрізняється від простого дієслівного своєю ускладненою структурою, будучи сполученням суб'єктивного інфінітива з допоміжним дієсловом в особовій формі. Особове дієслово у складі дієслівного складеного присудка є з семантичного погляду неповним і тому для розкриття свого змісту вимагає іншого дієслова. Функцію такого дієслова і виконує інфінітив, що називає конкретну дію, яка стосується слова-підмета. Допоміжні модальні і фазові дієслова в складі присудка функціонують як зв'язки»¹⁰¹. Лексико-семантична основа присудка — це повнозначне дієслово, а допоміжне з ослабленим лексичним значенням. Допоміжну частину становлять фазові, що позначають фази дії і модальні, які подають суб'єктно-модальну характеристику дії і тим самим доповнюють лексичне значення присудка. Крім дієслів допоміжними можуть бути також прикметники з модальним значенням. А. Загнітко до таких зараховує також: «каузативні дієслова (*спонукати, зобов'язати, збудити* — позначають спонукання до дії); предикативні прикметники (*повинен, здатний, схильний, зобов'язаний* та ін.); фразеологізми модальної семантики: *мати змогу, бути в*

¹⁰⁰ Загнітко А. П. Теоретична граматики української мови: Морфологія. – Донецьк : ДонНУ, 1996. — С. 249.

¹⁰¹ Сучасна українська літературна мова : Синтаксис / за заг. ред. І. К. Білодіда. – К. : Наук. думка, 1972. — С. 157.

зможі, мати право, не в силі»¹⁰²: *Згоду на нову компанку давав відун, а конав її знавець із молодими помагачами (М. Дочинець)*. А також вважає, що «об'єднувальним моментом усіх груп названих елементів виступає їхня інформативна недостатність, яка й зумовлює перспективний розвиток аналітизму у побудові членів речення»¹⁰³.

Для того, щоб визначити обсяг складених дієслівних присудків «треба насамперед установити природу інфінітивів, а потім склад допоміжних дієслів, ураховуючи не тільки основні форми, а й їх синоніми»¹⁰⁴.

Фазові допоміжні дієслова мають значення початку, продовження і кінця стану чи дії. В інфінітивних сполуках вони «виражають, з одного боку, зовнішньо-синтаксичні категорії часу і способу та внутрішньо-синтаксичні категорії особи (роду) і числа (функція зв'язки) і разом з тим модифікують лексичну семантику присудка щодо початку, продовження і закінчення дії або стану»¹⁰⁵. До таких відносять: фазове допоміжне дієслово зі значенням початку дії виражається основною формою — *почати* з синонімами. Дієслово зі значенням тривання дії — *продовжувати* разом із синонімами. Закінчення дії передають дієслова: *закінчувати, переставати, припинити*.

Модальні допоміжні дієслова демонструють можливість, бажаність дії, стану. Серед них І. Слинко, Н. Гуйванюк, М. Кобилянська виділяють: «форми із значенням можливості чи неможливості дії: *могти, не могли, вміти, встигнути...*; форми із значенням повинності: *мати, мусити...*; форми з різними відтінками волевиявлення — бажаності, готовності, згоди, випробування: *хотіти, бажати, воліти, жадати, мріяти, вирішити, збиратися, надумати, готуватися, пробувати, намагатися, погодитися...*;

¹⁰² Загнітко А. П. Теоретична граматика української мови: Синтаксис. – Донецьк : ДонНУ, 2001. — С. 486.

¹⁰³ Там само. — С. 486.

¹⁰⁴ Слинко І. І. Синтаксис сучасної української мови: Проблемні питання. – К. : Вища шк., 1994. — С. 122.

¹⁰⁵ Сучасна українська літературна мова : Синтаксис / за заг. ред. І. К. Білодіда. – К. : Наук. думка, 1972. — С. 158.

форми із значенням суб'єктно-емоційної оцінки *любити, полюбляти...*; форми із значенням міри звичайності дії: *звикнути, навчитися, пристосуватися, прилаштовуватися*¹⁰⁶.

Отже, можна констатувати, що форма складеного дієслівного присудка — це аналітична сполука, що позначає дію, процес або стан, які є модифіковані у модальному чи фазовому стані. «Складені присудки у формально-синтаксичному аспекті мають аналітичну структуру, а в семантико-синтаксичному — цілісне нерозчленоване значення»¹⁰⁷.

Усі вище перелічені компоненти з вираженою інформативною недостатністю тому і формують члени речення аналітичної будови.

Наступний вид складених присудків, які визначають за способом вираження компонентів — іменні. Складений іменний присудок «на противагу дієслівному має іншу сукупність складників аналітичного комплексу. Крім того, він виявляє більшу різноманітність їх морфологічного варіювання»¹⁰⁸. Складений іменний присудок — аналітичне поєднання, де лексичне і граматичне значення передається різними словами, в основі такого присудка є основна частина та допоміжна. Остання зазвичай предметно не виражена або репрезентована дієслівною зв'язкою: *бути, являти собою, становити*, яка тільки слугує граматичним засобом та не має жодного лексичного навантаження. «Дієслово-зв'язка служить для граматичного оформлення складеного іменного присудка, позначаючи синтаксичні категорії часу і способу, яких не має предикативне ім'я, а також узгодження підмета і присудка в числі і особі (роді). Отже, дієслівні зв'язки, будучи в складеному присудку показниками часу, способу і узгодження, виконують таку саму роль, як і особові морфеми (особові закінчення і особові займенники) у простому дієслівному присудку. Головна ознака дієслівних зв'язок — їх синтаксична роль — вираження відповідних

¹⁰⁶ Слинко І. І. Синтаксис сучасної української мови: Проблемні питання. – К. : Вища шк., 1994.— С. 124.

¹⁰⁷ Христіанова Р.О. Подвійний присудок у сучасній українській мові. Типологія та функції мовних одиниць: науковий журнал. – Луцьк: Східноєвропейський національний університет ім. Лесі Українки, 2015. – № 2 (4) — С. 239.

¹⁰⁸ Вихованець І. Р. Граматика української мови. Синтаксис. – Київ: Либідь, 1993. — С. 223.

синтаксичних категорій, а тому основна особливість зв'язок полягає в максимальному обмеженні їх функціональної участі у вираженні лексичного змісту присудка»¹⁰⁹. Якщо ж у складі такого присудка у ролі допоміжної частини будуть повнозначні дієслова, то вони збережуть своє лексичне значення, проте послаблено, бо зазнають граматикалізації, тобто часткової втрати значення. У такому випадку «повнозначне дієслово набуває формальних ознак службового слова, причому виконувана функція й часткова втрата лексичного значення стають основними чинниками, що сприяють граматикалізації. Складений іменний присудок з повнозначним дієсловом-зв'язкою здебільшого набуває ідіоматичності: позначає поняття, постійно відтворювані у мові»¹¹⁰. У той же час головні компоненти такої сполуки «виражаються предикативним іменем (іменником, прикметником (дієприкметником), числівником чи займенником у будь-якій формі) та особовою формою дієслова зв'язки. Присудкове ім'я містить лексичне значення, слугує назвою певних предметів, ознак, об'єктів тощо. Натомість дієслово-зв'язка є носієм граматичних значень, виразником дієслівних категорій часу і способу, не властивих предикативному імені»¹¹¹.

Складені прислівникові присудки становлять єдність дієслова-зв'язки та призв'язкового прислівникового компонента, проте інколи їх зараховують до підвиду складених іменних. Такі присудки утворюються «внаслідок транспозиції прислівників у синтаксичну сферу дієслова. Ця транспозиція здійснюється за допомогою аналітичних синтаксичних морфем, тобто дієслів-зв'язок, найтипівішою з яких є зв'язка *бути*»¹¹².

Складені присудки утворюються компонентами, кількість яких становить два чи більше і в синтаксисі виступають як аналітичні форми, неподільне ціле.

¹⁰⁹ Сучасна українська літературна мова : Синтаксис / за заг. ред. І. К. Білодіда. – К. : Наук. думка, 1972. — С. 161.

¹¹⁰ Сулима О. П. Зв'язковий компонент у складеному іменному присудку з основною частиною, вираженою іменниковою словоформою. Науковий часопис НПУ імені М. П. Драгоманова. Серія 10 : Проблеми граматики і лексикології української мови. - 2013. - Вип. 10. — С. 195.

¹¹¹ Дудик П. С. Синтаксис української мови. - К. : ВЦ „Академія”, 2010. — С. 103.

¹¹² Вихованець І. Р. Граматика української мови. Синтаксис. – Київ: Либідь, 1993. — С. 226.

На основі структурно-семантичних особливостей виділяють ще **складні** присудки, які переважно складаються з двох або більше компонентів, виражених повнозначними словами + зв'язка. Серед двокомпонентних складних присудків репрезентованих повнозначними словами за структурно-семантичними типами виділяють складні дієслівні, вони співвідносяться із складеними дієслівними присудками: *Хотіла б я піснею стати у сюю хвилину ясну (Леся Українка)* та складні іменні, що співвідносяться із складеними іменними: *Черешні тут росли високі й розкішні (О. Гончар)*.

Багатокомпонентний складний присудок може поєднувати у своїй структурі обидва види складених присудків і дієслівного, й іменного. «Такий присудок називають складним присудком змішаного типу»¹¹³ поряд існують ще терміни: «гетероклітичний», «комбінований». Представляється моделлю дієслівна зв'язка + предикативний член + допоміжний інфінітив: *Вже то мусять бути коні неабиякі вправні і неабияк остро ковані, аби не порозбивали собі копита о остре креміння (І. Франко)*.

Подвійними присудками або дуплексивами називаються такі, що сформовані двома повнозначними словами: здебільшого дієсловами у значенні руху (*йти, їхати, бігати, ходити, тощо*), діяльності або ж стану (*стояти, сидіти, робити, лежати, і т. п.*) у сукупності з прикметником чи дієприкметником, з якими підмет, виражений іменником або іншим субстантивованим компонентом, є у двобічному синтаксичному зв'язку.

Дуплексиви відрізняються від складених присудків «тим, що вони позначають ознаку предмета в плані відносного часу (ознака характеризує предмет одночасно з дією), а присудки називають ознаку предмета в плані абсолютного часу. Крім того, конструкції з дуплексивом мають повнозначне дієслово, тоді як у присудку використовується дієслово з послабленим лексичним значенням. Проте, найбільш суттєвою ознакою дуплексива, яка не

¹¹³ Кулик Б. М. Курс сучасної української літературної мови. – Ч. II: Синтаксис. – К. : Радянська школа, 1965. — С. 50.

дозволяє розглядати його як аналітичну форму, є той факт, що між дієсловом і дуплексивом встановлюються значні синтаксичні відношення (найчастіше обставинні), що дозволяє трансформувати конструкції з дуплексивом у складні речення з підрядним часу: *Вона повернулася розчуленою* → *Коли вона повернулася, вона була розчуленою*. То ж, дуплексив і складений іменний присудок відрізняються тим, що конструкції з дуплексивом трансформуються в складнопідрядне речення з підрядним часу, а складений присудок виступає як аналітична форма і в синтаксичному відношенні як єдине ціле, а значить і не трансформується»¹¹⁴.

На прикладі синтаксично та семантично неподільних словосполучень у ролі підмета або присудка можна простежити, що терміни «аналітичні», «прості», «складені» чи «складні» можна зіставляти по-різному. Ці терміни хоч і перебувають у взаємному зв'язку, та при їх порівнянні бачимо, що «аналітичний» не завжди відповідає «складений».

Складені підмети або складені присудки, виражені двома або кількома словами у функції головних членів речення є синтаксично нечленованими, з огляду на смислову єдність, «хоч остання і не править за критерій об'єднання їх у члени речення аналітичної будови, а виступає лише базою, на якій ґрунтується явище аналітизму в системі членів речення»¹¹⁵. Аналітизм головних членів речення базується переважно на семантичних засадах: одна лексема через неповнозначність не здатна «розкрити» свою синтаксичну суть, тому доповнюється іншим компонентом.

Неповнозначність слів, синсемантия, коли мовні одиниці не можуть абсолютно виражати своє значення, вони характеризуються здатністю передавати зміст у сполученні « з іншими мовними одиницями (словами чи реченнями) та на тлі контексту або ситуації, синсемантичні мовні одиниці передбачають реалізацію свого значення лише в сполученні із залежним

¹¹⁴ Олексенко В. Дуплексив як один з основних способів реалізації семантико-синтаксичного синкретизму у межах простого речення. [Електронний ресурс] – Режим доступу : <http://ekhsuir.kspu.edu/bitstream/123456789/721/1/>

¹¹⁵ Боднар О. Граматична природа підмета аналітичної будови. [Електронний ресурс] – Режим доступу : <http://oldconf.neasmo.org.ua/node/287>

словом»¹¹⁶. Так, до аналітичних підметів зараховують синсемантичні словосполучення зі значенням сумісності, кількості, фразеологічні, метафоричні й перифрастичні словосполучення, а до присудків — дієслова, що мають фазове або модальне значення.

Аналітизм другорядних членів у порівнянні із головними у традиційному баченні має іншу природу — словосполучення, маючи комунікативне навантаження, граматикалізується — стає контекстуально цілісною одиницею, яка семантично є розкладною. «Поширені члени речення обов'язково будуються на основі підрядного зв'язку, який вводить у речення другорядний член, підпорядкований іншому членові речення»¹¹⁷.

Традиційно аналітичні другорядні члени речення пов'язують з «поширеними членами», а ті, в свою чергу, пов'язують зі «зворотами». З формально-синтаксичного боку поширені другорядні члени речення, виражені дієприкметниковими, дієприслівниковими або порівняльними зворотами, становлять таку напівпредикативну частину речення, що синтаксично підпорядковується головним членам основної, предикативної частини. Відтак дієприслівниковий зворот підпорядковується підметово-присудковій основі речення або присудкові, а дієприкметниковий зворот пояснює підмет чи додаток. Тобто, напівпредикативність постійно залежить від головної частини і не сприймається поза межами речення. Напівпредикативність не формує самостійних синтаксичних одиниць, «такі словосполучення можливі тільки в реченні. Вони не містять скомплексованого (внутрішньо поєднаного) вияву всієї сутності словосполучення як окремої синтаксичної одиниці, бо між обома компонентами — головним і залежним — немає повної єдності: відокремлений член інтонаційно, певною мірою й семантично, відмежований від означуваного слова, сприймається дещо ізольовано, напівсамостійно»¹¹⁸.

¹¹⁶ Балко М. Сучасні підходи до вивчення синтаксичних конструкцій з синсемантичним Словом. Лінгвістичні студії : зб. наук. праць / Донецький нац. ун-т; наук. ред. А. П. Загнітко. - Донецьк : ДонНУ, 2010. - Вип. 20. — С. 109

¹¹⁷ Козачук Г. О. Багатослівні члени речення. Українська мова і література в школі. – 1990. – № 12. — С. 52.

¹¹⁸ Дудик П. С. Синтаксис української мови. - К. : ВЦ „Академія”, 2010. — С. 48.

У контексті речення звороти виступають поширеними відокремленими або невідокремленими означеннями чи обставинами.

У сучасному українському синтаксисі поширені другорядні члени речення, які ми вважаємо аналітичними, зіставляють із відокремленими другорядними членами. У граматиці «відокремленим другорядним членом називається другорядний член, який уподібнився (один чи разом з іншими, залежними від нього словами) щодо мелодії і ритму і — паралельно — щодо зв'язків своїх з оточуючими членами окремого підрядному реченню»¹¹⁹.

Відокремлені члени кваліфікують як засіб ускладнення синтаксичної будови речення тому, що їх значення може виокремлюватися із загальної структури змістовно чи інтонаційно. Відокремлення — «сміслові та ритмічно-інтонаційне виділення другорядних членів речення для посилення їхнього значення у семантико-граматичній структурі речення»¹²⁰.

Зазвичай у реченні відокремлюються поєднання повнозначних слів з пояснювальними, які виступають як поширений другорядний член речення. «Вони містять елемент додаткового повідомлення, тому набувають більшої синтаксичної ваги і стилістичної виразності в реченні»¹²¹.

Коли мова іде про відокремлені поширені другорядні члени речення, то передусім йдеться про поширені напівпредикативні означення та поширені напівпредикативні обставини.

Аналітичні означення, представлені напівпредикативними відокремленими конструкціями, що передають додатковий зміст повідомлення. «Явище відокремлення безпосередньо пов'язане з реалізацією певної комунікативної мети суб'єкта в рамках окремого мовленнєвого акту, а його використання завжди орієнтоване на підвищення ступеня вірогідності суб'єктивної реакції адресата. Так, мовець використовує напівпредикативні конструкції, якщо вважає за потрібне звернути увагу адресата на власну

¹¹⁹ Шульжук К. Ф. Синтаксис української мови. — К. : ВЦ Академія, 2004. — С. 161.

¹²⁰ Сучасна українська літературна мова / за ред. М. Я. Плющ. — Київ: Вища шк., 1994. — С. 340.

¹²¹ Шульжук К. Ф. Синтаксис української мови. — К. : ВЦ Академія, 2004. — С. 162.

оцінку певних явищ або фактів для успішного перебігу процесу комунікації»¹²².

Зазвичай відокремлені члени речення доповнюють основний зміст речення, виражений головними членами. Тому відокремлений другорядний член речення змістовно й граматично залежить від двох членів речення: безпосередньо — від того слова, до якого відноситься, опосередковано — від присудка або підмета речення»¹²³.

Найчастіше відокремлюються аналітичні означення, поширені та непоширені, неузгоджені та насамперед узгоджені. Відокремлення узгодженого означення, що виражене дієприкметниковим або прикметниковим зворотом, залежить від його місця в реченні відносно означуваного слова (іменника чи займенника), від ступеня поширеності означення його інформаційного навантаження. У реченні дієприкметниковий зворот виступає поширеним означенням, аналітичним членом речення.

¹²² Кульбабська О.В. Напівпредикативні конструкції як засіб компресії („згущення думки”). Науковий часопис Національного педагогічного університету ім. М. П. Драгоманова : зб. наук. праць. — К. : НПУ імені М.П. Драгоманова, 2011. — Вип. 7. — С. 192.

¹²³ Сучасна українська мова: Підручник / за ред. О. Д. Пономарева. — К.: Либідь, 1997. — С. 281.

Розділ II. ХАРАКТЕРИСТИКА АНАЛІТИЧНИХ ДРУГОРЯДНИХ ЧЛЕНІВ РЕЧЕННЯ В СУЧАСНІЙ УКРАЇНСЬКІЙ МОВІ НА МАТЕРІАЛІ ПРОЗИ ОКСАНИ ЗАБУЖКО

Однією із непересічних постатей сучасної української літератури є О. Забужко, представниця постмодерного письменства.

Відзначаючи творчу спадщину авторки, неможливо не помітити характерний стиль, різнотипність жанру, закодований символізм образів, глибокий підтекст, що залишає можливість власної інтерпретації для читачів.

Окреслюючи творчі особливості манери письма О. Забужко, науковці визначають її індивідуальні риси як певний симбіоз жанрів та тем, які вона намагається подати під різними кутами бачення, вийти за межі поверхневого сприйняття. Леймотивами її творів стали національна ідея, ідентичність особистості загалом, коло питань філософського, екзистенційного характеру, теми морально-етичної, соціально-психологічної та побутової площини.

Творчість О. Забужко є промовистим елементом не лише української літератури, а також і світової, оскільки вона виступає як комбінація літератури та науки, історії та досвіду, виразник різнобічних знань у багатьох аспектах суспільного життя.

Враховуючи ці провідні об'єкти зображені у творах О. Забужко, варто говорити, що проза письменниці — це інтелектуальна проза. Відповідно, її тексти неодноразово ставали предметом зацікавлення не лише у літературі, а й у мовознавстві, оскільки вони — це, безумовно, «вдячний» матеріал для дослідження різного типу мовних одиниць і явищ саме сучасної літературної мови. Мова творів цієї авторки — це безперечно окремий предмет зацікавлення, яскравий приклад, з якого можна почерпнути різноманітний матеріал для наукових лінгвістичних студій.

Зокрема, найбільший інтерес у дослідників мови творчості письменниці викликає лексика: запозичена, жаргонна, діалектна, емоційно-експресивна.

Однак синтаксис творів О. Забужко також засвідчує як загальні тенденції розвитку сучасного українського мовлення, так і специфічно-авторські особливості. Щодо останніх відзначаємо насиченість розлогими реченнями, дуже часто в таких структурах засвідчені різноманітні засоби ускладнення: громіздкі синтаксичні сполуки, відокремлені члени речення, вставлені, уточнювальні конструкції тощо. Часто протяжність реченневих конструкцій можна зіставляти з текстовими одиницями: такі «тексти-речення», що за обсягом дорівнюють кільком друкованим сторінкам, можуть іноді охоплювати більше ніж сотню слів; іноді такі складні синтаксичні конструкції є більшими за вислів, тому з погляду синтаксису прозові твори письменниці є достатньо добрим підґрунтям для дослідження другорядних членів речення саме аналітичного характеру, яким присвячено роботу.

Принагідно хочемо наголосити, що в роботі характеризуємо синтаксичні одиниці із аналітичними другорядними членами речення, не вивчаючи ідіостиль письменниці. Використовуємо її прозові твори не з метою з'ясувати характерні особливості ідіостилу прицільно, а лише послуговуємося матеріалом для наведення прикладів одиниць аналітичного характеру та їх оцінки аналізу.

Аналітизм другорядних членів речення представлений майже усіма типами цього граматичного вияву сучасної української мови, якими активно послуговуються усі стилі сучасної української мови. Матеріал прози О. Забужко може слугувати джерельною базою для більшості виявлених та оцінених аналітичних одиниць, які функціонують у ролі другорядних членів речення. В оцінці другорядних членів послуговуємося загальним теоретичним баченням аналітизму як мовного явища, а саме: типологічної властивості мовної структури, що характеризується розчленованим виявом основного (лексичного) і додаткового (синтаксичного) значення аналітичного компонента, враховуючи всі можливі вияви його реалізації, та зокрема специфікою вираження членів речення, залежно від їх реалізації синтаксичної функції.

Оскільки, як попередньо було зазначено, аналітичні другорядні члени речення традиційно зіставляються з таким формально-граматичним показником їхньої структури, який окреслюється узвичаєним терміном «поширений член речення», останнім буде відведено особливу увагу, позаяк такі члени речення можуть мати різноманітні структурно-граматичні моделі та способи вираження, а також структурно-семантичне наповнення та комунікативне навантаження. Насамперед це поширені другорядні члени речення (означення, обставини, рідше додатки), напівпредикативні чи уточнювальні, виражені різними зворотами (дієприкметниковими, дієприслівниковими, субстантивними, а також порівняльними зворотами). Ще долучаємо до аналізу аналітичні другорядні члени речення, що у сучасній граматиці не мають виразної кваліфікації, вони виражені синтаксично нерозкладними словосполученнями, що відповідають моделям складених головних членів речення. Це насамперед такі, що засвідчують семантико-граматичну зв'язаність. Це одиниці, які відповідають визначеним моделям синтаксично зв'язаних словосполучень, у яких опорний компонент має ослаблену семантику. До аналізу також залучаємо інші аналітичні другорядні члени речення, виражені фразеологізованими єдностями, лексикалізованими єдностями, такі що виражені аналітичними морфологічними формами, мінімальними синтаксичними зворотами. Ці поєднання в ролі другорядних членів речення можуть розглядати в сфері аналітизму, але їх аналітична структура не синтаксичного характеру, тому аналізуємо їх лише фрагментарно, аби сповна відобразити усю систему аналітичних виявів компонентів реченнєвої структури, які виконують таку синтаксичну роль.

Аналіз аналітичних другорядних членів речення проводимо відповідно до традиційного (шкільного та академічного) розмежування їх на три класи — означення, додатки, обставини, при якому водночас беруть до уваги їх формально-синтаксичні та семантико-синтаксичні особливості. Сама послідовність в аналізі таких синтаксичних ролей підпорядкована,

однак, такій закономірності: почерговість аналізу залежить від потенційного «ступеня» аналітизму тих чи інших синтаксичних ролей.

У межах аналізованих синтаксичних функцій аналітизм кожного члена речення розглядаємо крізь призму рівневого характеру мови. У цілому такий підхід не суперечить поняттю аналітизму в цілому та розумінню аналітичності у вузчому граматичному значенні. Так, до аналітичних другорядних членів речення залучаємо першочергово ті члени речення, які кваліфікують у синтаксисі поширеними. Їхній аналітизм не викликає суперечностей і становить основний пласт аналізованих одиниць. Варто зауважити, що такі члени речення зазвичай корелюють із формально-комунікативною специфікою, а саме зазнають відокремлення, належачи до семантико-комунікативно-граматичного типу напівпредикативних чи уточнювальних одиниць.

Окрім таких одиниць, аналітизм яких має граматикалізований характер, у межах другорядних членів речення можуть функціонувати синтаксично неподільні словосполучення, які найчастіше виконують синтаксичну функцію підметів та присудків: вони добре описані в українській граматиці, про що йшлося попередньо в теоретичному розділі (див. ст. 34 та 43). Подібними за типом аналітичності до них будуть і семантико-граматичні утворення інших моделей, аніж ті, що зіставляються з функцією головних членів речення (як-от синтаксично неподільні словосполучення фазові, кількісні, вибірковості, метафоризовані тощо). Усі такі словосполучення опорним компонентом мають лексичну одиницю з неповнозначною семантикою, яка самотійно не спроможна реалізувати синтаксичної функції. Щодо таких другорядних членів речення, то вони мають проблемний статус у використанні термінів традиційної формально-структурної граматики: щодо них не прийнято використовувати термін «поширений», однак їх і не називають простими членами речення. Як правило, оцінку їхніх структурних особливостей не окреслюють якимось терміном. Це два основні типи аналітичних другорядних членів, якщо мова

йде про синтаксичний аналітизм. Їх можемо умовно вважати **власне аналітичними членами речення**.

Однак у ширшому вияві аналітизму, як явища, у якому роздільно вираженні лексичне і граматичне значення характерного утворення, що сформоване кількома словами, одне з яких має основне значення, а інші функціонують допоміжними і передають інформацію про граматичну функцію всієї конструкції, до аналітичних другорядних членів речення можемо також долучити і будь-які утворення, не обов'язково синтаксичного рівня, які би відповідали словосполученням. Відтак серед таких утворень можуть бути:

1) поєднання несамоїсної частини + самоїсної (прийменник + іменник, частка + самоїсна частина мови);

2) лексикалізовані утворення у відповідних до способу вираження другорядних членів речення граматичних формах (складні найменування — власні та загальні назви, перифрази);

3) фразеологічні (чи фразеологізовані) утворення у функціях другорядних членів речення. Останні типи аналітичних одиниць в традиційній формальній граматиці зіставляються, як правило, з терміном «простий член речення». Такі члени речення можемо назвати **невласне аналітичними**.

Усі окреслені типи утворень, які підпадають під оцінку аналітичного члена речення, можуть зазнавати специфіки, залежно від реалізації другорядної синтаксичної функції. Тому в аналізі кожного другорядного члена така оцінка і характеристика може відрізнитися, залежно від типових способів реалізації.

2.1. Характеристика аналітичних означень у сучасній українській мові на основі синтаксичного прозового матеріалу творів О. Забужко

Зазвичай означення виражаються прикметниками, дієприкметниками, займенниками чи числівниками, коли мова йде про узгоджені означення та іменниками у непрямих відмінках, присвійними займенниками, інфінітивами та прислівниками, коли вони неузгоджені. З формального боку така форма вираження другорядного члена речення відповідає структурному типові, що можна кваліфікувати як «просте означення», при цьому з погляду формальної граматики та структурних особливостей такі одиниці кваліфікують як «непоширені означення».

Варто акцентувати на граматичних способах вираження іншого структурного типу означень. Поширені означення, а відтак аналітичні означення, можуть стосуватися різних граматичних типів означень, а саме: узгоджених, прикладкових та неузгоджених. Кожен із таких граматичних типів може мати свої способи вираження. Зокрема, узгоджені поширені означення — прикметникові та дієприкметникові звороти. Означення, виражені дієприкметником із залежними словами, що формує дієприкметниковий зворот, порівняльний чи субстантивний зворот або ж уточнювальну конструкцією є непростими, тому з формального боку цей структурний тип кваліфікують як «поширене означення». Представлені вище структурні типи означень у функції другорядного члена речення можуть засвідчувати різні типи аналітизму, які окреслюються різною термінологією з погляду формальної граматики.

На наш погляд, найбільшим потенціалом та частотністю щодо найбільш «розгорнутого» аналітичного способу вираження наділені саме **означення** (цю особливість визначаємо за різноманітними можливими граматичними способами вираження цього члена речення: всі граматичні типи означень здатні мати аналітичний характер, що має відповідники у формально-граматичних та комунікативних характеристиках (=поширений та відокремлений член речення)).

Аналітичні означення характеризуємо в такій послідовності:

I. Означення **власне синтаксичного аналітизму** (граматикалізовані утворення).

1) напівпредикативні аналітичні члени речення.

- Узгоджені:

1. Напівпредикативні узгоджені означення, виражені дієприкметниковими зворотами.

2. Напівпредикативні узгоджені означення, виражені прикметниковими зворотами.

- Прикладкові:

1. Аналітичні означення-прикладки.

- Неузгоджені:

1. Аналітичні означення, виражені поширеними порівняльними зворотами.

2. Аналітичні означення, виражені субстантивними зворотами.

2) уточнювальні означення, що відповідають словосполученням.

1. Уточнювальні означення аналітичні означення.

II. Означення **семантико-синтаксичного аналітизму** (виражені традиційними синтаксично неподільними словосполученнями).

III. **Невласне аналітичні означення** (означення, що стосуються не синтаксичного аналітизму).

2.1.1. Означення власне синтаксичного аналітизму (граматикалізовані утворення)

1) напівпредикативні аналітичні члени речення.

- Узгоджені:

1. Напівпредикативні узгоджені означення, виражені дієприкметниковими зворотами. Такими аналітичними означеннями, що стосуються граматалізованих утворень виступають напівпредикативні поширені узгоджені означення. Серед таких аналітичних сполук в канві

прозових текстів О. Забужко ми виокремили найбільше поширених означень, виражених дієприкметниковими зворотами. Насамперед це зумовлено тим, що аналізований тип означень, які формально відповідають поширеним є найбільш частотним видом поміж інших граматикалізованих сполук.

Серед таких напівпредикативних означень є найбільша кількість одиниць, що стоять у постпозиції до означуваного слова та є відокремленими, а відповідно від місця в реченні відносно означуваного слова (іменника чи займенника), від ступеня поширеності означення, його інформаційного навантаження, залежить їх відокремлення. Як слушно зауважує О. Пономарів, таким означенням, як і решті відокремленим членам речення, «властивий відтінок додаткового повідомлення»¹²⁴.

У прозі О. Забужко віднаходимо відокремлені аналітичні означення, виражанні дієприкметниковими зворотами з розташуванням у постпозиції до означуваних слів: [...] *подібно в дитинстві, вдома на плебанії, вражали серед зими своєю лискучою круглобокою гладкістю яблука, вийняті з льоху, де зберігалися в соломі [...]. В тім-то й річ: у батькових буднях, показаних зі сторони [...]. [...] а затим поховало й його самого, — в усіх тих розісланих зливах листів і намарне обтупаних порогах кабінетів, у тій абсурдній і виснажливій війні, програній наперед [...]. Влада, Владуська, така маленька, щупленька, як підліток, і водночас така непохитна, мов на сталеву пружинку насаджена, — колись я застала її в майстерні за роботою, з волоссям, забраним під хустинку [...]. [...] так, щоб сума проведених разом годин перевищила суму годин, прожитих нарізно [...]. Він сміється — голосно, щиро сміється зі своєї дотепної дівчинки, невтомної на вигадки. [...] і щойно тут Адріян розгледів поруч із Лодзем "Мирона", який недавно підірвався в бункері під час облави, і "Легенду", закатованого ще німцями у гестапо на Лонцького [...]. [...] Адріян, утомлений переходом, сп'янілий*

¹²⁴ Сучасна українська мова: Підручник / за ред. О. Д. Пономарева. — К.: Либідь, 1997. — С. 281.

хатнім теплом та духом гарячої страви, промовляв, як сомнамбула, звичними, второваними реченнями [...]”¹²⁵.

Серед поширених відокремлених аналітичних означень віднаходимо також такі випадки, коли дієприкметниковий зворот розташований дистантно до означуваного слова, тобто між поширеним означенням та означуваним словом є інші члени речення: *Молода жінка, що з аристократично невимушеною звичайністю стояла серед лісу в гурті чотирьох мужчин з автоматами й ледь помітно всміхалася, вирізнена плямою світла, мов химерним дефектом плівки, називалася — Олена Довганівна. [...] і квадратова спина "Романа" зі штурмовою Гвинтівкою й "лимонкою" в кобурі, підперезана поверх блузи доморобним сукняним паском. Колись у дитинстві Дарина принесла такого додому з вулиці — власноруч зліпленого, маленького, як лялька, й дуже чепурного (як їй здавалося) сніговичка — похвалитися мамі [...]. І діти раденько трюхикають у життя акурат у такому переконанні, підіхнуті батьками в спину: іди, дитино, ми своє відмучились, то тобі тепер буде щастя — багато, багато, в обі жмені.*

Є незначна кількість препозитивних аналітичних означень, виражених дієприкметниковими зворотами, які мають обставинний відтінок, що, власне, зумовлює відокремлення таких одиниць в загальній структурі речення: [...]— *чітко, боляче згадує, як із минулого життя, залитий вересневим сонцем ріг Золоторітської й Рейтарської, їхній з Адькою перший наліт на ново-збудований архів СБУ [...].*

Окрім поширених в сучасній українській мові напівпредикативних атрибутів постпозиційного характеру, О. Забужко використовує чимало одиниць розташованих у препозиції до означуваного слова. Такі аналітичні граматикалізовані утворення, не мають, як правило, додаткових умов для відокремлення, тому засвідчують із означуваними словами-іменниками підрядний, а не напівпредикативний тип зв'язку: [...] *у флюоресцентно*

¹²⁵ Тут і надалі, з огляду на великий обсяг речень індивідуально-авторського стилю О. Забужко, наводимо приклади не всієї синтаксичної конструкції, а частково, лише ті предикативні частини, які необхідні для розуміння функціонування аналітичних одиниць.

синіючому вікні потойбіч вулиці гралися на хіднику діти, силуетно чіткі, мов витяті з чорного паперу (лиш білі кросовки поблимували в смерку, слабо вкрученими лампочками), на передньому плані з заворожливою, здавалось, рипучою, як у дерева, труднозгинністю порпалася в сміттєвих баках закутушкана на качан бабця в плетеній шапочці [...]. [...] щоб хиткі столики на трубчастих дюралюмінієвих ніжках, під одну з яких обов'язково підсунуто тісно складеного папіря, аби не розхлюпувався борщ [...]. З'явився священик, "Ярослав", приніс із собою добутого для операції етеру [...]. [...] не в змозі довше зносити твого майже екстатично сяючого погляду, до якого тільки молитовно складених рук і бракувало [...]. [...] зробити кохану жінку неперервним свідком свого життя в невиразній надії взяти числом, суто арифметичною перевагою, — так, щоб сума проведених разом годин перевищила суму годин, прожитих нарізно [...]. [...] що вдієш, ну не вміють вони ні родить, ні хоронить, ці найтяжчі й найбрудніші життєві роботи призначено жінкам, і не вимагати ж від оголомшеного горем хлопа досконалої стилістики [...]. Ото хіба що — спогади раннього, ще теплого любов'ю дитинства [...]. [...] дядько зненацька постав перед ними вже в кожусі, з видобутою казна з якого сховку старою російською трьохлінійкою й цигуратяною торбою, і кивнув до жінки — лаштуй і мене, мовляв, — а на її зойк "Та чи ти, старий дурню, зцапів!" відказав коротко й просто: "Марто, це ж наше військо прийшло!.." [...] другою справа, простоволосою, з закрученим по моді воєнних літ голлівудським валиком, навислим на чоло, стояла й ледь усміхалася просто до мене молода ясноока жінка [...]. [...] тип колишніх інженерш-проектниць, що тепер вистоюють із секунд-хендом по базарах, ще й із тими глибоко посадженими очима, такими вугільно-чорними западинами, що з роками творять дедалі дужче враження чи то хронічної сплаканості, чи хронічної-таки спи тости [...]. Часами він фізично відчуває німецьку тут присутність, із чорнорябо поналіплюваними на мурах орлами та гакенкрійцями (Kroatenstrasse, ха!)

[...]. [...] де на зеленому косогорі білів іздалеку дім із накритим на ганку столом [...].

Статус напівпредикативного характеру у таких граматикалізованих єдностях доволі нижчий, аніж у відокремлених одиницях.

Зауважуємо, що в українській мові найчастіше дієприкметникові звороти формують за допомогою пасивних дієприкметників, підтвердженням чого виступають і тексти О. Забужко: [...] *чуючи власний голос ніби з оддалеки й бачачи перед собою тільки заворожені мордочки трьох хазяйських хлопчиків, загнаних матір'ю на піч: слухали його звідтам, наче янгольського співу* [...]. *Щоб в іншу добу, в іншій країні, напханій смертями, як бочка оселедцями, вона змогла лишитись живою. А батькові колеги — не на чужій крові, нишком прикопаній, собі кар'єри робили?*

Активні ж дієприкметники рідше формують дієприкметникові звороти, що зумовлено нижчим валентним потенціалом таких форм, адже вони утворені від неперехідних дієслів. Радше за все, вважаємо, що О.Забужко з власних авторських уподобань послуговується такими дієприкметниками у своєму мовленні. Переважно аналізовані звороти є двокомпонентними: [...] *так, ніби саме в ньому, випадково заціділому, міг ховатися ключ* [...]. Однак дієприкметниковий зворот сформований активним дієприкметником може містити і більшу кількість одиниць: [...] *щонайбільше, на що вони надаються (це, якщо дуже пощастить!), — то на парочку старих фотознімків, заціділих у родинному альбомі, якщо такий не зник безслідно при котромусь з арештів* [...]. [...] *Адріян, утомлений переходом, сп'янілий хатнім теплом та духом гарячої страви, промовляв, як сомнамбула, звичними, второваними реченнями* [...]

Доволі часто трапляються такі аналітичні граматикалізовані атрибути-напівпредикати, що розташовані в рядах інших означень, коли при означуваному слові є декілька поширених означень, одне з яких є відокремленим, оскільки розташовується у постпозиції до означуваного слова, а інше не відокремлене, бо перебуває у препозиції: *Аполлінарія,*

Стефанія, Амброзій, Володимира (а які кумедні ці капелюшки з двадцятих років уже минулого століття, такі обтислі, насаджені по самі брови банячки, обперізані шовковими биндами [...]. [...] а почасти, і чи не ще дужче, — двох хімерно позбавлених віку подружок, поєднаних шойно укладеним на двох "секретом" ритуалом таємного дівчачого посестринства [...]. Такі означення засвідчують не загальну специфіку української мови, а теж, очевидно, вказують на особливість авторської манери письма.

Як відомо, в українській мові дієприкметник може формувати звороти різної довготи і з різним структурним наповненням. Залежно від кількості компонентів, що наповнюють дієприкметниковий зворот, у прозі О. Забужко віднаходимо з мінімальним наповненням, йдеться про **двокомпонентні** звороти: [...] який непролазний морок чекає на них попереду, а чи, може, й до нас із тобою жалю — до двох сиріт, покинутих напризволяще, як Ганс і Гретель у темному лісі [...].

Частотними є і **трикомпонентні** дієприкметникові звороти: Можливо, з оглядової точки високих кабінетів, обшитих дерев'яними панелями, це й справді виглядало божевіллям чистої води: якого хріна цей мудель уперся рогом, та що він собі думає, хто він такий?. [...] якби була змога облічити, скільки їх, таких, у тім поколінні було — не арештованих, не посаджених, не внесених у списки Amnesty International [...]. [...] будда в білій куртці приносить ще й чисту попільницю, більше схожу на полумисок, але, на жаль, чорну, краще відсунути, ні, переставити тимчасом на сусідній столик, бо надто рве око, ніхто не проти? Настільки (професійна блиц-усмішка, притримана кінчиками вуст, призначена взяти в поблажливі лапки наступну фразу) [...]. [...] зараз вони нагадують почасти молодих мам, замилуваних своїми чадами, — так, ніби споглядають з відстані років їхнє дитинство [...]. Останній спогад, сфотографований його мозком.

Мають місце і **чотирикомпонентні** утворення: [...] ось це відчуття, затрачене вже від кількох років — відколи армія, розбившись на малі групи,

перейшла в підпілля [...]. [...] на місце власних програм плавом сунули покупні російські, мовби на місце твого життя заступала чиясь підробка, грубо зляпана на комп'ютері програмістом-початківцем [...]. Справді "меморіальними" зберігались хіба що місця неторкані, незаплямлені жодними наступними враженнями [...].

Віднаходимо також і звороти і зі ще більшою структурою, що може слугувати прикладом реалізації найвищого валентного потенціалу дієприкметників у ролі опорних компонентів: *Чи не найбільшою несподіванкою була власне ця несамовито яскрава, відчутна й дотикальна реальність спогаду, так підступно вихопленого живісіньким із хтозна-яких закамарків минулого, що його він безтурботно мав був за ампутоване* [...].

Такі кількокомпонентні дієприкметникові звороти водночас можуть демонструвати як авторську специфіку, враховуючи розлогу манеру письма О. Забужко, так і особливості сучасної української мови загалом, в якій можуть функціонувати доволі ємні граматикалізовані єдності, які ми оцінюємо як аналітичні означення.

Аналітичні означення, характеризованого типу можуть додатково ускладнюватися певними компонентами із сурядним типом зв'язку, а саме: у межах дієприкметникових зворотів можуть функціонувати однорідні компоненти з різними семантико-синтаксичними відношеннями, які не можна розглядати ізольовано з огляду на цілісність граматикалізованих аналітичних одиниць: [...]— і під тим її порозумілим поглядом, поданим йому поверх ситих плечей і жуючих голів, шеф, мов прокинувшись зі сну, раптом переможно, по-змовницькому обвів очима свою плаваючу в диму камінну залу [...]. [...] тодішня новоприєднана Галичина, восьмий рік плюндрована вздовж і впоперек фронтами й партизанкою [...]. Втім, мамі простимо, думає Дарина, — все-таки вона цілий вік пропрацювала в музеї, звикла до каталогізованого минулого — впорядкованого й прищипленого під належними датами, як колекція мертвих метеликів [...].

[...] Адріян, утомлений переходом, сп'янілий хатнім теплом та духом гарячої страви, промовляв, як сомнамбула [...].

З огляду на те, що аналітичні означення, виражені дієприкметниковими зворотами, їх зазвичай розглядають в канві відокремлень і серед правил відокремлень одна з позицій стосується способу вираження означуваного слова, а саме: відокремлюються такі означення незалежно від позиції до означуваного слова, коли воно виступає особовим займенником. Проте в канві прозових творів О. Забужко таких одиниць ми не зауважили, при тому, що означення з таким типом відокремлення це доволі частотний матеріал української мови: Вони, сповнені радості, вірили у щасливе майбутнє.

2. Напівпредикативні узгоджені означення, виражені прикметниковими зворотами. Аналітичні означення, виражені прикметниковими зворотами також стосуються у формальній площині поширених означень, що складаються з прикметника та залежних компонентів, формуючи граматикалізовану єдність. Такі граматикалізовані утворення можуть формувати не будь-які прикметники, а, як правило, лексеми з неповнозначною семантикою, які потребують поширення іншими словами. Тому прикметникові єдності певною мірою відображають і семантико-синтаксичний аналітизм, притаманний синтаксично неподільним словосполученням, описаним у граматиці. Прикметниковий зворот набуває ознак предикативної одиниці, тому в комунікативному аспекті зазнає відокремлення.

Прикметниковий зворот — це поширене аналітичне означення, що складається з якісного прикметника з пояснювальними словами, а дієприкметниковий зворот — поширене аналітичне означення, що складається з дієприкметника з пояснювальними словами. Якісні прикметники, що мають при собі залежне слово чи кілька слів

характеризуються вираженою дієслівністю, тому можуть формувати мовні звороти — прикметникові, ад'єктивні.

У реченні «увесь прикметниковий зворот становить один поширений член речення — відокремлене означення, яке характеризує препозитивне (попереднє) пояснюване слово. Прикметниковий зворот допускає подальше внутрішнє членування і трактування своєї структури тільки на синтаксичному рівні словосполучення»¹²⁶.

Додамо, що прикметникові звороти не настільки поширені в українській мові, як дієприкметникові, тому рідше трапляються в текстах. Це насамперед спричинено тим, що прикметник як частина мови наділений нижчим валентним потенціалом, аніж дієслово. Однак серед напівпредикативних аналітичних сполук в канві прозових текстів О. Забужко ми зауважуємо чимало таких поширених означень. Насамперед віднаходимо відокремлені аналітичні прикметникові звороти з мінімальним компонентним наповненням, що сформовані двома елементами: *Надворі тихо шелепотить дощик — такий гарний, весняний дощик, від якого за одну ніч будяться дерева і трава. [...] і він тоді був щасливий, такий щасливий, яким можна бути тільки по великому стражданню [...]*

Є і поширені трикомпонентні прикметникові звороти, що в реченні можуть розташовуватися у постпозиції до означуваного слова: *В голові, як слід од уколу: чорний "опель-кадет", повний чужих офіцерів (що це за форма?); [...]. [...] у Чернівцях діти вражені загадковою хворобою, жахливі кадри — палата, повна маленьких дівчаток [...].*

Або ж розташовуватися дистантно відносно означуваних слів через посередництво інших означень: *Є композиційна грація, є тепло, така надзвичайно жева, прогріта, я би сказала — південноукраїнська насиченість колориту [...].*

Віднаходимо також багатоконпонентні відокремлені прикметникові звороти з різним розташуванням відносно означуваних слів: *[...] треба*

¹²⁶ Дудик П. С. Синтаксис української мови. - К. : ВЦ „Академія”, 2010. — С. 211.

з'ясувати, що то за один цей новий кандидат у покупці, такий буцімто дико крутий, ану ж якраз, — може, ця сама думка і йому стрельнула [...]. Хороший був факультет — повний сільських хлопчиків після армії, що парадували в синіх двобортних костюмах [...].

Зауважуємо, що аналітичні прикметникові звороти, як і діеприкметникові граматикалізовані єдності, можуть мати ускладнену структуру, уміщуючи однорідні елементи: [...] і я могла б розповісти Настуні, що це до 1930-х років тут стояла чарівна Ірининська церковця з XIII століття, така сама осяйна й жіночна, як і Софія [...]. [...] і ті делікатні орнаментальні вставочки сюдтуд, такі милі й такі домашні — і за тим усім якось забуваєш, що це ж усе про смерть, про загибель [...].

- Прикладкові:

1. Аналітичні означення-прикладки

Прикладка — «один із виразних стилістичних засобів. З одного боку, вона дає можливість у стислій формі висловити свої думки, передати їх ієрархію, з другого — вона виступає як яскравий зображувально-оцінний засіб»¹²⁷. Аналітична поширена прикладка є особливим різновидом означення, що виражене субстантивним зворотом, який дублюється з означуваним словом у роді, відмінку та рідше у числі. Відокремлену прикладку варто вважати напівпредикативним членом речення, оскільки вона легко транспонується, як і узгоджені відокремлені поширені означення, в окрему предикативну частину. Спорідненість з предикатами засвідчує і наступне міркування: «Оскільки субстантивні звороти часто синтагматично й інтонаційно відчленовані від пояснюваного іменника чи займенника й потенційно можуть стати складеними іменними присудками, то вони мають напівпредикативний характер. Субстантивні звороти виражають

¹²⁷ Сучасна українська мова / за ред. О. Д. Пономарева. — К.: Либідь, 1997. — С.285.

персональність, дублюючи як називний, так і непрямий відмінок пояснюваного іменника чи займенника»¹²⁸.

Хоча первинний семантико-синтаксичний статус прикладки вважаємо напівпредикативним, багато прикладок мають і уточнювальне значення, з огляду на вторинну номінацію. Іноді встановити чітко граматично-семантичний статус прикладок — напівпредикативний чи уточнювальний — буває доволі важко.

У канві прозових текстів О. Забужко виявляємо чимало аналітичних прикладкових означень, що мають статус відокремлених членів речення, на них падає чітке комунікативне навантаження, відповідно такі одиниці розташовані в постпозиції до означуваних слів. Останні можуть бути виражені:

- 1) **займенниками:** *[...] і чи не тому я з дитинства й не зносила їх, зразкових, і мене, відмінницю з бантами в косах, завжди нездоланно тягло до шпани;*
- 2) **іменниками:** *А по-друге, і це головне, — хатні образи в нас завжди виконували функцію свого роду пенатів, богів домашнього вогнища, а все, що стосується дому, то, зрозуміло, сфера жіночої компетенції, — чоловікове починалося за порогом...*

Зауважуємо, що значна кількість аналітичних прикладок, з огляду на вторинну номінацію, стосується **онімної лексики**:

Ольга Федорівна, споживачка готової телепродукції, на кухню допущена зазирнути хіба крізь шпаринку, яку їй вряди-годи відхилить дочка, наївно допитується, кому продали, і чи не можна домовитися з тими новими власниками, щоб "Діогенів ліхтар" залишився в програмі?

Такі прикладки, що стосуються онімної лексики, тяжіють до статусу уточнювальних членів речення.

¹²⁸ Рабчук І. Співвідношення понять “прикладка” і “присудок” у лінгвістичній науці. Філологічні студії: Науковий вісник Криворізького державного педагогічного університету. 2018. — С.69.

Більшість виявлених аналітичних прикладкових означень, що закономірно із їх граматичною семантикою, стосуються саме іменників назв істот: [...] *той зверхник, що його виніс на собі, носатий такий, застеріг їх, що ранений — то важна особа, командир із надрайону, і щоб вони зробили все можливе. І звідки, на ласку Божу, в них усіх, а надто в тих, хто допався до великих грошей (попав на бабки по-крупному, як сказав іще місяць тому їхній оператор, старий цинік Антоша, — бос явно попав на бабки по-крупному, пора чесати з цього корабля...)* [...]

Кожна з таких аналітичних прикладок відповідає синтаксично неподільному словосполученню, що так само, як і аналітичні узгоджені члени речення, є граматикалізованим утворенням: тобто синтаксична нерозкладність не залежить, як правило, від неповноцінності семантики опорного іменника-прикладкового звороту, а лише лише від власне граматичних чинників — наявності граматичного зв'язку. Розглядаючи аналізовані прикладки крізь призму синтаксично неподільних словосполучень можемо зауважити, що ці словосполучення, за аналогією до таких, що формують дієприкметникові та прикметникові звороти, можуть бути різної формально-граматичної структури, а саме:

1) елементарні, тобто складатися лише із двох компонентів: *Смішний Павло Іванович, підстаркувата каракатиця, вимуштрувана на військовий лад [...]*;

2) або ж це можуть бути неелементарні синтаксичні одиниці, що є ознакою виражальних особливостей української мови загалом: [...] *а от Вадика Бойка, обличчя українського ТБ початку 1990-х, який перед вибухом у своїй квартирі показував колегам папку з документами й радів [...]*

Найчастіше аналітичні поширені прикладки формуються за участі прикметникових компонентів: [...] *покійна тьотя Люся, мамина старша сестра [...]*.

Така сполука представлена типовою аналітичною прикладкою: коли іменник поширюється атрибутивними компонентами. Однак іменник у ролі прикладки може також зазнавати поширення іншими іменними компонентами: *Моя мама, Снігурка на пенсії, або життя в холодильнику*.

Попри те, що джерельний матеріал засвідчує формування апозитивних відношень переважно між іменниками-істотами, варто зауважити, що прикладки можуть стосуватися будь-яких іменників: *[...] це кінець серпня, пора закінчення відпусток [...]*. У нашому синтаксичному матеріалі це лише одиничний приклад, але у сучасній українській мові такі прикладкові означення трапляються доволі часто.

- Неузгоджені:

1. Аналітичні означення, виражені поширеними порівняльними зворотами. Аналітичними поширеними означеннями виступають також і такі, що виражені порівняльними зворотами. У реченні така синтаксична конструкція, як поширений порівняльний означальний зворот, формується з двох і більше повнозначних слів та є одним аналітичним членом речення.

Порівняльний зворот у функції другорядного члена речення може бути представленим неузгодженим аналітичним означенням. «Порівняльні звороти не репрезентують особливого члена речення. Їх виокремлюють на підставі структурно-синтаксичної і функціональної (порівняльної) ознак»¹²⁹.

Найчастіше аналітичні порівняльні звороти-означення відокремлюють інтонаційно в усному мовленні або комами на письмі, коли вони розташовані всередині речення, зберігаючи цілісність синтаксичної ролі: *Влада, Владуська, така маленька, щупленька, як підліток, і водночас така непохитна, мов на сталеву пружинку насаджена, — колись я застала її в майстерні за роботою [...]*.

За аналогією до інших аналітичних граматицізованих означень, поширені порівняльні звороти мінімально нараховують два повнозначних

¹²⁹ Дудик П. С. Синтаксис української мови. - К. : ВЦ „Академія”, 2010. — С. 122.

компоненти: *Довгі єгипетські брови, і губи темнючі, мов напоєні кров'ю, —* наскільки ж несхоже на телеекранний образ, що змушує думати насамперед, від якої фірми на ведучій костюмчик і яку вживає помаду. [...] зміщена в перспективі вулички туманом, мов підвішена в невагомості, темна копула Домініканів [...].

Такі означення також можуть становити єдність, що сформована за допомогою кількох елементів, як у прозі О. Забужко, що засвідчує авторську особливість до розлогих синтаксичних конструкцій: [...] у флюоресцентно синіючому вікні потойбіч вулиці гралися на хіднику діти, силуетно чіткі, мов витяті з чорного паперу [...]. Деся на задньому плані витикається, мов із чужої голови пересаджена, сторожка півдумка, що сніг, то зле, — коли бігтиму парком, знати буде сліди [...].

Аналітичні поширені означення, виражені порівняльними зворотами, часто розташовані у постпозиції до означуваного слова: [...] художниця знову подається вперед, задержувато виставляючи знизу вгору своє непохитне точене підборіддя, наче стиснутий п'ястучок. [...] — в маминому голосі, теж немов підпушеному зсередини, виразно чути нотки гордощів: може, думає Дарина, це й була її найбільша підтримка за весь той час, коли вона лишилася сама?

Така позиція може додатково супроводжуватися дистантністю до означуваних слів, уміщуючи між собою інші члени речення: [...] і я бачила в ньому себе збоку, очима цього хлопця, як стою, це нерозгримована по недавньому запису, мов шойно з телеекрана, на новачків це завше справляє оглушливий ефект [...]. [...] — та що ви, пане Адріане, нога як нога, — але ж прошу порівняти, панно Гелю, — приділявся їй упечатував свою ведмежу лабищу поряд із її делікатним слідочком, що темнів на снігу, мов квіткова пелюстка [...]. [...] і він довго стояв, не відводячи погляду од того золотосяйного, мов образ у церкві, високого вікна [...].

У прозі зустрічаємо і порівняльні конструкції аналітичного характеру, які не виступають у власне граматичному аспекті порівняльними зворотами:

вони не відокремлюються. У такому разі вони виходять із нашого поля зору, оскільки не маючи комунікативного відокремлення, мають статус не напівпредикативних, а предикативних, оскільки виконують роль складеного дієслівного присудка: [...] всі барви в ті дні були мов наведені з максимальною різкістю [...].

2. Аналітичні означення, виражені субстантивними зворотами. У прозі О. Забужко вдалося виявити аналітичні відокремлені означення, що стосуються субстантивних єдностей та засвідчують невиразний статус відокремлення, наприклад індивідуально-авторські відокремлення:

Забувшись, художниця починає зосереджено гризти нігті, але схоплюється; рука в неї, проти її дрібної статури, якраз несподівано крупна й сильна - з широкою долонею, з нігтями без манікюру — дуже вимовна, чесна ремісницька рука, при монтажі ці кадри буде вирізано.) [...] і зайчик такий у мене також був, у куцях читаннях і жабо з мереживом! Я залізла тоді, пам'ятаю, з ногами в крісло й строжила ледь не цілу книжку, незареєстрованим досі в історії писемности методом читання — не зліва направо, і не справа наліво, а кружкома [...].

2) уточнювальні означення, що відповідають словосполученням.

1. Уточнювальні означення аналітичні означення. Аналітичні уточнювальні означення завжди виступають у реченні відокремленими компонентами, оскільки уточнювальна семантика і визначає їхнє комунікативне навантаження. Такі означення на письмі відокремлюють комами або тире та вимовляють з відповідною інтонацією, що певною мірою деталізує інші компоненти речення. Варто зауважити, аналітизм у сфері уточнювальних означень, за нашими спостереженнями, не властивий.

У прозі О. Забужко віднаходимо багатокomпонентні аналітичні означення: [...] — і від неї чекав того самого: спокушав її виходом на величезну — мінімум тридцять відсотків! — аудиторію [...]. їхні червоні

такі самі як згодом у німців, повсюдно нап'яті матер'яні латки з гаслами й портретами їхніх вождів [...].

Отже, всі окреслені типи аналітичних утворень, що виконують функцію зазначених типів означень стосуються граматикизованих єдностей, тобто це аналітичні утворення, в яких аналітизм сформувався не на основі лексичної семантики опорного компонента, а на основі граматичної семантики, тобто ключовим тут виступає морфологічна граматична форма опорного компонента.

2.1.2. Означення семантико-синтаксичного аналітизму (виражені традиційними синтаксично неподільними словосполученнями)

Це насамперед синтаксично аналітичні означення, що відповідають синтаксично неподільним словосполученням із нерозчленованою семантикою. Їхній синтаксичний аналітизм, як йшлося попередньо, стосується різних моделей нечленних словосполучень, які не зазнають відокремлення. Такі означення у формальній граматиці нечасто називають поширеними членами, оскільки останній термін відповідає чітко лише граматикизованим зворотам, що зазнають, як правило, відокремлення.

Означення як другорядний член речення, що представлений таким типом аналітизму, стосується різних моделей словосполучень, що сформовані з двох чи більше повнозначних слів та є не лише синтаксично цілісним сполученням слів, а й семантично цілісним. Під цими типами означень часто функціонують і ті словосполучення, які зазнали вичерпного мовознавчого аналізу в моделях складених підметів (див. теоретичний розділ). Тобто, це ті одиниці, у яких семантика опорного компонента потребує уточнення, доповнення, розширення — саме з такої причини означені словосполучення функціонують як нерозчленовані.

Хочемо зазначити, що такий тип означень абсолютно відрізняється від попередньо аналізованих граматикизованих аналітичних означень. Означення, виражені синтаксично неподільними словосполученнями з

цілісною семантикою, не мають комунікативного навантаження, вони не виступають відокремленими членами речення.

Такі аналітичні сполуки зазвичай виступають у функції **неузгоджених означень**. Можуть бути вираженими сполученнями моделі «прийменник з чи із + іменник в орудному відмінку + допоміжний компонент з атрибутивною семантикою». Це найчисельніша група аналітичних означень, характеризованого типу у прозовому матеріалі О. Забужко, що засвідчують відповідні приклади: [...] *поступово змонтувала собі в свідомості певного віртуального персонажа — із зовнішністю мого батька в сорокап'ятилітньому, вже-лікарняному, віці й досить-таки похмурою життєвською "сторі", яких у його поколінні було загалом не так-то й мало. [...] і тиранозаври приїздять — на машині з червоним хрестом, у білих халатах, якого хріна, що він хотів довести?. Можна сюди додати й тих, що стилися, й тих, що покінчили з собою, — в будь-якому випадку реальну для майбутнього історію здатна витворити лише цифра, число з кількома (бажано чимпобільше!) нулями. [...] аби витягти з-під "боді" вельми сексуально розміщеного на тілі пояса з упрілими в ньому п'ятдесятьма штуками зелених [...]. Ні, в селі тепер небезпечно, не інакше як хтось доносить, цілий місяць перед Великоднем енкаведисти стояли постом і шукали по всіх хатах, доки таки не знайшли криївку з двома раненими — знали, за чим шукали. Носатий — то "Стодоля", річ очевидна: то він має такого прикметного, витягнутого наперед писка з запалими шоками, як у вовка, — ніс видається.*

Для того, щоб довести, що аналізовані приклади відповідають синтаксично неподільним словосполученням варто застосувати метод елімінування до цих сполук, оскільки завдяки цьому прийому опущення можна вилучити «зайві» елементи. При спробі усунути прикметникові компоненти зі структури речення, які могли б бути надлишковими (адже будь-який прикметник, що виконує самостійну функцію означення можна вилучити з речення і його структура не зруйнується). Коли спробувати

усунути прикметники *довгими, єгипетськими, темнокровними* з речення: *Нетутешнє, грозово-прекрасне обличчя з довгими єгипетськими очима й темнокровними вустами підводиться їй назустріч [...]*, речення у такому випадку зруйнується граматично, що і засвідчує цілісність таких одиниць.

Серед синтаксично неподільних словосполучень у функції аналітичного означення вирізняємо синтаксично неподільні одиниці зі значенням:

1) кількості:

[...] двох самотніх випортків, викинутих на берег нового століття надсадним зусиллям стількох занпащених поколінь чоловіків і жінок [...]. [...] і потім я йому довго того зіпсованого зайчика випоминала, ніби здобула над ним перевагу в одне очко [...]. Тільки що Даринине "кіно" завжди крутилося "на винос", із думкою, як це перенести на екран і показати іншим, — а материне виготовлялося для аудиторії з одного глядача. [...] надто коли зашелестіли з уст в уста задрі обрахунки її пишного похорону, "труни за тисячу доларів!" [...];

2) часової протяжності:

— Вони що, показалися? — в голосі Ольги Федорівни прорізаються відмолоділі гострі нотки, від чого Дарині зринає, розмитим напливом, образ понад тридцятилітньої давнини [...];

3) різних ознак предметів:

[...] і той кричущо волошкового кольору халат, який я запам'ятала, коли ми з мамою приїздили до Дніпродзержинська на дозволене, нарешті, побачення [...]. [...] де кухня зразка сімдесятих кипить спузирілою білизняними горбами виваркою на плиті [...]. [...], крізь протилежний, зменшувальний кінець бінокля, в який ми привчені дивитися й на своє власне, повсякчас наводячи на нього лінзи численних CV, резюме, автобіографічних форм, кухонних сповідей і міфів домашнього виробу [...]. [...] але що кандидат на роль головного розтратія так навідріз був від ролі відмовився, нахабно повісившись у самому будинкові ЦК, то справи, дякуватъ Богові (та й небіжчику ж!), відкривати не стали [...].

Такі означення теж можна вважати «поширеними», оскільки за своєю структурою вони відповідають словосполученням.

2.1.3. Невласне аналітичні означення (означення, що стосуються не синтаксичного аналітизму)

Ці утворення хоч і за своєю структурою відповідають словосполучкам, проте не дорівнюють аналітичним синтаксичним словосполученням. Аналітизм їх, як ішлося в теоретичному розділі, стосується інших мовних рівнів. Однак з погляду формальних ознак це члени речення, виражені не одним компонентом, тому підлягають оцінці як аналітичних одиниць. Йдеться передусім про члени речення, що не стосуються синтаксичної одиниці — словосполучення у традиційному баченні, однак є сполуками слів. Це лексикалізовані, морфологічні, фразеологічні (чи фразеологізовані) утворення та поєднання. Їх вважаємо аналітичними означеннями умовно, кваліфікуючи невластне аналітичними.

1. Утворення лексикалізованого характеру. Щодо лексикалізованих сполук, то в прозовому матеріалі такі представлені здебільшого онімами: [...] *але з "тетою Гелею" — з Оленою Довганівною — її все-таки єднає ї децю притомне [...]. Моя рідна бабця, Аполлінарія Амброзіївна Довган-Ватаманюк, упокій, Господи, її душу. А потім мені його чомусь стало жалко — мого самозваного Мауглі, Павла Івановича Бухалова. Того вашого шостого листопада тисяча дев'ятсот сорок сьомого року... мій батько, що мене виростив... Іван Трифонович Бухалов, якраз командував бойовою операцією... на території Львівської області.[...] — з вами програма "Діогенів ліхтар" і я, Дарина Гощинська, залишайтеся з нами [...]*

2. Аналітичні морфологічні утворення. Ці сполуки не підлягають граматичному членуванню. Поєднання такого типу, хоч і сформовані самостійними частинами мови, проте становлять лише цілісну морфологічну

форму, яка на синтаксичному рівні не відповідає власне аналітичним членам речення. Зазвичай морфологічна форма такого типу означень відповідає поєднанням виражених прикметниками з прислівниками у формі вищого ступеня порівняння — складена форма: *А вже про менш помітні історичні постаті, то годі й казати — віра, мова й прапори мінялися в українських родинах ледь не що покоління [...].[...]"нам потрібна програма більш сильна, з своїм обліком" [...]*

та найвищого ступеня порівняння — складена форма: *Найбільш відповідальний такий момент...*

3. Утворення фразеологізованого характеру. Такі одиниці фразеологічного типу не становили безпосереднього інтересу в канві дослідження синтаксичного аналітизму, однак наводимо їх поодинокі приклади як фоновий матеріал, використаний в аналізі: *[...] починаєш згадувати, як на початку вісімдесятих твоя родина несподівано дістала з Канади посилку від якогось такого, десятої води на киселі, вуйка, — пропустило чомусь КГБ, чи не останні свої деньочки прочуваючи [...]. Так нечесно, якщо там, нагорі, взагалі ще хтось стежить за правилами, — вирвати її з життя на повному ході, атож, на трасі! — як дантист-коновал здорового зуба зі щелепи, — вибачте, помилка, але назад уже не вставши.*

Аналізовані аналітичні члени речення у формальній площині варто зіставляти із простими за структурою членами речення, а не поширеними.

2.2 Характеристика аналітичних обставин у сучасній українській мові із залученням синтаксичного матеріалу прози О. Забужко

Як відомо, обставини у реченні можуть виражатися: «прислівниками, дієприслівниками, відмінковими та прийменниково-відмінковими формами іменників, інфінітивом»¹³⁰. За такої форми вираження з формального боку цей структурний тип можна кваліфікувати як «проста обставина», при цьому з погляду формальної граматики та структурних особливостей такі одиниці кваліфікують як «непоширені обставини».

Обставини, виражені дієприслівником із залежними словами, що формує дієприслівниковий зворот, порівняльний зворот або ж уточнювальну конструкцією з формального боку цей структурний тип кваліфікують як «поширена обставина». Коли мова іде про обставинний аналітизм, то у формальному синтаксисі термін «аналітична обставина» фактично накладається на термін «поширена відокремлена обставина». Такого типу обставини окрім зворотів можуть виражатися іменниково-прийменниковими чи прислівниковими конструкціями.

Аналітичні обставини також мають достатньо різноманітні способи вираження, однак цей аналітизм більшою мірою морфологічного характеру (стосується, наприклад, поєднань прийменниково-відмінкового характеру), а з погляду формального синтаксису та комунікативній площині представлений вужче (про що йтиметься ширше у відповідній частині роботи: поширені + відокремлені обставини стосуються, як правило, неморфологізованого типу одиниць).

Представлені вище структурні типи обставин у функції другорядного члена речення можуть засвідчувати різні типи аналітизму, які окреслюються різною термінологією з погляду формальної граматики.

Аналітичні обставини характеризуємо в такій послідовності:

I. Власне синтаксичний аналітизм.

1) напівпредикативні аналітичні обставини:

¹³⁰ Шульжук К. Ф. Синтаксис української мови. – К. : ВЦ Академія, 2004. — С. 101.

1. Напівпредикативні обставини, виражені дієприслівниковими зворотами.
2. Напівпредикативні обставини, виражені субстантивними зворотами.
3. Напівпредикативні обставини, виражені порівняльними зворотами.

2) уточнювальні аналітичні обставини, що відповідають словосполученням.

II. Семантико-граматичні аналітичні обставини.

III. Невласне аналітичні обставини (обставини, що стосуються не синтаксичного аналітизму): утворення лексикалізованого характеру, аналітичні морфологічні утворення, фразеологізми у функції обставин.

2.2.1. Обставини власне синтаксичного аналітизму (граматикалізовані утворення)

1) напівпредикативні аналітичні обставини:

1. Напівпредикативні обставини, виражені дієприслівниковими зворотами. Аналітичні обставини, виражені напівпредикативними конструкціями — дієприслівниковими зворотами незалежно від місця в реченні є відокремленими конструкціями. «Напівпредикативні дієприслівникові конструкції (комплекси) — це відносно самостійні, цілісні синтаксичні єдності, оформлені за певною граматичною схемою, в основі якої знаходиться вторинний дієприслівниковий предикат, і тісно пов'язані зі структурою основного речення, що має самостійний предикативний центр»¹³¹. Напівпредикативні обставини слугують додатковим повідомленням до основної, предикативної частини речення. Вони виступають аналогами дієслівних присудків, або ж як «додаткові присудки», виражені дієприслівниковими зворотами.

У прозі О.Забужко нам вдалося виділити різні семантичні типи поширених дієприкметникових зворотів, а саме:

¹³¹ Кульбабська О. В. Напівпредикативні конструкції в сучасній українській мові: автореф. дис. на здобуття наук. ступеня канд. філол. наук : спец. 10.02.01. „Українська мова”. – Івано-Франківськ, 1998. — С. 8.

Напівпредикативні обставини способу дії:

Це потрясаюче, кажу вголос, хитаючи головою, але ти не розумієш, не втрапляєш зі мною в ногу [...] І все-таки, — каже Адька, вперто крутячи головою, мов проганяє муху, що дзижчить усередині, — я його десь бачив, їй-богу... [...]але сміються щиро, всім видом, неприховано чомусь радіючи, а чому ж там, питається, було радіти?.. [...] "в нас не було молодости, Дарино", — сказала вона, маючи на думці студентів на площі [...]. [...] обходиться характеристикою одного конкретного неподобства, не поширюючи її на персонажа в цілому, [...] Нетутешнє, грозиво-прекрасне обличчя з довгими єгипетськими очима й темнокровними вустами підводиться їй назустріч, рішуче виставляючи наперед підборіддя, — і враз ледь помітно здригається, коротким мерзлякуватим дрижачком: мов тамуючи прибутний, ізсередини, схлип. [...] це він знав твердо, ще від того дитячого дня, коли над'їхалі улани виволікли його тата з притвору храму, закинувши рясу йому на голову, [...] Спогад, прошивши навиліт крізь усі ті роки, одним спалахом узневажнив усе, що в них було [...]. [...] аж йому здалося, ніби дивиться на нього, припавши до шиби, і він, сливе горячковим нападом уражений, нестримно лепетав до неї найнестямніші слова й сміявся собі під носа, зовсім не відчуючи холоду [...]. [...] ти так само захоплено, на тій самісінькій хвилі, геть і тону не змінивши, спитала [...]. [...] і вони всі троє — він, вона й мій восьмирічний тато, — перебиралися з крижини на крижину, тримаючись за руки, на берег [...] Це звучить як турбота, і так ним і сприймається, за що вона відчуває легенький укол сумління, ніби свідомо його ошукала, й у відповідь намагається зосередитись, покійно вислуховуючи, як він прийшов [...]. [...] цей Антоша тоді стиха буркнув, мов сплюнув: ну все, бос попав на бабки по-крупному, пора чесати з цього корабля, — маючи на увазі їхній канал, який уже повним ходом ішов на дно [...]. [...] — і вона допитувалася, перейшла в наступ, заганяючи шефа в кут [...]

Аналітичні обставини, характеризованого типу можуть додатково ускладнюватися певними компонентами із сурядним типом зв'язку, а саме: у межах дієприслівникових зворотів можуть функціонувати однорідні компоненти, в аналізованих прозових текстах це найчастіше компоненти, виражені:

1) дієприслівниками: [...] бурмотів сам до себе, хитаючи головою й тихенько посміюючись [...]. [...] і ти захоплено бавилася триколінними кронштейнами, вигинаючи й складаючи лампи по цілому залу під різними кутами [...]. [...] Адріян, утомлений переходом, сп'янілий хатнім теплом та духом гарячої страви, промовляв, як сомнамбула, звичними, второваними реченнями, чуючи власний голос ніби з оддалеки й бачачи перед собою тільки заворожені мордочки трьох хазяйських хлопчиків, загнаних матір'ю на піч [...]. [...] настільки ти його не завважував, з грацією звіряти в нічному лісі переступаючи через хащі поплутаних кабелів та обминаючи підступну апаратуру, і в мені раптом зринуло заворожливе відчуття захитаного глузду [...]

2) інфінітивними формами дієслова: [...] щоб углядіти того персонажа зсередини і відтак уже без труда побачити, що ним правувало, що вело його до кінця, не даючи відступитись і згодитись визнати чорне білим [...]. [...] наче "Ярослав" спеціально прийшов дати раду тому невідомому, що тут випростувалось, загрожуючи проломити стелю й поховати їх під обваленими колодами.

Аналітичні обставини найчастіше розташовані постпозитивно відносно основного дієслова-присудка, що увиразнює їхнє комунікативне навантаження: Ольга Федорівна несподівано підхоплює, здавши шевів фільм п'ятнадцятилітньої давнини, той, яким він стартував у велику журналістику [...]. [...] — ну харашо, зітхнув, широкосердо викидаючи останнього козира, зарукавного свого джокера, всі карти на стіл! Потім він був у Львові на Сапєги, і з дверей Академічної гімназії йому назустріч маршевим строем сунули хлопці, а він стояв, приклавши руку до дашка і

чекав [...] Перед ним темніла, **втікаючи по біло опушених східнях**, дрібна низка вимережаних її ботиками пелюсток і уривалася перед дверми [...] Репліки в розмові має, за давно всталеним між ними сценарієм, подавати дочка, — як готові формочки, що їх мати з готовністю ж і заповняє, **набираючи снігу в обі жмені** [...] Схема, як бачиш, дуже проста: наші бабусі ховали ікони по ямах, наші мами підглядали, як це робилося, певно, й бавилися, **наслідуючи дорослих**, [...] Тоді мені стало б легше, тоді з цілого кошмару проступив би й вив'язався якийсь сенс, — як коли б вона сама з'явилась і сказала, **рішуче тріпнувши спадаючою на очі гривкою**: знаєш, а я не шкодую — ні за чим, слово честі. [...] з фрески на протилежній стіні бічного нефа просто на мене дивився сивобородий чоловік у блакитному збористому плащі до п'ят, **стуливши докupi сухі горіхові долоні** [...]. [...] але я й далі, як зурочена, непорушно чапіла, **схилившись над столом**, над знімком, на якому, я вже була майже певна, розігрувалася між отими трьома якась прихована драма, [...]. [...] час продовжує наростати на тобі, як вапно на кістках, і помалу-малу, від частого вживання вже в цьому новому, без небіжчика, часі, гояться, **затягуючись непрозорою шкіркою**, зранені його присутністю речі і місця [...]. [...] по якому можна ступати, бігти, кричати, **не чуючи власного крику** [...]. [...] слухали його звідтам, наче янгольського співу, — і коли вже прощалися, **дякуючи за вечерю** [...]

В поодиноких випадках трапляються аналітичні дієприслівникові звороти, що розташовані в рядах інших обставин, коли при дієслові-присудкові є декілька поширених обставин, причому всі вони є відокремленими: [...] **все, що відбулося хвилину тому, і сам він, "Звір", підчас тої хвилини, воднораз махом зсувається в минуле, як земля з-під лопати, засипаючи яму, — стаючи всього тільки ще одним виконаним завданням**, [...]

Напівпредикативні аналітичні обставини, виражені дієприслівниковими зворотами, рідко розташовані на початку речення чи в кінці: **Уже посмикуючи носом**, як неіснуючими тарганячими вусами, він запевнив, що

від політики, від усього того бруду її відгородять, це він їй обіцяє, твердо. З чого ти взяла, — він заметався очима, **згрібаючи своє обличчя назад у кулак**.

Інтерпозиція — це частіша позиція такої обставини: *А перейти повз них, **не збуджуючи підозри**, — то вже пусте, сливе забавка [...]. [...]* вона мала звичку підступатися до співрозмовця майже впритул, одним плавким балетним па, з вигнутим станом і задертою голівкою, мов підкрадалася знизу вгору, **розкручуючись як ласо чи як кицька**, що збирається заскочити на дерево [...]. [...] як же так, бурмотіла я вголос напівпритомно, як же так сталося, — **відклавши книжку**, бродила по кімнаті, ніби похапки відшуковуючи загублену річ, і знов падала в крісло [...]. [...] міг зненацька спинитись серед поля і простояти — де п'ять хвилин, а де п'ять годин, і так само зненацька рушити далі, **лишаючи позаду струшений розсип нещасливців**, що вискочили спорожнити міхурі [...]. [...] голос був жіночий, він співав-плакав на тій одній фразі, **переливаючись словами**, виповідаючи діла і вчинки небіжчиці вже комусь безадресному, кого не було в тій кімнаті, ніби перебирав їх і, **омиваючи собою**, перетворював на шляхетні клейноди самоцвітного блиску [...]. [...] наче той "газик", яким вони з батьком добиралися в село по осінній багнюці, **буксуючи при кожному пагорку** [...] Плюскотить фонтан, бризки долітають до нас, виповзає сонечко, **додаючи світові барви** [...]

Щодо семантико-синтаксичних відношень, аналітичні обставини, виражені дієприслівниковими зворотами, засвідчують такі різновиди:

1) обставини причини: [...] починаєш згадувати, як на початку вісімдесятих твоя родина несподівано дістала з Канади посилку від якогось такого, десятої води на киселі, вуйка, — пропустило чомусь КГБ, **чи не останні свої деньочки прочуваючи** [...]. [...] а той, хто справді будував, хто був головним архітектором проекту і хто, мабуть, також стояв у тому гурті Дуже Важливих Мужчин і промінився, **приймаючи вітання** [...] А вододілу нема, і минуле суне на тебе з усіх пор і щілин, **мішаючись із**

теперішнім у таке нерозліпне тісто, з якого вже спробуй вибрюхайся. [...] на якійсь урочистості, на тій фазі, коли столи оголюються брудним начинням, мокрі від поту офіціанти спотикаються, розляпуючи по паркету десерт, і розмови втрачають зв'язність, розсипаючись на хаос самотніх монологів [...]. [...] ще мить, од самого наближення до якої поймає млістю, і, здається, ось зараз усі вони, живі й мертві, зсунувши часи до купи, як стільці при одному столі, займуть свої місця на увімкненій мапі зоряного неба, і все стане ясно [...]

2) обставини часу:

[...]— валіза, яку, покидаючи цей світ, небіжчик безповоротно забирає з собою;

3) обставини умови:

[...] — в точнісінько такому пориві, як це зробила б я, упізнавши споріднену думку, ту, котру довго виношуєш, котрою гризешся й мучишся: живеши! [...] Акурат попереднього літа, в Криму під Кара-Дагом, я, відбившись раз від компанії на цілковите безлюддя, півдня займалася тим, що раз у раз, як Сізіф, забиралася на ту саму скелю й кидалася з неї в воду "ластівкою". [...]— вираз людини, котра, опинившись на вершині гори, бачить, як унизу, в долині, її місто западається в землю. [...] кожна випадкова мить, трапляючи в поле зору, набрякає, бубнявіє й спалахує навиліт, як крапля перш ніж упасти [...];

4) обставини мети:

[...] енергійно висувала й засувала якісь шухляди, за чимось шукаючи [...] — Мене вже не було тогді, — вів далі "Карий", відповідаючи на невимовлене питання, як то нерідко трапляється між людьми, що ділять одну криївку. [...] він полював на неї, переймав у найневідповідніших місцях, демонструючи всім довкола своє на неї право власності [...]. [...] ще нікому не було ясно, що єдине, чого прагнуть ці люди, які дедалі впевненіше розсідалися в телевизорі, — то, вилізши на київські горби (розваливши по дорозі кілька поверхів старих кам'яниць, аби не заступали їм виду на

Софію!), влаштувати на гробі Ярослава свій переможний бенкет нових номадів [...].

Такі аналітичні обставини мають певне комунікативне навантаження в реченні, вони дають не безпосередню характеристику головної, предикативної частини, тому виділяються комами на письмі. «Структура речень з напівпредикативними дієприслівниковими конструкціями має свою специфіку, наявність двох синтаксичних частин: основного складу речення, тобто частини речення, що залишається поза вичленованою конструкцією, та додаткового складу речення — напівпредикативної конструкції. Між цими структурними частинами з'являються напівпредикативні відношення»¹³².

Напівпредикативний дієприслівниковий зворот виражає додаткову дію до дієслова-присудка та найчастіше розташований у постопозиції до нього, коли виражений обставиною способу дії та у препозиції, коли виражений іншими семантичними типами обставин. Щодо загальної позиції в реченні, то дієприслівниковий зворот може бути розташованим найчастіше всередині речення та рідше на початку або ж у кінці речення.

2. Напівпредикативні обставини, виражені субстантивними зворотами. Такі аналітичні обставини, виражені субстантивними зворотами, що засвідчують сполучення іменників із прийменниками + інше синтаксично залежне слово або слова; залежно від позиції в реченні та від інтонаційного виділення частіше зазнають інтонаційного відокремлення, коли розташовані усередині речення, що засвідчує і К. Шульжук: «Їх відокремлення / невідокремлення є факультативним. Найчастіше відокремлюються обставини часу, умови, причини, допусту, мети»¹³³.

Серед матеріалу прози О. Забужко виділяємо такі семантичні типи аналізованих обставин:

¹³² Кульбабська О. В. Напівпредикативні конструкції в сучасній українській мові: автореф. дис. на здобуття наук. ступеня канд. філол. наук : спец. 10.02.01. „Українська мова”. – Івано-Франківськ, 1998. — С. 8.

¹³³ Шульжук К. Ф. Синтаксис української мови. – К. : ВЦ Академія, 2004. — С. 164.

1) допусту:

Вона одна жила, **нітрохи не зважаючи на те**, чого вимагали від неї виховання й середовище [...]. [...] цей клятенний фільм, із котрим вона вже стільки намучилася і котрому, **попри всі ті муки**, все ніяк не відшукає потрібного повороту ключа в замку, отого єдиного сюжетного ходу, яким цілий механізм запускається в рух, [...]. [...] **попри лютий біль**, він напружив зір, силкуючись розгледіти, до кого відходить мапа України [...] А однак, **попри всі раії**, він чув, що "Стодолі" розходиться не так о допущені Гельцею колись давніше (коли вона ще не була під його рукою?..) помилки, як о щось інше [...] А от мені сон не йде, **попри всю втому**: розкутурхав нерви, обкуривсь, як собака, — десь, либонь, зо три пачки висмалив, аж у грудях свище й серце бухає ледь не під борлаком. [...] — а проте, **попри всі ці самовтішання**, та клієнтура є таки найнеприємніша частина моєї роботи, і я стараюся по-думки відділяти колекції від їхніх власників, поповнювати колекції задля самих колекцій [...]. [...] Антоша, **попри весь його програмовий цинізм**, чоловік теплий, але на те, щоб покинути певний шмат хліба й пуститися з нею отак на зламану голову в вільне плавання, недосить бути теплим, тут уже, по-біблійному, — або гарячим, або холодним [...] [...] і так 1947-й не став для України, **всупереч замірам вусатого Генералісимуса**, ще одним, і вже остаточним, 1933-м [...] **Всупереч моїм побоюванням**, він не оциряється, не борониться, — занишк, як маленький хлопчик перед мамою, коли знає, що зробив шкоду.[...] а може, він тому й утік, що, **на відміну від решти наших бізнес-комсюків**, які вже встигли заповнити парламент, стидався свого минулого?.. [...] **на відміну від своєї співрозмовниці**, вона говорить не лише до товаришки, ай до уявної аудиторії, яка все те має ковтати [...];

2) причини:

Завдяки тій позначці на берегах книжки я зрозуміла, що мій батько цілий вік робив те саме — залівав на скелю і стрибавав. То, либонь, мусив бути той "шипр", що **завдяки його запаху** совети на нього дивилися й не бачили, і

ніхто з них досі не вчув у ньому чужого. [...] чутливий Адріян, наставлений на її хвилю, саме це підсвідомо й відбив — її наростаючий, у зв'язку з фільмом про Довганівну, неспокій?.. Отак узяла й перестала, з технічних причин, — у зв'язку з вибуттям одного з підписантів. [...]люди споживають те, що їм підсовують, просто за браком вибору, так, як ти купуєш у "Великій кишені" ті пластмасові яблука, яким хіба на ялинці висіти [...]. [...]— в те, що в кінцевому підсумку заведено звати, за браком точнішого терміна, людською історією;

3) способу дії:

[...]і, замість подати знак їм обом, що все гаразд, що завдання він виконав і все відбувається згідно дорученого плану, Адріян Ортинський видихає [...].

Як засвідчують приклади, такі обставини можуть мати факультативне відокремлення, залежно від комунікативного навантаження та авторських акцентів. При відсутності відокремлення аналітизм обставини не руйнується, така обставина зберігає свою цілісність і у формально-граматичному вимірі так само розцінюється як «поширений член речення».

3. Напівпредикативні обставини, виражені порівняльними зворотами.

Відомо, що у реченні такі синтаксичні конструкції, як порівняльні звороти не можуть сформуватися лише з одного слова: «їх мінімальний вияв — одне повнозначне слово й одне службове»¹³⁴, проте щоб сформувався поширений порівняльний зворот у функції обставини такої кількості слів недостатньо.

Поширені порівняльні звороти становлять поєднання порівняльних сполучників з означально-іменними словосполученнями, що можуть містити при собі прийменники, за допомогою яких вводяться в загальну структуру речення та слугують не лише формально-граматичними поширювачами, а виступають також як додаткові компоненти-деталізатори.

¹³⁴ Дудик П. С. Синтаксис української мови. - К. : ВЦ „Академія”, 2010. — С. 121.

Порівняльний зворот — це «сполучення слів, яке шляхом порівняння образно характеризує дію чи якісну ознаку предмета думки»¹³⁵.

Синтаксично порівняльний зворот у реченні виконує функцію обставини, переважно способу дії та відокремлюється комами на письмі.

Мінімальний вияв поширеного аналітичного звороту — два повнозначні слова. Такі одиниці віднаходимо у текстах творів О. Забужко: [...] і свічки, здалося маленькій Владусьці, проростали з темряви самі собою, **як вогняні квіти** [...]. [...] келиха він тримав обіруч, **мов іграшковий ведмедик** [...]. [...] що він має щастя і що не з таких тарапатів і "всип" виходив цілим і неушкодженим, **гейби був заговорений** [...] Коли совєти втекли, це інстинктовне, **як шостий змисел**, відчуття чужого зосталося при ньому[...]. [...] сюжетний зв'язок губиться, і тільки й устигаєш затримати пам'яттю, **мов стейплером клапнувши**, що серединний сколок — дві-три картинки, ніяк не поєднані між собою [...]. [...]ніби сама природа впадала в жалобу, а перед урядовою трибуною — горлали на демонстрантів, **мов капо на в'язні**, знервовані розпорядники обіч колони [...]. Це переважно двокомпонентні конструкції з долученням формального маркера порівняння — порівняльного сполучника.

Однак, враховуючи авторські вподобання до розлогих синтаксичних конструкцій, виокремлюємо значну кількість багатоконпонентних порівняльних зворотів у функції обставин: Молода жінка, що з аристократично невимушеною звичайністю стояла серед лісу в гурті чотирьох мужчин з автоматами й ледь помітно всміхалася, вирізнена плямою світла, **мов химерним дефектом плівки**, називалася — Олена Довганівна. [...] (Вона зчудовано хитає головою, **мов шойно тепер оцінивши масштаби колись давно пережитої катастрофи** [...]. [...] одночасно з якихось суміжних закапелків стали просочуватися, **як цівки води з-під дверей затопленої ванни**, паралельні, і ще несусвітєнніші версії [...] — Авітаміноз! — регоче вона колоратурою, **наче оперна діва в сцені**

¹³⁵ Караман С. Сучасна українська літературна мова. Київ : Літера, 2011. — С.439.

бенкету, арія Травіати. Я подумала в тій хвилині — безживно й порожньо, мов сліпою плямою замість думки, — що тільки це єдине мене й приваблювало [...] . [...]— мені ледь запаморочилося в голові, мов торкнуло зсередини пушистою лапкою, якийсь хитливий промельк стелюв повітря, щось змістилося, я підступила ближче, але чоловік уже дивився в інший бік [...]. [...]але світ уже вивернувся, мов сукня швами догори, і я бачила в ньому себе збоку, очима цього хлопця [...] (Кадр стрімко віддаляється, наче по темному тунелю, — маліє, аж врешті скорочується до крихітної цятки; погасає.) По дню, як оце зараз, вони тануть, умлівши ідуть під воду, наче уламки скресаючої криги [...]

Серед порівняльних зворотів виділяємо, такі що мають у свій структурі елементи, характеризовані як неподільні сполуки семантичної спаяності, серед них вирізняються:

неозначено-кількісної семантики:

[...] і Влада, мов прорвавшись за багато років мовчання, говорила й говорила [...]. [...] в марному намаганні протистояти наростаючому в домі паперовому хаосу, я натрапила на конверт, що вдарив по очах, наче сніп різкого світла [...]

із значенням сталих фраз:

[...] вони перекидаються репліками, мов школярі дружніми стусанами на великій перерві, не розмазуючи емоцій по поверхні [...].

2) уточнювальні аналітичні обставини, що відповідають словосполученням.

Як відомо, уточнювальні члени речення зазвичай зазнають відокремлення та виступають у функції обставини місця, часу, способу дії та причини, можуть бути «виражені прислівниками та іменниками в непрямих

відмінках із прийменниками або без них»¹³⁶. Серед свого аналізованого матеріалу вирізняємо аналітичні обставини із такою семантикою:

1) **місця:** [...] казала Влада, одурений заміський будинок для них трьох десь у Рославичах, у так званій "підкиївській Швейцарії" [...]. [...] так що Влада не відразу й зрозуміла, що співалося все те про її рідну бабуню, якої вона не знала і яка тепер лежала там, під вогняними кетягами свічок [...];

2) **часу:** [...] і тому, коли в ту ж таки осінь, десь за місяць, чи що, по нашому інтерв'ю, вона покаржалася мені по телефону на безсоння [...]. [...] — тепер їй жаль, що тоді, у вісім років, з неї виявився такий нікудишній інтерв'юер;

3) **способу дії:** [...] нащо ж ти поїхала сама, Владусю, — впоминала їй, заднім числом, всі незліченні дрібні застереження [...]

Такі обставини є завжди відокремленими, оскільки вони уточнюють значення попередньої.

2.2.2. Семантико-граматичні аналітичні обставини

Обставина як другорядний член речення, що сформований з двох чи більше повнозначних слів та є синтаксично нечленованою, цілісною сполукою відповідає одному членові речення — аналітичній обставині, оскільки семантично нерозчленовується. Така синтаксична цілісність аналітичних обставин зумовлена інформативною недостатністю слів, що входять до їх складу. Синсемантичні слова не можуть «уживатися абсолютівно і вимагають обов'язкового поширення словами, які формують однозначність вислову. Разом із залежним словом синсемантична лексема утворює аналітично виражений синтаксичний компонент»¹³⁷. До синсемантичних слів, які формують аналітичні обставини можна зарахувати

¹³⁶ Шульжук К. Ф. Синтаксис української мови. — К. : ВЦ Академія, 2004. — С. 165.

¹³⁷ Балко М. Сучасні підходи до вивчення синтаксичних конструкцій з синсемантичним Словом. Лінгвістичні студії: 36. наук. праць. — Вип. 20. — Донецьк : ДонНУ, 2010. — С. 110.

інформативно недостатні іменники, числівники, займенники, що мають фазове чи кількісне значення.

Синтаксично аналітичні обставини, еквівалентні синтаксично неподільним словосполученням із нерозчленованою семантикою у прозових творах О.Забужко частотно представлені різними семантичними типами. Серед них це передусім обставини **зі значенням часу**. У межах цього семантичного різновиду вирізняються синтаксично аналітичні обставини зі значенням **часової протяжності**:

А) серед них є обставини, що позначають конкретний час:

[...] а геній комунікації Василько, який навіть перехожого в вуличному синхроні вмів за **нівтори хвилини** виставити навіки-неповторним, тимчасом десь на краю світу розглядає канадських горобців у підзорну трубу [...] І не тому, що звідтоді минуло **двадцять років**, — між батьками й дітьми нема терміну давности. [...] ми її між собою Ельзою Кох звали, таке веселе життя була влаштувала, як у концтаборі: **на десять хвилин**, було, вискочивши із приміщення, біляшів на розі купити, — вже пиши пояснювальну! [...] була масова, і таки, по всьому видать, несогірше зорганізована армія, яка перед тим **три роки поспіль** тренувалась одбивати хліб од німців: досвід знадобився, і країна не вимерла. Як не рахувати фінської кампанії, то була, таки єдина Сталінова поразка, і ще **сорок років по його смерті** радянська історіографія одігрувалась за неї на "Западній" на всю силу добре оплаченої уяви [...]. [...] жодного іншого дріб'язку не витрусилося з однятої колісь у мене з-перед носа валізи, котрий би **за двадцять років**, що минули від батькової смерти, не звітрився на порох [...] Завдяки тій позначці на берегах книжки я зрозуміла, що мій батько **цілий вік** робив те саме — залівав на скелю і стрибав. **Через двадцять років** вигадка стала реальністю (з дотепними вигадками так воно зазвичай і буває! [...]. [...] це я пам'ятаю точно (блондинка спроквола відводить нависле на лице пасмо волосся, ніби одним жестом відсуває з-перед очей **тридцять років** нараз)[...] Не дзвонила матері **три дні** — от і віддувайся. — Ще від

дев'яносто восьмого року, коли, пригадуєш, коло Канади під Галіфаксом упав Swiss-Air-івський "боїнг" і водолази тиждень речі з води виловлювали, щоб ідентифікувати загиблих [...] І через три тижні по тому вона таки заснула [...]. [...] (Це було б краще, далеко краще, я не один місяць натреноувала себе повірити, що так воно й було...) Попереду Владі було одміряно рівно десять років "по-справжньому" — десять несамовитих, наче розігнаним "гарлі-девідсоном" по гірській трасі (з Катруською в наплечнику!) [...] Влада й сама мусила бути неабияк розгнівана, отак неждано-негадано опинившись потойбіч, — першої ж ночі, коли її видобуте з машини тіло ще лежало в моргу на полиці холодильника, вона приснилась мені незвичайно сердитою [...] Глипає на зетарок: ціла операція, від часу появи на Сербській тамтого, забрала дванадцять хвилин. Відлік її ходи вже розпочався — десять хвилин тому. Покійна бабуся Ліна розповідала, як у Караганді на засланні їм із дзядзьом одної й тої самої ночі приснилося, ніби на річці рушив лід, і вони всі троє — він, вона й мій восьмирічний тато, — перебиралися з крижини на крижину, тримаючись за руки, на берег [...] Все одно ж через двадцять років так воно й станеться, то пощо відкладати? [...] як на Волині в сорок п'ятому, большевики будуть знати й класти своїх ганчір'яних солдатиків сотню за сотнею [...] Ні, в селі тепер небезпечно, не інакше як хтось доносить, цілий місяць перед Великоднем енкаведисти стояли постом і шукали по всіх хатах, доки таки не знайшли криївку з двома раненими, — знали, за чим шукали. Двадцять три роки опісля Гельця також не встигла на найкращу частину — на Акт Незалежності 30 червня, — зате встигла на все інше — на все, що настало потому, і не знати, коли тепер скінчиться. Хлопець тільки напередодні прийшов із поблизького села; мав вісімнадцять літ. [...] Адріян кивнув: знав його ще з часів осінньої кампанії сорок п'ятого, коли тамтой був сотенним. [...] дві години торохтів із нею невідомо про що, ніби вітер піском сипав з усіх боків нараз, а тоді запропонував "сотруднічєство". [...] тисячу разів уже бувало: обличчя впізнаєш, людину — ні! Знаєш, чого мені безумно жалко, ма? Того

сюжету, який я планувала **на наступний тиждень**, я тобі не розказувала? Те, що винайдену нею таємну гру, про яку вона **тридцять років** нікому не розповідала [...]. [...] і **через сорок хвилин** бомба вибухнула в його власній квартирі оголосили кілька версій [...] **Акурат попереднього літа**, в Криму під Кара-Дагом, я, відбившись раз від компанії на цілковите безлюддя, півдня займалася тим, що раз у раз, як Сізіф, забиралася на ту саму скелю й кидалася з неї в воду "ластівкою". "Стодоля" сповістив йому, що **ціле літо й осінь** вони тепер будуть разом, прийшла штафета зі штабу [...]. [...] без всякого розкладу й ладу чугикаючого від станції до станції товарняка "500-В" (в народі його з могильним гумором звали "п'ятсотвесьолим": міг зненацька спинитись серед поля і простояти — де **п'ять хвилин**, а де **п'ять годин**, і так само зненацька рушити далі [...]. [...] "Галька Дарці наш секрет показала!" — і вже ходять по **три дні** надусавшись і до себе не говорять, жахлива зрада... Часами він фізично відчуває німецьку тут присутність, із чорнорябо поналіплюваними на мурах орлами та гакенкройцями (Kroatenstrasse, ха!), чимось схожим на коростявий наріст на коханому тілі — відчуття, котре вперше були збудили в ньому **тридцять дев'ятого року** совєти [...]. [...] поки що ведуча, поки що анкорвуменша на поки що незалежному каналі — ба ні, вже більше не незалежному, уже **два дні**, як НЕ [...]. [...] (...нічого, от скоро вона стане безробітною й буде вільна як пташок, — а справді, що вона тоді робитиме? Висітимо в інтернеті **по дванадцять годин** на добу?

Б) обставини часу з приблизним значенням:

[...] ефект, якщо вдивлятися довше, доволі неприємний, надто коли знаєш, що тієї жінки **вже кільканадцять років** нема на світі [...] Шановні пані й посестри, любімо своїх свекрух: це наше пряме майбутнє, ті жінки, якими ми станемо **років через тридцять** (а інакше коханий нас би просто — не розгледів, не впізнав). Аполлінарія, Стефанія, Амброзій, Володимира (а які кумедні ці капелюшки з **двадцятих років уже минулого століття**, такі обтислі, насаджені по самі брови банячки, обперізані шовковими биндами,

[...]. [...] мені зненацька відкрилося, як найочевидніша в світі річ, що ці люди жили не просто **тисячу років тому**, вони жили — всю цю тисячу років: убираючи в зір усе, що проходило перед ними [...]. [...] наче ми й справді з ним ледь не в одній пісочниці росли, тільки він кудись був відлучався, задлявся **років на тридцять**, аж ось він нарешті тут, драстуйте вам: — Ви мене шукали?.. Касета закінчувалась тому, що режисер уже з **чверть години** робив до мене на задньому плані страдницькі міни й змахував руками з жахливим звірячим вищиром, що мало означати "зав'язуй!" [...]. [...] вона ж була модна художниця, до лиха, вона мелькала скрізь і всюди, її було так багато, що **перші місяці** по її смерті Київ здавався порожнім! Одначе той чоловік, ба ні, молодик (я швиденько підрахувала: молодший, ніж я тепер!), котрий колись давно, Коли-Мене-Ще-Не-Було-На-Світі (невипадкова перша реакція дитини на цей міфологічний зворотик — "а де я був?.."), **одного дня наприкінці п'ятдесятих чи на початку шістдесятих** так ентузіастично черконув був на берегах книжки своє "оце!!!" [...] — це триває **одну мить** [...]. [...] ба й **не один місяць** вона боялася, повертаючись увечері додому, вглядіти в темряві коло під'їзду, як сплячого бронтозавра, його "гранд-черокі" з вимкненими фарами... — Владиславо, ми знайомі вже **так багато років** [...] З країни просто вимиваються мізки, боюсь, якщо так триватиме й далі, **років через десять-п'ятнадцять** ми всі тут бігатимемо на чотирьох... [...] і обличчя враз набуває тієї пронизливої пластичної довершености, котрої, в цій хвилині видно, має досягти щойно **через кілька років**, — довершености зримо проявленого характеру, якою декотрі жінки в зрілості вражають куди ефектніше, ніж юною вродою, ще **два-три роки** — і блондинка, якщо, звичайно, натоді ще залишатиметься блондинкою, повністю наздожене свій внутрішній образ і буде досконало, артистично гарна.) [...] я **котрогось дня** піймала себе на тому, що не можу з певністю сказати, чи вони починалися другим, чи третім від крайнього балкону справа [...]. [...] ціла та татарська орда з дерев'яними валісками, що за **пару тижнів** вимела всі крамниці, гейби навала велетенських рудих мурахів, од

усякого-будь товару [...] Свої пасочки ми з Лялюською давно склали докупи — потроху, по чайній ложці розповівши одне одному найголовніше з того, що в кожного було раніше, а з Сергієм, її колишнім чоловіком, ми **одного разу** навіть поручкалися на якійсь випадковій багатолюдній вечірці [...]. [...] і від часу появи клієнта до часу завваження його офіціантом щоб **не менше тридцяти хвилин** минало, словом, повне занурення в атмосферу, — переконаний, двері б не зачинялися. Душа не нарадується. Коби воно ще, сердешне, якось наломалося говорити по-українськи, бо мені цей "Адріан Амброзьіч" щоразу бере **секунд із десять**, заки я його зідентифікую зі своєю (наразі жуючою) особою... [...] коли розходяться з похорону, і аж тоді, з усіх складених докупи охів, і ахів, і скрушених похитувань головою, показується, що в **останні тижні** такими сигналами довкола небіжчика сипало, як снігом, і куди ж ми всі, питається, дивилися, що нас так обморочило?.. [...] аж я, привчена знай крутити навсібіч голівкою в чеканні оплесків, зникаюча, мов у вазі з застоюною водою, без свіжої дози чоловічого захоплення (дурена!), за **роки** нашої **дружби** непомітно при звичайлась подумки звітуватися — перш за все перед нею [...] **Через кілька років** вони з Сергієм роз'їхалися зрештою зі спільної платформи остаточно, але в сам поїзд вона всіла таки в ті **три дні** [...]. [...] мама ту сукню була **років із десять** носила, на вісімдесят рублів у місяць із дочкою-підлітком не дуже-то навбираєшся...

В) обставини з фазовим значенням:

[...] Артем наздогнав мене вже на порозі, поцілунком у щоку (мокрим) і погрозою подзвонити **в кінці тижня** [...]. [...] одною такою хвилиною можна було собі заробити на дисидентський хліб до **кінця життя** [...]. [...] жодна продрозв'язана команда не ризикнула б уступити **наприкінці сорокових** у західноукраїнське село "трусити хліб" [...] Та що про тих казати — навіть Екстер **у середині двадцятих** розробляла взори для килимарських артілей на Миколаївщині, доки їх усіх не розігнали ("Справді?

— підспівує з-за кадру журналістка. — Я не знала..."). [...] дарма що ми ж із нею знайомились у цілком уже **теперішньому часі**, [...]

Значна частина обставин аналітичного характеру, аналітизм яких зумовлений переважно семантичною спаяністю компонентів, — це аналітичні обставини **місця**:

[...] пустопорожня дрібничка, бозна-чом залишена перекочуватися в просторі людської пам'яті, як, бува, **на дні** старої **шухляди** облізла кулька не-знати-з-якого приладдя чи задавнений слоїчок з-під мікстури [...] В остаточному варіанті, в готовому фільмі ця стартова деталь, як правило, випадала — або цілковито лишившись поза кадром, або, в кращому випадку, мелькнувши десь разок заднім планом, так що лиш мені самій і знати: скромно собі захованим у **куточку картини** автографом Дарини Гоцинської [...]. [...] щось, що має заспокійливо діяти на хортів, і коней, і на молодих мужчин з автоматами, либонь, так само, — **серед них усіх** усміхалася (ледь помітно вигнувши губи) тільки вона одна. Молода жінка, що з аристократично невимушеною звичайністю стояла серед лісу в **гурті чотирьох мужчин** з автоматами й ледь помітно всміхалася, вирізнена плямою світла, мов химерним дефектом плівки, називалася — Олена Довганівна. [...] а згодом і взагалі згубилися в **ряді** інших **вікон**, мов затерлися в натовпі [...] [...] урок, як "не треба" жити, щоб не опинитись у цвіті літ під **двома метрами землі**, — бути обережною за кермом, дотримуватися правил руху, не вплутуватися в сумнівні зв'язки, не писати непевних картин, і взагалі, не надто вирізнятися... [...] Голос, той самий, що завжди остерігає його під небезпечну хвилину, часом прямо наказуючи, що має робити — зійти з шляху й сховатись під мостом за хвилинку до того, як на ньому покажеться повнісінький "опель" німаків, а чи просто звелівши "Не ходи туди!" — за **два квартали** до умовленого помешкання, де замість зв'язкового на нього, як виявиться щойно потім, ще зночі чекало гестапо [...] Невиразно пам'ятаю (кадром здалеку, позаяк жінкам і дітям при такому високодержавному ділі належалося стояти осторонь) батька в безберегому

світляному морі фойє, в гурті високих (з погляду п'ятирічної) розсміяних чоловіків [...]. [...] а той, хто справді будував, хто був головним архітектором проекту і хто, мабуть, також стояв у тому гурті Дуже Важливих Мужчин і промінився, приймаючи вітання, — той через кілька днів по тому вийшов з кабінету секретаря ЦК, зайшов до туалету, замкнувся в кабінці й повісився на власному паскові [...] Перед ним темніла, втікаючи по біло опушених східцях, дрібна низка вимережаних її ботиками пелюсток і уривалася перед дверми, як і його думка, потім на другому поверсі засвітилося вікно [...].

Синтаксично аналітичні обставини **міри і ступеня:**

Дуже гарний світловий ефект творить підзолочене й випрозоване сонцем волосся блондинки — тобто це з тим ефектом вона здається блондинкою, насправді з неї швидше русявка, вміло підфарбована до відтінку стиглого жита, і слушно: з такими дрібними пташиними рисами навіть при широко посаджених очах її бліде личко з по-чоловічому роздвоєним підборіддям неминуче губилось би в натовпі без яскравішого обрамлення, так що кольорове рішення знайдено бездоганно точно, — зрештою, не дивно, адже вона художниця. [...] як я того сто разів заслуговувала?.. [...] Катруська ходила до школи British Council для дітей дипломатів, де плата за навчання виносила десять тисяч баксів річно [...]. [...] я завжди занотовую точно, навіть коли вони звучать і сто раз безглуздіше від сказаного мені Владою в її першу ніч поза світом [...]. [...] і найшвидше з баришень також долучилися до їхньої когорти та запрацювали навзаводи ножами й лопатками: що Владу, відай, мусили "вести" вже давно, в нас-бо і за п'ятсот доларів професійного кілера найняти не штука, а Владина ж кожна робота тягла на порядок дорожче, за такі гроші рідну маму вколошкати можна! [...] Все це ми обговорювали з Владою безліч разів, зі сміхом смакуючи різні курйозні сюжети[...] так само й поготів безліч разів гасала Влада, по місті й поза містом, у машині з сувоями полотен на задньому сидінні, бо кому, на ласку Божу, і нащо б вони придалися?.. Місце

те вочевидь було недобре, смурне місце, серед київських автомобілістів воно віддавна мало лиху славу — бодай раз на сезон там траплялась якась халепа [...]. [...] одним-одна музична фраза весь час повторювалася [...] Якщо все це як слід зорганізувати, щоб і дизайн відповідний, стіни помалювати увийш людського зросту зеленою олійною фарбою [...] Відомостей зеро цілих, зеро десятих — звісно, хто ж би ще, якраз із людьми "Гайового" ж він і йшов. Поки він тут вилежувався, "Стодоля", значить, працював за них двох. Чоловік із затислим під пахвою портфелем щодуху біжить хідником, попід стінами будинків із наглухо зачиненими брамами й віконницями в партерах; уздовж порожньої вранішньої вулиці за ним зрадницьки двиготить — здається, на ціле середмістя [...] Вона вже стільки разів стикалася з цією разючою короткозорістю ума в людях [...].

Синтаксично аналітичні обставини **способу дії**:

А жах же в тім, що вони нікуди не ділись, ні той хлопчик, ні та дівчинка, раз я, наприклад, досі так по-ідіотському здатна ревнувати тебе до твоєї шкільної любови, — дарма що ми ж із нею знайомились у цілком уже теперішньому часі, і ця зустріч, по ідеї, мала б для мене раз і назавше закрити тему [...]. [...] оте перше шкільне кохання зостається для неї єдиним промінчиком світла, так що мені б випадало її радше пожаліти, по-жіночому й по-людськи [...].

В якусь мить я раптом відчуваю це так само достеменно й непояснимо [...] Палац закінчили будувати восени 1970-го, і ми всією родиною були на врочистому відкритті [...]. [...] і все в ньому стало на свої міся, як у головоломці, — ні разу не випадало правдиве "оце!!!". [...] гордості підлітка, що чується на рівних із дорослими. [...] а вона все робила за власний кошт, за все в житті розраховувалася з власної кишені [...]. [...] з поспуцуваними з дротів вусами тролейбуси вишикувалися на Хрещатику в два ряди вже немов наготованою барикадою [...]. [...] за життя ніколи в ролі жертви не виступала [...]. [...] і вбивати їх належалося з одного пострілу... Я міг не довіряти своїм відчуттям — а

вони мені голосили в одну душу, що в тому сні я таки навіч бачив чиюсь смерть [...] Пахло близьким дощем; перед очима різко світилися жовті квіти дроку, по одній пелюстці повзла лискуча чорна кузка. [...] вона мала звичку підступатися до співрозмовця майже впритул, одним плавким балетним па, з вигнутим станом і задертою голівкою, мов підкрадалася знизу вгору, розкручуючись як ласо чи як кицька, що збирається заскочити на дерево [...] — Найзвичайнісінько, як усіх інших, взяли — і продали. Цілим селом, увесь наш канал.

Цілісність таких обставин, як попередньо зазначалося, зумовлена семантичними чинниками: опорний компонент таких одиниць має, як правило недостатню семантику для реалізації окремої синтаксичної функції: це часто словосполучення з кількісним значенням чи семантикою вимірів, які включають відповідні лексико-граматичні одиниці, критерієм цілісності таких словосполучень також може слугувати прийом елімінування.

Серед такого типу аналітизму віднаходимо і синтаксично аналітичні обставини, виражені метафоричними сполуками: *Так би мовити, піднято з дна часу, підсвідомий стереотип сприйняття: десть вони там під мулом літ собі лежали, а ми їх узяли та й видобули на світ — ощасливили б то, чи як?..* [...] урок, як "не треба" жити, щоб не опинитись у цвіті літ під двома метрами землі [...] Невиразно пам'ятаю (кадром здалеку, позаяк жінкам і дітям при такому високодержавному ділі належалося стояти осторонь) батька в безберегому світляному морі фойє [...] В тім-то й річ: у батькових буднях, показаних зі сторони, — не лише тих лікарняних, а й долікарняних так само, маю на увазі, звісно, не його наукову-викладацьку кар'єру, а те, що її поховало, а з тим поховало й його самого, — в усіх тих розісланих зливах листів [...]

Варто додати, що синсемантичні слова можуть бути компонентами аналітичних метафоричних обставин місця та часу.

Синтаксично аналітичні обставини, що відповідають синтаксично неподільним словосполученням не засвідчують тенденції до відокремлення у більшості випадків, однак, як правило, така семантико-синтаксична єдність може бути відокремленою, якщо опиниться у позиції уточнювального члена речення або ж у почерговості другою чи третьою обставиною, у такому разі такі обставини матимуть подвійну оцінку синтаксичного аналітизму: вони будуть розцінені і як власне синтаксично аналітичні (граматикалізовані та комунікативні єдності), і зберігатимуть свою оцінку в канві семантико-синтаксичної неподільності.

Відповідно до термінології формальної граматики такі єдності у функції аналітичної обставини не відповідають терміну «простий член речення», «непоширена обставина» їх можна визначати як «непростий член речення» чи «поширена обставина».

2.2.3. Невласне аналітичні обставини

Невласне аналітичні обставини — це обставини, які не стосуються синтаксичного аналітизму. Серед них виділяємо аналітичні обставини, представлені утвореннями морфологічного, лексикологічного та фразеологічного характеру. Їх аналітизм пов'язаний з формою вираження — вони сформовані кількома компонентами. Однак ці утворення не синтаксичні одиниці-словосполучення, оскільки в будь-якому випадку дорівнюють лише одному членові речення. За тим що характеризовані сполуки не відповідають аналітичним членам речення з погляду синтаксису проводимо їх аналіз лише для системного охоплення всіх виявів аналітизму компонентів речення.

1. Утворення лексикалізованого характеру. Невласне аналітичні обставини представлені лексикалізованими сполуками, що відповідають граматичній та смисловій єдності, що становить поєднання:

1) прийменника з іменником у функції прислівникової сполуки: *до пори, до снаги, на ходу під силу, на жаль, на бігу, уві сні, на око на совість, з дня на день, сам на сам* і т.п;

2) двох або більше повнозначних слів у деяких випадках ускладнених службовими: — *Ти прямо як Миколайчук у "Пропалій грамоті": слухай, каже, де я тебе бачив?.. Доти заведено було вважати, що люди мруть від хвороб, від старости, від нещасного випадку, від чиєїсь руки [...] Коли 11-го вересня на телеекрані валилися нью-йоркські Вежі, Ольга Федорівна була впевнена, що почалася Третя світова війна, — та, якої вона сподівалася ще сорок років перед тим, під час Карибської кризи. [...] а вже ідея, тобто та олива, що власне її творить армію, що пхає наперед і помножує сили в геометричній прогресії [...] Отак узяла її перестала, з технічних причин, — у зв'язку з вибуттям одного з підписантів. Він знову їй дякує; просто тобі рекордна кількість подяк за одиницю часу.*

2. Аналітичні морфологічні утворення. Утворення такого характеру не підлягають граматичному членуванню. Такі поєднання, хоча і стосуються самостійних частин мови, однак формуючи цілісну морфологічну форму, на синтаксичному рівні не можуть бути оцінені як власне аналітичні члени речення. У формальному вимірі — це прості члени речення. Щодо обставин найбільш виразно це відстежується у одиницях міри і ступеня, виражених прислівниками у формі найвищого ступеня порівняння — складена форма: *Найбільш переконливо це твердження звучить саме з його вуст.* Такого типу аналітизм, як зауважували попередньо, не розглядаємо детально у нашому дослідженні, оскільки такі поєднання не синтаксичного характеру.

3. Фразеологічно аналітичні обставини — невластне аналітичні, представлені фразеологічними утвореннями, що можуть виконувати функцію обставини і їх можна замінити одним прислівником.

[...] вона-бо вибивала з тата з мамою не що, як готову "сторі", з якої ясно випливало б, що зустрілися вони не випадково, що інакше й бути не могло, і покохали одне одного з першого погляду й на віки вічні [...] Адже ж

таких передач уже на телебаченні й справді хоч із ліхтарем шукай, скоро взагалі не буде чого дивитися [...]. [...] бо мені цілий ранок сьогодні так чогось тяжко, так муторно, ну просто все з рук сиплеться!... [...] яким сміттям густо всипано мозок, так що вже й не домацаєшся до того, що думаєш сама, і якого ото милого, спитати б, колошкати людину ні світ ні зоря — о чорт, яка зоря, це ж уже десята! [...] — з Адькою завжди так, куди з ним не піди, я завважила ще коли в нас тільки все починалося, коли ми ще були на "ви", у черзі на пошті, в таксі, в кіоску з відеокасетами, де ми видурнювались і реготалися на всю губу[...].

Проблемою в теорії другорядних членів речення аналітичного характеру є фразеологізми, оскільки їх статус не визначається чітко в шкільній та академічній граматиці. Другорядні члени речення у ролі фразеологізмів не кваліфікують як поширені, хоч вони і виражені аналітичним способом. Фразеологічну єдність варто розглядати як єдиний член речення, єдине поняття, проте членоване, аналітичне з лексичного погляду. Обставини, представлені невластне аналітичними сполуками, відповідно до термінології формальної граматики відповідають «аналітичним обставинам», однак є простими другорядними членами речення. Вважаємо, що лексикалізовані утворення та фразеологізми мають підстави розглядатися як «прості ускладнені», з огляду на те, що вони становлять проміжний структурний тип синтаксичних одиниць — складаються з двох повнозначних слів, поєднання яких, однак не є словосполученням.

2.3. Характеристика аналітичних додатків у сучасній українській мові (на джерельному матеріалі творів О.Забужко)

З погляду структурних особливостей додатки можуть бути простими, коли виражені субстантивованими словами та поширеними, коли представлені у реченні відокремленими компонентами або ж виступають моделями семантико-синтаксичних неподільних словосполучень. Додаток як другорядний член речення також може реалізовуватися аналітичними одиницями, але потенціал таких членів речення у порівнянні з обставинами та означеннями нижчий.

Аналітичні додатки, за аналогією до інших другорядних членів речення такого типу, характеризуємо в такій послідовності:

- I. Власне синтаксично аналітичні члени речення.
- II. Семантико-граматичні аналітичні додатки.
- III. Невласне аналітичні додатки (дodatки, що стосуються не синтаксичного аналітизму): утворення лексикалізованого характеру, фразеологізми у функції додатків.

2.3.1. Власне синтаксично аналітичні додатки

До таких членів речення включаємо додатки, які засвідчують граматикалізовані утворення, що зазвичай зазнають відокремлення. Такі аналітичні додатки, представлені відокремленими формами, виражаються за допомогою «іменникових конструкції з лексем, які обмежують семантичну важливість об'єкта в синтаксичній функції додатка чи наголошують на ній»¹³⁸.

Граматикалізовані додатки, як і в сучасній українській мові, так і прозових текстах О. Забужко представлені не таким численним виявом як означення чи обставини такого типу:

¹³⁸ Дудик П. С. Синтаксис української мови. - К. : ВЦ „Академія”, 2010. — С. 221.

[...] означає водночас ніби широким жестом окреслити неміряні гони речей менш ексклюзивних, на які дозволити собі, **на відміну від більшості своїх співвітчизників**, усе-таки можеш [...]. [...] так поповзли клубочитися легенди, що далі від епіцентру події, то несамовитіші, бо ж людям, які ніколи не бачили зблизька — **окрім як у телевізорі** — ні Влади, ні Вадима.. [...] ну так, головна функція "секрета" полягала не стільки в тому, щоб бути гарним, скільки в тому, що, **крім його творців** — чи як тут сказати, "творкинь"? — **крім двох-трьох подружок**, які його робили, більше ніхто про нього знати не мав права [...] І навіть якщо сьогодні твоє визнання на Заході, — розважливо продовжує брюнетка, — вдома, в Україні, не викликає жодних реакцій, **крім хіба що заздрости колег** [...] Сказала, що вони якраз тяжко нещасливі — **за винятком маніакальної фази**, яка швидко змінюється депресивною, але до мене це не має жодного стосунку. [...] не залишив жодних зліпків зі своєї внутрішньої істоти, по яких я тепер могла би взяти слід,— нічого, **крім випадкової позначки на берегах випадкової книжки**... [...] ніби зненацька спалахнув, засліпивши, наведений просто на мене прожектор, не залишивши з мене нічого, **крім колодязно-чорного крику**, тільки той крик не тонує, а піднімався — вгору [...]. [...] і побачив тісну й темну колибу, чи радше хату, в якій, **крім образів на стінах і великого стола посередині** ("Роман" якимось чином опинився по другий його бік — не приступитися), нічого більше не було. [...] треба, **крім усього іншого**, бути на сто процентів певним, що ніколи, ніде й ні за якої погоди за це не відповідатимеш, а ще й на старість, після того як ціле життя в цій певності преспокійно прожив [...]. [...] то жодної різниці між собою і мною вона вже й не вбачатиме — **крім тої одної**, що я за неї старша[...]. [...] — поки ця невидима нікому, **крім нас двох**, "зебра" (її немає в жодному місті світу важливіших понад ці розміток!) лічить позostalі між нами секунди [...] Нічим більше, **крім цього напучування**, не озброєні, голі, як бубон. В таких випадках єдино розумний спосіб поводження — це попуститись і не дригати ніжками, бо, **крім марних втрат енергії**, нічого з того не вийде.

На виборах, крім двох головних конкурентів — від влади й від опозиції, — буде ще список технічних кандидатів... [...] ти працюєш на цю саму країну, котра, як ти кажеш, за тобою не встигає, — зокрема й на зміну її уявлень про себе, що, по-моєму, надзвичайно важливо... [...]на новачків це завше справляє оглушливий ефект: замість знайомої пласкої картинки — тривимірна, та ще й жива [...].

Це типові відокремлені додатки зі значенням включення, виключення чи заміщення, об'єктне значення яких визначається умовно, адже питання до них ставити в реченні доволі важко. Важливо, що такі звороти, щоби їх вважати аналітичними у власне синтаксичному розумінні, мусять включати у прийменниково-відмінковій формі додаткові, залежні від іменників елементи доповнення. Залежними від іменників можуть у цьому разі бути прикметникові, іменникові чи числівникові компоненти, що розширюють структуру звороту. Відсутність таких поширювачів звороту не дозволить оцінювати такий додаток як аналітичний власне синтаксичного характеру, адже поєднання такого звороту не становитимуть словосполучення, порівн. : [...] — пам'яткою чергової моєї поразки, знов-таки, нікому, **крім мене**, невидної [...]. [...] — всі, **крім Влади**. Такі члени речення не виступають поширеними, а їх аналітизм базується на морфологічних принципах.

2.3.2 Семантико-граматичні аналітичні додатки

До таких додатків належать синтаксично аналітичні додатки, еквівалентні синтаксично неподільним словосполученням із нерозчленованою семантикою.

Зазвичай семантика таких одиниць стосується словосполучень із **кількісною** семантикою, такі зв'язані поєднання найбільш корелюють із описаними в українському мовознавстві моделями складених підметів.

Вони можуть бути виражені поєднаннями:

- 1) двох іменників (з опорним іменником зі значенням вимірів, сукупності, кількості):

[...] вона з багацькою щедрістю вділяла од своїх розкошів: кому мішок сухарів, кому дві торбини круп і торбину гороху, а кому навіть повнісінький, натоптаний із верхом мішок борошна [...]. [...] не стравився годинами куцого сну [...] На якусь частку секунди Дарині дурманно, обволікаюче паморочить в голові [...]. [...] вони виклали йому з наплечників стосик брошур, кілька чисел "Ідеї і чину" [...] На чорта він здався, увесь ваш досвід виживання, ваша ціложиттєва боротьба по чергах за кусень м'яса [...]. [...] але їм із Адріаном вистачило б і невеличкого кляптика землі [...]. [...] — звідки, відсторонено дивлячись на розвирване кишло людей і недоїдків, вона з забобонним жахом подумала: а таки ж правда, правду чувак сказав — живих тут нема, це вже потойбіччя. [...] — звідки, відсторонено дивлячись на розвирване кишло людей і недоїдків, вона з забобонним жахом подумала: а таки ж правда, правду чувак сказав — живих тут нема, це вже потойбіччя. [...] і так само й поготів безліч разів гасала Влада, по місті й поза містом, у машині з сувоями полотен на задньому сидінні, бо кому, на ласку Божу, і нащо б вони придалися?.. [...] Адріян притьмом допив із горнятка решилки присмаченого спиртом узвару: хай думають, що очі йому з незвички звогчили від алкогольного духу.

2) іменників з числівниками (повнозначним словом виступає іменник, а інформативно недостатнім — числівник з власне кількісним значенням, аналізовані сполуки є нечленованими, оскільки сам числівник не може виконувати окрему синтаксичну функцію та потребує поширення):

Я, звісно, не фаховий мистецтвознавець, але особисто для мене всяке новаторське використання іконописної техніки закінчується тридцятьма роками [...]. [...] нам обом горіли обвітрені за день стояння на площі губи, ми курили ними одну цигарку на двох [...] Мужчини, переважно більш позитивістськи налаштовані, з неменшим апетитом порали, зараз-таки на поминках, по другій-третій перехиленій чарі [...] [...] оно на Херсонщині,

недавно передавали, у покійника назавтра після похорону могилу розрили, щоб **десять гривень** із піджака витягти [...]. [...] дівчатка не вміли нікуди ходити без супроводу, не знали, де лежать рахунки за квартиру й телефон, на безневинне "як ся маєте" висипали на вас **дві години** докладної **доповіді** про те, як вони ся мають [...]. [...] тільки Адріян не каже "дурепою", бо він взагалі не каже про людей погано без зайвої на те потреби, і навіть коли така потреба аж пищить, обходиться характеристикою **одного** конкретного **неподобства** [...] Спогад, прошивши навиліт крізь усі ті роки, **одним спалахом** узневажнив усе, що в них було [...] Бачив навпроти себе, цокрок усе ближче, **два** дівочі **личка** [...] Сало вже всмажилося, цок-плюсь, цок-плюсь, цок-плюсь: розбиваю на сковорідку **троє яєць**, і кухня вмить озвучується наснажливим шипінням. [...] "Стодоля", на поліг узяти з собою аж **двох охоронців**, стало б і одного! [...] В сорок четвертому, опинившись на Кременеччині, він разом **із трійкою вояків** уступив на хутір попрохати води [...] ...Нарешті прийшов по нього "Стодоля", з **охоронцем і ще одним хлопцем**, з місцевих [...]. [...] і ми мимохідь тішимося, мов відкрили в спільному домі ще **один** несподіваний **закамарок** [...] Ніби досить стало **одного** випадкового **подмуху**, **одного** легенького, необережного **щутка** пальцем, — і кілька жвавих, заклопотаних фігурок із пакетиками в руках завалювались із фантомною легкістю, як у комп'ютерній грі. [...] (космічна чорнота потойбіч скерованих на тебе студійних світел — ефект засліплення — здається населеною, як глядачева зала, що тягнеться в нескінченність: здається, що звідти на тебе націлено мільйони очей, і завжди, навіть після **семи років** виходу в ефір, їй здається, що там хтось сидить [...]) Хоча Гамлетові, якщо вже на те пішло, було куди легше проявити рішучість — як-не-як, його батько вмер королем, і син міг із повним правом тицяти матері під ніс **два портрети** на порівняння [...] Це вона вже перла навпрошки по бездоріжжю, бо їй уже було все одно, вона вже розуміла, що справу програно, то хотіла мати бодай **одну сатисфакцію** — збагнути механізм, що за тим стоїть: хай це буде її

останнє журналістське розслідування, вона ж усе-таки професіонал, ні?.. [...] як, власне, жила її мати всі ті темні роки, що лежать нині в неї на антресолях, зв'язані в **чотири** пухлі **папки** з поворозочками. [...] мама ту сукню була років із десять носила, **на вісімдесят рублів** у місяць із дочкою-підлітком не дуже-то навбираєшся... З децю перебільшеною вдячністю запевняю її, що Юлій Цезар порівняно з нею не вмивався, бо тримати в голові **п'ять справ** одночасно хоч і досить круто для чоловіка [...] Тепер Сталін той наказ відкликав, тепер це вже була територія, яку вони вважали своєю, — і вимагали послуху й контингенту: **по сім центнерів** від **гектара землі**, хоч би та земля була й неорна, **по чотиреста літрів молока** від кожної корови в хліві [...] Якби дзядзьо не заїдався й був чемний, то теж дістав би за свою відзнаку **дев'ять грамів свинцю** од совєтської власті, щоб не був такий розумний. Тоді **трьома вибухами** водночас вони зможуть знищити щонайменше **десяток ворогів**.

Окрім власне кількісних числівників, іменники можуть приєднувати до своєї структури інформативно недостатні числівники із неозначено-кількісною семантикою: [...] і кому б спало на думку баришню запідозрити, коли дибала вулицею, впакована, як цибулька, в **кілька шарів** мішкуватих **светрів**, кожен мало не до колін [...]

3) займенників з іменниками:

[...]але жоден чоловік, будь він хоч тричі Юлій Цезар, твій, до речі, тезко, не потрапить тримати в голові **стільки справ** нараз, скільки ти, моя безцінна [...];

4) займенників з числівниками:

[...] відбулися значні переформування, тож **їх обох** переводять на зміцнення оголеного терену [...];

Також такого типу додатку можуть стосуватися і відповідної моделі складеного підмета із так званим значенням «неозначеності», яке формується завдяки поєднанню іменників чи займенників із неозначеними займенниками: Любімо своїх суперниць, давніх і нинішніх: кожна з них несе в

собі щось від нас, щось таке, чого ми за собою найчастіше й не завважуємо, й не цінуємо, а для нього воно якраз і виявляється головним... А коли роками носиш у собі щось таке, з чим не можеш жити, часом буває легше розбитись об воду, ніж перестати стрибати. О чорт, невже я можу мати щось спільного з тією насурмоненою бабою із вугільними очницями?! Та, по правді, я й не сподівалася від цього контакту (бо я таки дійсно шукала була контакту з родиною Довганівни, хоч іще й не знаючи достеменно, якого саме!) чогось-т о надзвичайного [...] [...] і зронила щось вельми химерне [...] Тої миті, казала вона, чари розвіялись — голосільниця обернулася в її очах чимось на кшталт акторки [...] От що ще спільне в усіх цих снах, і от чому я від початку взяв був їх за щось чужорідне: в них нема ніяких почуттів, як то нормально буває в снах. Тобто, коли говорити за моє відчуття жіночого спадку, — я, в принципі, роблю щось дзеркально-протилежне до того, чим жінки займалися впродовж цілої історії — прикрашали побут. [...] — дзвонить телефон, і вона насилу повертає свою стуманілу голову в бік дзвінка з почуттям глибокої ненависти до світу, — хоч би що там цей світ іще вготував їй за ніч, вона не сподівається від нього нічого доброго [...]

Аналітичні додатки, представлені синтаксично неподільними сполученнями слів, можуть виражатися **метафоричними єдностями**, що стосуються кількісних або (рідше) якісних показників: [...] (космічна чорнота потойбіч скерованих на тебе студійних світел — ефект засліплення — здається населеною, як глядачева зала, що тягнеться в нескінченність: здається, що звідти на тебе націлено мільйони очей, і завжди, навіть після семи років виходу в ефір, їй здається, що там хтось сидить [...]. [...] і раптом зір встеляє сліпучою колихкою пеленою сліз [...] [...] а внизу, за Поштамтом, рокотав людським морем ще-неперейменований Майдан [...] [...] мовби й собі ніяковіла і хотіла чимскорше закидати потокком слів своє збентеження [...]. [...] і я мушу щосили напружити решткы уваги [...]. [...] а нічого, мить пройшла, цілісна

панорама, так і не склавшись, розпалася на друзки, на пласкі **шкельця** **спогадів**, з яких уже жодної Вавилонської вежі не збудуєш [...] І так собі гадаєш, ніби несеш людям інформацію, а насправді тільки збільшуєш **кількість обрізків** у їхніх головах і таким чином допомагаєш їм забувати [...].

На жаль, у сучасному формальному синтаксисі, академічному та шкільному, залишається поза увагою оцінка тих другорядних членів речення, які не стосуються зворотів і які не можна сповна кваліфікувати в терміні «поширений другорядний член речення». Такі другорядні члени речення, що виражені ідентичними синтаксично неподільними словосполученнями моделей підметів, на нашу думку, могли би називатися за аналогією **«складеними другорядними членами речення»**. З погляду цього є слушною думка І. Вихованця, який зазначає, що «додаток, як і підмет, буває простим і складеним»¹³⁹, коли він виражений нечленованою словосполучкою, а П. Дудик вважає, що такі конструкції «можна трактувати як один ускладнений додаток»¹⁴⁰.

Як зазначає Г. Козачук: «терміни «багатослівний член речення» і «поширений член речення» — не тотожні і навіть не синонімічні, бо не всі багатослівні члени речення є поширеними, хоч усі поширені члени речення обов'язково багатослівні»¹⁴¹. Термін «аналітичний другорядний член речення» у традиційній формальній граматиці відповідає «поширеному другорядному членові речення». «Поширені члени речення — це ті, до складу яких входять повнозначні слова з достатньо вираженою семантикою. Вони поєднані між собою чітким підрядним зв'язком і лише в конкретному реченні залежні слова виступають як поширювачі опорного компонента, а поза ним вони можуть виконувати синтаксичну функцію якогось члена речення самостійно. Наприклад, у реченні *Лікар відвідав хворого на грип* поширюючим компонентом додатка (опорного слова) *хворого* виступає

¹³⁹ Вихованець І. Р. Граматика української мови. Синтаксис. — Київ: Либідь, 1993. — С. 85.

¹⁴⁰ Дудик П. С. Синтаксис української мови. - К. : ВЦ „Академія”, 2010. — С. 201.

¹⁴¹ Козачук Г. О. Багатослівні члени речення. Українська мова і література в школі. — 1990. — № 12. — С. 53.

прийменниково-відмінкова сполука *на грип*. У цьому реченні *хворий на грип* виконує одну синтаксичну функцію — поширеного додатка, вираженого словосполученням. Очевидно, його також можна назвати складеним додатком, бо така семантико-граматична структура співвідносна із структурою іменного складеного присудка: *Він хворий на грип*»¹⁴².

2.3.3. Невласне аналітичні додатки

До таких зараховуємо додатки, що стосуються не синтаксичного аналітизму: утворення лексикалізованого характеру, фразеологізми у функції додатків. Додатки такого аналітичного типу становлять статус периферії у відборі матеріалу вони не відповідають синтаксично аналітичним членам речення, оскільки їх не можна вважати словосполученнями.

1. Утворення лексикалізованого характеру. У прозі О. Забужко вдалося виявити утворення лексикалізованого характеру у функції додатка. Насамперед таких стосуються складені назви, стійкі поняття, що відповідають простим членам речення, проте ускладненим: [...] (*термін з електротехніки, всіх нас кудись та під'єднують, але ж і ми в боргу не остаємося, теж по-живому злютовуємо клеми, накручуємо всіляких ізоляційних обмоток, поки — бах! — не лусне коротким замиканням...*) [...] *Тобто, з усього судячи, попередні покоління жінок, із нашими матерями включно, просто не вміли прищепити дочкам ніяких навиків виживання поза стінами своєї хати — на таку вищу математику вже треба було чоловіка в домі...— Добре Лозанському Ермітажу — взяв і купив Владиславу Матусевич! [...] кожна така смерть офіційно кваліфікувалася також як "нешасливий випадок" [...]. [...] і тому Гію Гонґадзе ми не забудемо доти, доки не дістанемо на потримання в руках його правдиву, живою кров'ю спливаючу смерть, а не бозна-чий безголові останки [...] — а нічого, мить пройшла, цілісна панорама, так і не склавшись, розпалася на друзки, на*

¹⁴² Козачук Г. О. Багатослівні члени речення. Українська мова і література в школі. – 1990. – № 12. — С. 53.

пласкі шкельця спогадів, з яких уже жодної **Вавилонської вежі** не збудуєш. І не тому, що звідтоді минуло двадцять років, — між батьками й дітьми нема **терміну давности**.

2. Аналітичні морфологічні утворення. Такі одиниці виражаються словосполуками, проте граматично становлять прості члени речення. Аналітичні морфологічні форми не здатні функціонувати в реченні додатками.

3. Утворення фразеологізованого характеру. Ці одиниці, відповідно до структури можна характеризувати як словосполуки, проте їх не вважаємо синтаксично аналітичними словосполученнями, а лише невласне аналітичними.

Фразеологічно аналітичними додатками — невласне аналітичними є додатки, представлені фразеологізованими утвореннями, що можуть виконувати таку функцію в реченні: *У той час там було вже настільки безлюдно, що вони не втратили ані рудої миші*. Такі одиниці в канві прозових творів О. Забужко встановити не вдалося.

Отже, при порівнянні аналітичних сполук на прикладі другорядних членів речення, можемо простежити, серед них є чимало таких, які не рівнозначно зіставляються з термінами «аналітичний член речення» та «поширений член речення» хоч вони і корелюють між собою, та при їх порівнянні бачимо, що «аналітичний» не завжди відповідає «поширений».

На сьогодні існує проблема характеристики аналітизму сполук, що кваліфікують у функції одного члена речення, а саме проблема оцінки і співвідношення таких термінів як «аналітичний» — «складений», якщо йдеться про аналіз головних членів речення, в цьому випадку про підмет, чи «аналітичний» — «складений», «складний», «подвійний», «дуплексивний», якщо мова йде про присудок. Аналогічно з питанням другорядних членів речення, затим що термін «поширені» не тільки не у всіх випадках дорівнює «аналітичним», а й не характеризує абсолютно усі різновиди поєднань такого типу, оскільки традиційно «поширені члени речення» в сучасній українській

граматиці ототожнюють зі зворотами. А також варто зазначити, що питання врегулювання термінології, пов'язаної з аналітизмом у сфері другорядних ускладнюється ще й іншим: другорядні члени речення аналітичного характеру не завжди можуть бути оцінені таким терміном формальної граматики як «поширений член речення», навіть якщо виражені повноцінним словосполученням або ж зворотом.

ВИСНОВКИ

Аналітизм як загальнолінгвістична властивість притаманний також українській мові, засвідчуючи свої особливості відповідно до мовних рівнів (лексичний аналітизм, морфологічний, синтаксичний тощо) та з погляду значенневих та формальних ознак (формально-граматичний та структурно-семантичний аналітизм). Мовознавчі дослідження засвідчують та підтверджують тенденцію до аналітизму в сучасній українській мові. Граматичні вияви аналітизму відстежуються як на морфологічному рівні — у системі частин мови, і на рівні синтаксичному — у системі членів речення. Аналітичний член речення засвідчує неординарність компонента, це завжди поєднання слів (двох чи більше), яке формально зазвичай засвідчує модель словосполучення.

Оскільки аналітичні члени речення стосуються структурних параметрів, варто відзначити такі співвідношення термінології в традиційній академічній та шкільній граматиках стосовно аналітичних членів речення:

- «аналітичний» — «складений», «аналітичний» — «складений», «складний», «подвійний», «дулексивний» (щодо головних членів речення).
 - «Аналітичний — поширений» (щодо другорядних членів речення).
- Однак така кореляція не завжди є відповідною, зокрема, якщо йдеться про другорядні члени. Останні, як відомо, прийнято вважати поширеними, якщо такі виражені граматицізованими поєднаннями, які відповідають певним зворотам (дієприкметниковим, субстантивним тощо), що зазнають, як правило, відокремлення. Утім у системі другорядних членів речення функціонує чимало аналітичних одиниць, які не цілком вкладаються у звичне розуміння поширеності, оскільки стосуються семантико-граматичних неподільних словосполучень, які або відповідають моделям складених підметів, або засвідчують інші синтаксично зв'язані єдності з різними значеннями. Їх зазвичай не називають поширеними, лише окремі мовознавчі бачення пропонують їх вважати складеними членами, за аналогією до головних. Певну проблему становлять і аналітичні утворення,

що стосуються лексикалізованих сполук (складених назв) та фразеологізмів. Вони також є проблемними щодо термінологічного окреслення у за формально-структурними параметрами, оскільки не можуть вважатися ані складеними, ані поширеними членами, з огляду на те, що не є словосполученнями за традиційними синтаксичними баченнями.

Аналіз другорядних членів на матеріалі прози О. Забужко проводимо, класифікувавши аналітизм таких членів відповідно до мовних рівнів, та із врахуванням структурно-семантичних особливостей. А саме, оцінюємо, як сформувався аналітичний член речення:

1) чи опорний компонент аналітичного утворення мав неповнозначну / специфічну семантику і в результаті сформувалося синтаксично неподільне словосполучення (часто такі компоненти мають структурно-граматичні моделі, ідентичні зі складеними підметами або ж засвідчують інші типи зв'язаних словосполучень; найчастіше це елементарні підрядні словосполучення);

2) чи опорний компонент за своїми власне граматичними особливостями сформував зворот (відбулася граматикалізація компонентів). Граматикалізовані сполуки у функції другорядних членів речення демонструють власне синтаксичну зв'язаність. До таких одиниць в традиційній граматиці залучають поширені другорядні члени речення (означення, обставини, рідше додатки), напівпредикативні чи уточнювальні, виражені різними зворотами (дієприкметниковими, дієприслівниковими, субстантивними). Такі члени речення переважно формуються не двома компонентами, а можуть включати до своєї структури три та більше одиниць, які граматикалізуються з опорним компонентом.

До уваги в роботі залучені також ті члени речення, які мають проблемний статус щодо аналітизму. Завдяки своїй структурі, сформовані кількома елементами, такі конструкції також розглядають у мовознавстві як аналітичні. Йдеться про утворення морфологічного, фразеологічного та

лексикалізованого аналітизму, які не можуть бути складеними чи поширеними членами.

До аналізу залучено 421 аналітичну одиницю: це 109 означень, 223 обставини та 89 додатків.

1. Щодо **аналітичних означень** можемо зробити такі висновки. Найбільша кількість таких одиниць стосується **власне синтаксичного аналітизму**, вона представлена граматицізованими утвореннями, а саме: напівпредикативними узгодженими означеннями, вираженими дієприкметниковими зворотами. Причому такі єдності становлять дієприкметникові звороти різного структурного наповнення, тобто можуть містити різну кількість компонентів. Це звороти бінарної структури, які сформовані лише двома елементами: [...] *яблука, вийняті з льоху, де зберігалися в соломі [...]*. А також звороти, що містять велику кількість компонентів у своїй структурі: [...] *Галичина, восьмий рік плондрована вздовж і впоперек фронтами й партизанкою [...]*. Причому такі багатоконпонентні аналітичні означення, виражені граматицізованими єдностями, засвідчують не лише індивідуально-авторські особливості (тенденцію до розлогих синтаксичних конструкцій), а й загальні особливості української мови, що засвідчує високий валентний потенціал дієприкметників.

Серед напівпредикативних аналітичних означень меншою мірою трапляються прикметникові звороти: [...] *і він тоді був щасливий, такий щасливий, яким можна бути тільки по великому стражданню [...]*.

Синтаксично неподільним словосполученням відповідають також аналітичні прикладки. Вони, як і дієприкметникові та прикметникові звороти, можуть мати різну формально-граматичну структуру, а саме: бути елементарними, сформованими лише двома компонентами: *Моя мама, Снігурка на пенсії, або життя в холодильнику*; чи виступати багатоконпонентною конструкцією: [...] *а от Вадика Бойка, обличчя українського ТБ початку 1990-х, який перед вибухом у своїй квартирі [...]*

Серед неузгоджених аналітичних означень виділяємо одиниці, виражені порівняльними зворотами, які за аналогією до інших аналітичних граматикалізованих означень, сформовані мінімальною кількістю одиниць — двома повнозначними частинами мови: [...] *і він довго стояв, не відводячи погляду од того золотосяйного, мов образ у церкві, високого вікна [...]*; або відображають багатоконпоненту єдність: *Десь на задньому плані витикається, мов із чужої голови пересаджена, сторожка пів думка [...]*

Зауважуємо, що всі такі аналітичні означення узгодженого напівпредикативного чи неузгодженого порівняльного характеру наділені комунікативним навантаженням і здебільшого виступають відокремленими компонентами речення. Завжди відокремленими членами речення, інтонаційно та на письмі, є аналітичні уточнювальні означення, оскільки їх уточнювальна семантика і передбачає комунікативне навантаження: [...] — *і від неї чекав того самого: спокушав її виходом на величезну — мінімум тридцять відсотків! — аудиторію [...]*.

У прозі О. Забужко вдалося виявити аналітичні означення з факультативним, індивідуально-авторським відокремленням, такі єдності, виражені субстантивними зворотами характеризуються факультативним відокремленням, наприклад: [...] *і зайчик такий у мене також був, - у кушнях і жабо з мерехтвом!*

Що стосується невідокремлених аналітичних означень, то вони також є частотними: *Ото хіба що — спогади раннього, ще втепленого любов'ю дитинства [...]*. Такі компоненти також засвідчують синтаксичну цілісність, функціонуючи як один член речення.

Значну кількість аналізованого матеріалу становили означення **семантико-синтаксичного аналітизму**, виражені традиційними синтаксично неподільними словосполученнями із нерозчленованою семантикою. Такі аналітичні означення істотно відрізняються від попереднього граматичного типу означень, оскільки вони зазвичай не зазнають відокремлення, не мають комунікативного навантаження.

Чисельну групу аналітичних означень характеризованого типу у прозовому матеріалі О. Забужко становлять сполуки, що виступають у функції неузгоджених означень: [...] *поступово змонтувала собі в свідомості певного віртуального персонажа — із зовнішністю мого батька в сорокап'ятилітньому, вже-лікарняному, віці [...]*.

2.Щодо **аналітичних обставин**. Серед аналітичних обставин також найчисельніше представлена група власне синтаксично аналітичних одиниць. Це напівпредикативні обставини, виражені дієприслівниковими зворотами. Ці граматиалізовані утворення, як правило, є відокремленими конструкціями, оскільки мають певне комунікативне навантаження в реченні. Такі єдності можуть містити різну кількість компонентів (від двох до десяти): [...] *як же так сталося, — відклавши книжку, бродила по кімнаті, ніби похапки відшукуючи загублену річ [...]*; а також такими, що включають множинну кількість компонентів: [...] *Адріян, утомлений переходом, сп'янілий хатнім теплом та духом гарячої страви, промовляв, як сомнамбула, звичними, второваними реченнями, чуючи власний голос ніби з оддалеки й бачачи перед собою тільки заворожені мордочки трьох хазяйських хлопчиків, загнаних матір'ю на піч [...]*. Вважаємо, що такий приклад водночас вказує на індивідуально-авторську специфіку та демонструє виражальні особливості художнього стилю української мови загалом.

Граматиалізовані сполуки, виражені дієприслівниковими зворотами у функції аналітичних обставин різних семантичних типів: способу дії, причини, часу, умови, мети. З них найчастотнішими виступають обставини способу дії: [...] *і вони всі троє — він, вона й мій восьмирічний тато, — перебиралися з крижини на крижину, тримаючись за руки, на берег [...]*.

Серед власне аналітичних напівпредикативних обставин із матеріалу прози О. Забужко ми виділили також одиниці, виражені субстантивними зворотами. Відокремлення таких словосполук переважно факультативне, однак при розташуванні усередині речення вони зазнають відокремлення

частіше. Поміж аналізованого синтаксичного матеріалу виділяємо такі семантичні типи аналітичних обставин — допусту, причини, способу дії: [...] **попри лютий біль**, він напружив зір, силкуючись розгледіти, до кого відходить мапа України [...]; [...]— в те, що в кінцевому підсумку заведено звати, **за браком точнішого терміна**, людською історією.

Серед аналітичних обставин виділяємо напівпредикативні граматикалізовані конструкції, виражені порівняльними зворотами, які формуються мінімально — двома повнозначними компонентами: [...] і свічки, здалося маленькій Владусьці, проростали з темряви самі собою, **як вогняні квіти** [...]; або ж уміщують максимальну кількість одиниць у своїй структурі, відображаючи багатоконponentу єдність: [...] (Вона зчудовано хитає головою, **мов шойно тепер оцінивши масштаби колісь давно пережитої катастрофи** [...]).

Незначну групу серед аналітичних обставин становили уточнювальні конструкції, що відповідають словосполученням. Такі поширені обставини у реченні завжди зазнають відокремлення, оскільки вони зазвичай уточнюють значення попередньої: [...] і яка тепер лежала там, **під вогняними кетягами свічок** [...].

Чисельну групу аналітичних обставин становлять обставини, що відповідають синтаксично неподільним словосполученням із нерозчленованою семантикою. Такі одиниці відрізняються від попереднього типу граматикалізованих обставин, оскільки виражені моделями складених підметів, ці обставини не мають комунікативного навантаження та не зазнають відокремлення. Аналітичні обставини такого типу не членуються з огляду на інформативною недостатністю слів, що входять до їх складу, а синсемантичні слова потребують обов'язкового доповнення іншими — повнозначними.

Такого типу обставини у прозовому матеріалі О. Забужко становлять сполуки різних семантичних різновидів: місця, міри і ступеня, способу дії, проте виділяємо найбільшу кількість обставин зі значенням часу: [...] без

всякого розкладу й ладу чугикаючого від станції до станції товарняка "500-В" (в народі його з могильним гумором звали "п'ятсотвесьолим": міг зненацька спинитись серед поля і простояти — де **п'ять хвилин**, а де **п'ять годин**, і так само зненацька рушити далі [...]; Адріян кивнув: знав його ще з часів осінньої кампанії **сорок п'ятого**, коли тамтой був соєним.

Серед таких власне аналітичних обставин синтаксично нечленованого типу виявлено такі, що виражені метафоричними сполуками: [...] в усіх тих розісланих **зливах листів** [...]

3. **Щодо аналітичних додатків.** До власне синтаксичного типу аналітичних граматикалізованих додатків зараховуємо такі, що виражені відокремленими одиницями, які стосуються моделей словосполучень. Таких власне синтаксичних членів речення, на відміну від означень та обставин є значно менша кількість: [...] не зоставив жодних зліпків зі своєї внутрішньої істоти, по яких я тепер могла би взяти слід,— нічого, **крім випадкової позначки на берегах випадкової книжки**... [...] на новачків це завше справляє оглушливий ефект: **замість знайомої пласкої картинки** — тривимірна, та ще й жива [...].

Серед аналітичних додатків **семантико-синтаксичного типу**, що відповідають синтаксично неподільним словосполученням із нерозчленованою семантикою, виявлено найбільшу кількість з опорним компонентом зі значенням вимірів, сукупності, кількості: [...] вона з багацькою щедрістю вдіяла од своїх розкошів: кому **мішок сухарів**, кому **дві торбини круп** і **торбину гороху**, а кому навіть повнісінький, натоптаний із верхом **мішок борошна** [...]. А також вони формуються за допомогою неозначених займенників: [...] і зронила **щось** вельми **хімерне** [...]

Серед власне аналітичних додатків, представлених моделями синтаксично неподільних словосполучень, ми виявили поодинокі випадки таких, що можуть виражатися **метафоричними єдностями** різної семантики: [...] а внизу, за Поштамтом, рокотав **людським морем** ще-неперейменований Майдан [...].

Окремо хочемо наголосити, що усі другорядні члени речення (означення, обставини, додатки) стосуються переважно неподільних семантико-синтаксичних моделей складених підметів, однак не в усіх випадках. Для встановлення неподільності таких сполук використовуємо метод елімінування (опущення) одного із залежних компонентів у такій синтаксично нерозкладній одиниці: [...] я (котрогось) дня піймала себе на тому, що не можу з певністю сказати [...]. Цей метод чітко допомагає встановити синтаксичну зв'язаність словосполучень. Адже при опущенні залежного компонента у такій єдності спостерігаємо руйнування граматичної структури речення.

4. У межах усіх другорядних членів речення виокремлюємо **невласне аналітичні другорядні члени речення**, що стосуються не синтаксичного аналітизму — це лексикалізовані, морфологічні, фразеологічні (чи фразеологізовані) утворення та поєднання. Всі такі члени речення у функції означень, обставин та додатків вважаємо аналітичними умовно, оскільки вони структурно відповідають словосполучкам, проте не дорівнюють аналітичним синтаксичним словосполученням та відповідають простим за структурою членам:

1) утворення лексикалізованого характеру (складені назви, терміни): [...] на таку вищу математику вже треба було чоловіка в домі... [...] — а нічого, мить пройшла, цілісна панорама, так і не склавшись, розпалася на друзки, на пласкі шкельця спогадів, з яких уже жодної Вавилонської вежі не збудуєш;

2) морфологічні аналітичні утворення: А вже про мени помітні історичні постаті, то годі й казати — віра, мова й прапори мінялися в українських родинах ледь не що покоління [...].

3) фразеологічно аналітичні члени: Адже ж таких передач уже на телебаченні й справді хоч із ліхтарем шукай, скоро взагалі не буде чого дивитися [...].

Весь аналіз із залученням прозового матеріалу О. Забужко засвідчує розмаїття аналітичних одиниць в сучасній українській мові. Таке різноманіття аналітичних конструкцій різних типів може слугувати як індивідуально-авторською, так і загальною граматичною особливістю української мови щодо структури членів речення.

СПИСОК ВИКОРИСТАНОЇ ЛІТЕРАТУРИ

1. Ажнюк, Л. В. Стильова деформація в українському мовленні російсько-українських білінгвів / Л. В. Ажнюк // Мовознавство. – 2011. – № 2. – С. 38-46.
2. М. П. Баган // Вісник Київського національного лінгвістичного університету. Серія : Філологія. – 2019. – Т. 22, № 1. — С. 100-108.
3. Балко М. Сучасні підходи до вивчення синтаксичних конструкцій з синсемантичним словом / М. Балко // Лінгвістичні студії: Зб. наук. праць. – Вип. 20. – Донецьк : ДонНУ, 2010. — С. 108
4. Баран Я. А., Зимомря М. І. Теоретичні основи фразеології.- Ужгород, 1999.- 176 с.
5. Бевзенко С. П. та ін. Сучасна українська мова. Синтаксис: Навч. посіб./ С. П. Бевзенко, Л. П. Литвин, Г. В. Семеренко. — К.: Вища шк., 2005. — 270 с.
6. Безпояско О.К., Городенська К.Г., Русанівський В.М. Граматика української мови. Морфологія. Підручник. К.: Либідь, 1993. — 336 с
7. Бондар О. О. До проблеми синтаксичного аналітизму / О. О. Бондар // [Електронний ресурс] – Режим доступу: <http://intkonf.org/bondar-oo-do-problemi-sintaksichnogo-analitizmu/>
8. Бондар О. О. Загальнотеоретичні засади дослідження явищ синтетизму/аналітизму в українській мові. / О. О. Бондар // Вісник Житомирського державнодержавного університету імені Івана Франка (58).2011. — С. 88
9. Бондар О. О. Явища мовного синтетизму й аналітизму в контексті проблематики лінгвістичної типології / О. О. Бондар // Проблеми семантики, прагматики та когнітивної лінгвістики. – 2011. – Вип. 19. — С. 29-38
10. Булах А.М. Аналітизм синтаксичних форм на рівні простого речення автореф. дип. роботи 035.01 «українська мова та література» /А. М. Булах Миколаїв , 2021. —15с.

11. Вакуленко Г. М. Цілісні словосполучення у функції власне обставин місця в українській мові / Галина Вакуленко // Література та культура Полісся. – 2016. – Вип. 84. – С. 150-156.
12. Вакалюк І. В. Функціонально-семантична категорія дієслівної квантитативності в сучасній українській літературній мові: дис. канд. філ. наук 10.02.01 «Українська мова» / І. В. Вакалюк – ДВНЗ «Прикарпатський національний університет імені Василя Стефаника», Івано-Франківськ, 2019. — 224 с.
13. Вихованець І. Р. Аналітизм / І. Р. Вихованець // Українська мова. Енциклопедія. – К. : Вид-во «Укр. енцикл.» ім. М. П. Бажана, 2004. — С. 23.
14. Вихованець І. Р. Граматика української мови. Синтаксис. / Іван Романович Вихованець. – Київ: Либідь, 1993 — 365 с.
15. Вихованець І. Р. Теоретична морфологія української мови. (Академічна граматики української мови)/ І. Р. Вихованець, К. Г. Городенська ; за ред. І. Р. Вихованця. – Київ: Пульсари, 2004. — 398 с.
16. Вихованець І.Р. Нариси з функціонального синтаксису української мови Київ: Наукова думка, 1992. — 224 с.
17. Вихованець І. Р. Частини мови в семантико-граматичному аспекті : [монографія] / І. Р. Вихованець; АН УРСР, Ін-т мовознавства ім. О. О. Потебні. – Київ: Наук. думка, 1988. — 255 с.
18. Ганич Д.І. Словник лінгвістичних термінів. / Д. І. Ганич, І.С. Олійник — К.: Вища школа, 1985. — 360 с.
19. Горпинич В. О. Нерозкладні синтаксичні словосполучення в українській мові / В. О. Горпинич // Українська мова і література в школі. – 1988. – № 7. — С. 65–70. [Електронний ресурс] — Режим доступу: http://myedu.ru/edu_ukr_met/4_005.html
20. Гумбольдт В. фон. Избранные труды по языкознанию / В. фон Гумбольдт. - М.: Прогресс, 1984. — 400 с.

21. Дворова О. Аналітичні форми кримськотатарського дієслова в аспектному та часовому відношенні / О. Дворова // Україна: Молодіжна наукова ліга. — Запоріжжя, 2020. — С. 17-22.
22. Дубова О. А. Вплив еволюційних процесів на структурно-типологічну кваліфікацію сучасної української мови / О. А. Дубова // Філологічні студії. Науковий вісник Криворізького державного педагогічного університету. — 2017. — Вип. 16. — С. 102-114.
23. Дубова О. А. Систематизація типів мовного синтетизму та аналітизму / О. А. Дубова // [Електроннийресурс] — Режим доступу: <https://lib.chmnu.edu.ua/pdf/naukpraci/movoznavtvo/1999/2-1-1.pdf>
24. Дуденко О.В. Синтаксис української мови / О.В. Дуденко // — Умань: ВПЦ «Візаві», 2015. — 208 с.
25. Дудик П. С. Синтаксис української мови / П. С. Дудик, Л. В. Прокопчук. - К. : ВЦ „Академія”, 2010. — 384 с.
26. Дудик П.С. Словосполучення в українській літературній мові / П.С. Дудик // — Київ, 1998. — 136 с.
27. Загнітко А. Словник сучасної лінгвістики : поняття і терміни. / А. Загнітко — Донецьк : ДонНУ, 2012. — 402 с.
28. Загнітко А .П . Теоретична граматики української мови: Морфологія: Монографія.-Донецьк: Дон ДУ, 1996. – 437с.
29. Загнітко А. П. Теоретична граматики української мови: Синтаксис : монографія. / Анатолій Панасович Загнітко. – Донецьк : ДонНУ, 2001. — 662 с.
30. Загнітко А. П. Теоретична граматики української мови. Морфологія. Синтаксис / А. П. Загнітко. – Донецьк : ТОВ «ВКФ «БАО», 2011. — 992 с.
31. Загнітко А.П. Теорія сучасного синтаксису / А.П. Загнітко. – Донецьк: ДонНУ, 2007. — 294с.
32. Загнітко А. П. Сучасна лінгвістика: погляди та оцінки: науково-аналітичне видання. – Донецьк : ДонНУ, 2014. — 464 с.

33. Зарудняк О. А. Проблема граматичного аналітизму в наукових працях професора О. А. Колесникова / О. А. Зарудняк // Науковий вісник Ізмаїльського державного гуманітарного університету. - 2008. - Вип. 25. — С. 6-9.
34. Іваницька Н., Довгань Т. Використання елементів статистичного методу в практиці аналізу лінгвістичного тексту (на матеріалі аналітичних форм підмета) / Н. Іваницька, Т. Довгань // Наукові записки Вінницького державного педагогічного університету імені Михайла Коцюбинського. Серія: Філологія (мовознавство): збірник наукових праць. – Вінниця : ТОВ «фірма Планер», 2017. – Вип. 25. — 269 с.
35. Іваницька Н.Б., Іваницька Н.Л. Граматичний аналітизм у синтагматиці дієслівних систем: міжмовний аспект / Н. Б. Іваницька, Н. Л. Іваницька *Moderní aspekty vědy: XI. Díl mezinárodní kolektivní monografie. Česká republika: Mezinárodní Ekonomický Institut S.R.O., 2021. § 6.8. S. 286-295.*
36. Іваницька Н. Л., Іваницька Н. Б. Формально-граматична і семантико-синтаксична структура простого речення в українській та англійській мовах. Посібник із спецкурсу. / Н.Л. Іваницька, Н.Б. Іваницька // Вінниця: Вид-во Вінницького держ. пед. ун-ту ім. М. Коцюбинського, 2004. – 94 с.
37. Іммануїл Кант. Критика чистого розуму. Переклад з німецької Ігоря Бурковського. Київ: Юніверс, 2000. — 506 с.
38. Караман С. Сучасна українська літературна мова. Київ : Літера, 2011. 560 с.
39. Каранська М. У. Синтаксис сучасної української літературної мови / М. У. Каранська. – К. : НМК ВО, 1992. – 400 с.
40. Клименко Н.Ф. Вибрані праці / Н.Ф. Клименко // Упоряд. Є.А. Карпіловська, О.Д. Пономарів, А.О. Савенко. – К.: Видавничий дім Дмитра Бураго, 2014. — 728 с

41. Коваль Л.М. Модульний курс синтаксису простого речення в українській мові. – Вінниця: Книга-Вега, 2010. — 293 с.
42. Козачук Г. О. Багатослівні члени речення / Ганна Козачук // Українська мова і література в школі. – 1990. – № 12. —С. 51-58.
43. Козачук Г. О. Підмети, виражені словосполученням // УМЛШ. 1982. №1. —С. 36-39.
44. Козачук Г. О. Синсемантичні слова як компоненти аналітичної форми вираження підмета / Г. О. Козачук // Науковий часопис Національного педагогічного університету імені М. П. Драгоманова. Серія 10 : Проблеми граматики і лексикології української мови. - 2011. - Вип. 7. С. —187-191.
45. Козачук Г. О. Словосполучення у функції обставини місця в українській мові / Ганна Козачук // Науковий часопис Національного педагогічного університету імені М.П. Драгоманова. – 2011. – Вип. 8. С. — 87-91.
46. Комарова З. І. Формально-синтаксичні і семантико-функціональні параметри дієприслівникових зворотів у структурі речення: Автореф. дис. ... канд. філол. наук. – К., 2003. — 22 с.
47. Косьміна В. Ю. Аналітичні форми й конструкції як труднощі в засвоєнні граматики іноземної мови / В. Ю. Косьміна // Викладання мов у вищих навчальних закладах освіти на сучасному етапі. Міжпредметні зв'язки. Наукові дослідження. Досвід. Пошуки : зб. наук. пр.- Харків 2018. Вип. 33. — 141с.
48. Кочерган М. П. Загальне мовознавство: Підруч. для студ. філол. спец. ВНЗ. – 3.вид., випр. і доп. / М. П. Кочерган. — К.: Видавничий центр "Академія", 2010.— 403 с.
49. Кочерган М. П. Вступ до мовознавства : підручник для студ. філол. спец. вищ. навч. закл. / М. П. Кочерган. — К. : Видавничий центр "Академія", 2001. — 368 с.

50. Кулик Б. М. Курс сучасної української літературної мови : [у 2 ч.] / Б. М. Кулик. - Київ : Рад. шк., 1959 - 1961. Ч. 2 : Синтаксис : підруч. для фітів мови і л-ри пед. ін-тів. - 1961. — 284с.

51. Кульбабська О. В. Вторинна предикація та засоби її вираження у простому реченні // Лінгвістичні студії: Зб. наук. праць/ Укл: А. Загнітко (наук. ред.) та ін. - Донецьк: ДонНУ, 2001. - Вип.7. — С. 81-84.

52. Кульбабська О. В. Напівпредикативні конструкції в сучасній українській мові: автореф. дис. на здобуття наук. ступеня канд. філол. наук : спец. 10.02.01. „Українська мова” / Олена Валентинівна Кульбабська. - Івано-Франківськ, 1998. - 17 с.

53. Кутня Г. В. До питання аналітизму другорядних членів речення в академічній Граматиці / Г. В. Кутня //Граматичні студії : зб. наук. праць / Донецький нац. ун-т; наук. ред. А. П. Загнітко. - Вінниця : ДонНУ, 2016. - Вип. 2. — 138 с.

54. Кутня Г. Деякі зауваги про аналітизм підмета з погляду його структурно-семантичної оцінки та формально-граматичної організації / Г. Кутня // Вісник Львівського університету. Серія філологічна. - 2016. - Вип. 63. — С. 33-43.

55. Кутня Г. Синтаксис сучасної української мови. Ч. I: Словосполучення та просте речення / Галина Кутня. - Львів, 2013. — 178 с.

56. Личук М. І. Синтаксично нечленовані словосполучення як компонент реченнєвої структури / М. І. Личук // Тенденції розвитку української лексики та граматики, ч. 2, за ред. Ірини Кононенко, Ірини Митнік, Світлани Романюк, Варшава – Івано-Франківськ 2015.

57. Личук М. І. Синтаксично нечленовані словосполучення: Усталеність терміна, історія дослідження / М. І. Личук // Мовознавчий вісник: зб. наук. праць / відп. ред. Г. І. Мартинова. - Черкаси: Вид-во Черкаського нац. ун-ту імені Богдана Хмельницького, 2016. - Вип. 21. - С. 142–148

58. Личук М. І. Категорія синтаксичної зв'язаності на словосполучинневому й реченневому рівнях / М. І. Личук // Зб. наук. пр. / МОНМС України. Черкаський нац. ун-т ім. Б. Хмельницького; Відп. ред. Г. І. Мартинова. – Черкаси, 2012. – Вип. 14–15. – 388 с.

59. Мойсієнко А. К. Сучасна українська мова. Синтаксис простого ускладненого речення: навч. посіб. для студ. вищ. навч. закл. / А. К. Мойсієнко. — К. : ДП «Вид. дім «Персонал», 2009. — 208 с.

60. Павленко, Л. Синтаксично нерозкладні словосполучення як фрагмент номінативної деривації (на матеріалі наукової, публіцистичної й епістолярної спадщини Лесі Українки) / Л. Павленко // Лінгвостилістичні студії [Текст] : наук. журнал. Вип. 1 / ред. С. К. Богдан. — Луцьк : Східноєвропейський нац. ун-т імені Лесі Українки, 2014. - 207 с.

61. Плющ М.Я. Сучасна українська літературна мова. Підручник / [М. Я.Плющ, С. П. Бевзенко, Н. Я. Грипас та ін.]. — Київ : Вища школа, 1994. — 414с.

62. Поміркована Т. В. Аспекти вивчення аналітизму в сучасній лінгвістиці / Т. В. Поміркована // *Studia Linguistica*. Збірник наукових праць. – Випуск 3. –К., 2009. — 272 с.

63. Пономарів О. Стилїстика сучасної української мови: Підруч. – К., 2000. — 248 с.

64. Пономарів О. Д. Сучасна українська мова. Синтаксис / за ред. О. Д. Пономаріва. – К.: Либідь, 1994. — 256 с

65. Прокопчук Л. Порівняльні звороти в системі компонентів формально-синтаксичної структури простого речення // Наукові записки Вінницького державного педагогічного університету імені Михайла Коцюбинського. Філологія. – 2009. — Вип. 11.

66. Рабчук І. Співвідношення понять “прикладка” і “присудок” у лінгвістичній науці / І. Рабчук // Філологічні студії: Науковий вісник Криворізького державного педагогічного університету. 2018. — С. 63–74.

67. Регушевський Є. С. Перифрази в українській мові // Мовознавство. –1984. – № 4. – С. 41–42.
68. Словник української мови: в 11 тт. / АН УРСР. Інститут мовознавства; за ред. І. К. Білодіда. — К.: Наукова думка, 1970—1980. — Т. 1. — 799 с.
69. Слинько І. І. Синтаксис сучасної української мови: Проблемні питання: Навч. посібник / І. І. Слинько, Н. В. Гуйванюк, М. Ф. Кобилянська.— К.: Вища шк., 1994.— 670 с.
70. Сопачова В. Аналітичні предикативні синтаксеми зі значенням зміни стану у двоскладних та односкладних реченнях української мови / В. Сопачова // Лінгвістичні студії : зб. наук. праць / Донецький нац. ун-т; наук. ред. А. П. Загнітко. –Донецьк : ДонНУ, 2011. – Вип. 22. — 339 с.
71. Сопачова В. Структура і семантика аналітичних предикативних синтаксем англійської мови / В. Сопачова // [Електронний ресурс] – Режим доступу:http://irbisnbuv.gov.ua/cgi-bin/irbis_nbuv/cgiirbis_64.exe?C21COM=2&I21DBN=UJRN&P21DBN=UJRN&IMAGE_FILE_DOWNLOAD=1&Image_file_name=PDF/Npchdufm_2009_98_85_22.pdf
72. Сучасна українська літературна мова : синтаксис / за заг. ред. І. К. Білодіда. – К. : Наук. думка, 1972. – 516 с.
73. Сучасна українська мова: Підручник / О. Д. Пономарів, В. В. Різун, Л. Ю. Шевченко та ін.; За ред. О. Д. Пономарева. — К.: Либідь, 1997. — 400 с.
74. Тараненко О. О. Активізація тенденцій до аналітизму versus до синтетизму в сучасній українській літературній мові (кінець ХХ — початок ХХІ ст.) О.О. Татаренко // Мовознавство № 5. — 2016.
75. Тараненко О. О. Зміни у співвідношеннях між тенденціями до аналітизму/ синтетизму на межі ХХ–ХХІ ст. (українська мова на загальнослов'янському тлі) О.О. Татаренко // Мовознавство № 2. — 2018.

76. Тараненко О. О. Лексикалізація / О. О. Тараненко. // Українська мова. Енциклопедія. – К. : Вид-во «Укр. енцикл.» ім. М. П. Бажана, 2004. — 824с.
77. Удовиченко Г. М.Словосполучення в сучасній українській літературній мові / Г. М. Удовиченко. – К. : Наук. думка, 1968. – 288 с.
78. Українська мова : енциклопедія / редкол. : В. М. Русанівський, О. О. Тараненко, М. П. Зяблюк та ін. – К. : Українська енциклопедія, 2004. — 824с.
79. Українська мова. Короткий тлумачний словник лінгвістичних термінів / За ред. С.Я. Єрмоленко. — К.: Либідь, 2001. — 224 с.
80. Фомічова В.О. Причини аморфізаційних змін у мовах різних типів : автореф. дис. на здобуття наук. ступеня канд. філолог. наук : 10.02.15/ В.О. Фомічова. Одеса, 2017. — 205 с.
81. Христіанова Р.О. Подвійний присудок у сучасній українській мові / Р.О. Христіанова // Типологія та функції мовних одиниць: науковий журнал. – Луцьк:Східноєвропейський національний університет ім.. Лесі Українки, 2015. – № 2 (4) — С. 237-246.
82. Шульжук К. Ф. Синтаксис української мови: Підручник / К. Ф. Шульжук. – К. : Видавничий центр «Академія», 2004. — 408 с.
83. Явір В.В. Складні випадки визначення членів речення, виражених словосполученням / В.В. Явір // Українська мова і література в школі. – 1986. – № 5. – С. 27-30.
84. Bralczyk Jerzy, Gruszczyński Włodzimierz Słownik gramatyki języka polskiego / Jerzy Bralczyk , Włodzimierz Gruszczyński // Copyright by Wydawnictwa Szkolne i Pedagogiczne Spółka AkcyjnaWarszawa 2002. — 362 s.
85. Bussmann Hadumod. Routledge Dictionary of Language and Linguistics // Hadumod Bussmann. Translated and edited by Gregory Trauth and Kerstin Kazzazi. — London, New York: Routledge, 2006. — 1034 p.
86. Crystal David. A Dictionary of Linguistics and Phonetics. 6th edition / David Crystal // — WileyBlackwell, 2008. — 529 p.

87. Michaelis S. Analytic and synthetic: Typological change in varieties of European languages / S. Michaelis, M. Haspelmath // *Language Variation – European Perspectives VI: Selected papers from the 8th International Conference on Language Variation in Europe (ICLaVE 8)* / S. Michaelis, M. Haspelmath. – Leipzig: Benjamins, 2015. – С. 1–17.

88. Schlegel August Wilhelm. *Observations sur la langue et la littérature provençales* /

89. August Wilhelm Schlegel // — Paris, Librairie grecque-latino-allemande, 1818. — 122 p. [Электронный ресурс] – Режим доступа : <https://archive.org/details/observationssur00schlgoog/page/n8/mode/2up>